Coperta colecţiei şi grafica: *Val Munteanu*

ALECU RUSSO

SCRIERI LITERARE

Ediţie îngrijită, postfaţă, tabel cronologic
şi referinţe critice
de
TEODOR VÂRGOLICI

47149

EDITURA 100+1 GRAMAR
Bucureşti, 1996

L. L. 1676163

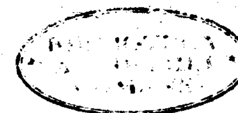
II 768423

Lector: *Silvia Munteanu*
Procesare computerizată: *Ruxandra Munteanu*

ISBN 973-9223-40-0

Tiparul executat sub cda. 337/1996
la Imprimeria de Vest, R.A.,
Oradea, România

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Ediţia de faţă cuprinde opera reprezentativă a lui Alecu Russo, atât cea scrisă în limba română şi apărută în timpul vieţii sale, cât şi cea scrisă în limba franceză, tradusă şi publicată postum.

Textele sunt reproduse în integralitatea lor, introducând la locul cuvenit toate cuvintele, frazele şi pasajele eliminate de cenzură din ediţiile anterioare. Transcrierea textelor s-a făcut după revistele şi ediţiile princeps în care au apărut, respectând particularităţile de limbă şi stil atât ale lui Alecu Russo, cât şi ale traducătorilor. Astfel, am reprodus:

Cântarea României din *România literară*, Iaşi, an I, 1855, nr. 38, 1 octombrie, p. 445; nr. 39, 8 octombrie, p. 456; nr. 40, 15 octombrie, p. 471; nr. 42, 29 octombrie, p. 487; nr. 45, 19 noiembrie, p. 520 şi nr. 47, 3 decembrie, p. 533.

Amintiri (fragment) din *România literară*, Iaşi, an I, 1855, nr. 13, 9 aprilie, p. 159; nr. 14, 16 aprilie, p. 171; nr. 33, 24 septembrie, p. 435.

Holera din *Calendar pe 1853 - Buciumul român*, Iaşi, p. 48.

Soveja, postum, în traducerea lui A. I. Odobescu, din *Revista română*, Bucureşti, 1863, vol. III, p. 426.

Stânca Corbului, postum, în traducerea lui Vasile Alecsandri, din *Foaia soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina*, Cernăuţi, 1868, nr. 6-7, p. 141.

Piatra Teiului şi *Iaşii şi locuitorii lui în 1840*, postum, ambele în traducerea lui Mihail Sadoveanu, Bucureşti, Editura Minerva, 1915.

T. V.

CÂNTAREA ROMÂNIEI

Dacă duşmanul vostru va cere legăminte ruşinoase de la voi, atuncea mai bine muriţi prin sabia lui, decât să fiţi privitori împilărei şi ticăloşiei ţării voastre. Domnul părinţilor voştri însă se va îndura de lacrămile slugilor sale şi va râdica dintre voi pe cineva, carele va aşeza iarăşi pre urmaşii voştri în volnicia şi puterea de mai înainte.

(Hronică moldovenească)

1

Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s-a de lacrămile tale, norod nemângâiet, înduratu-s-a de durerea plămâilor tale, ţara mea?... Nu eşti îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâşiată? Văduvă de ficiorii cei viteji, plângi fără încetare pe mormintele lor, precum plâng şi jălesc femeile displetite pe săcriul mut a soţilor.

2

Neamurile auziră ţipetul chinuirei tale; pământul se mişcă. Dumnezeu numai să nu-l fi auzit?... Răzbunătoriul prevestit nu s-a născut oare?

3

Care e mai mândră decât tine între toate țările semănate de Domnul pre pământ? Care alta se împodobește în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

4

Verzi sânt dealurile tale, frumoase pădurile și dumbrăvile spânzurate de coastele dealurilor, limpede și senin ceriul tău; munții se înalță trufași în văzduh; râurile, ca brâie pestrițe, ocolesc câmpurile; nopțile tale încântă auzul, ziua farmecă văzduhul... Pentru ce zâmbetul tău e așa de amar, mândra mea țară?...

5

Pe câmpiile Tenechiei răsărit-au florile?... Nu au răsărit florile, sânt turmele multe și frumoase ce pasc văile tale; soarele înrodește brazda; mâna Domnului te-a bucurat cu bunuri felurite, cu pomete și cu flori, cu avuție și cu frumusețe... Pentru ce gemi și țipi, țară bogată?...

6

Dunărea bătrână, biruită de părinții tăi, îți sărută poala și îți aduce avuții din ținuturile de unde soarele răsare și de unde soarele apune; vulturul din văzduh caută la tine ca la pământul său de naștere; râurile cele frumoase și spumegoase, păraiele cele răpede și sălbatice cântă neîncetat lauda ta... O, țară falnică ca nici una, pentru ce fața ți-e îmbrobodită?

7

Nu ești frumoasă, nu ești înavuțită?... N-ai ficiori mulți care te iubesc? N-ai cartea de vitejie a trecutului, și viitorului înaintea ta?... pentru ce curg lacrămile tale?...

8

Pentru ce tresari? trupul ți se topește de slăbăciune, și inima ți se frământă cu iuțeală... Cetit-ai oare în cartea ursitei?... Aerul mișcă

turburat... vântul dogorește... Îngerul peirei arătatu-ți-s-a? Nopțile tale sânt reci, visurile turburate ca valurile mărei bătută de fortună... ce-ți prevestesc?

9

Privește la miazăzi, la miazănoapte, popoarele își rădică capul... gândirea să ivește luminoasă pe deasupra întunericului... Gândirea, duhul dumnezeiesc, ce zidește, și credința ce dă viață... lumea veche se prăvălește, și pe a ei dărâmături slobozenia se înalță!... Deșteaptă-te!

10

Mucenicii sângelui tău n-au zis oare: și Domnul va scula pe unul dintre voi, care va așeza pe urmașii voștri iarăși în volnicia și puterea lor?... Uitat-ai sângele ce cură prin vinele ficiorilor tăi?... Mai erai mândră odinioară, când strigai "ura" în bătăi... pieptul tău era tare ca de oțel, paloșul se tocea pe dânsul... soarele se întuneca de norii de pulbere ce râdicau războinicii tăi.

11

Poporul tău era îndrăzneț ca vulturul, războinic și trufaș ca taurul neîngiugat... Rămasu-ț-a oare numai umbra puterii și aducerea-aminte a vitejiei tale?...

12

Cum a slăbit pieptul tău de oțel?... mâna ta cea tare cade de oboseală... și molășirea a întrat în lăcașul voinicilor!

13

În vremea veche... de demult, demult... ceriul era limpede... soarele strălucea ca un fecior tânăr... câmpii frumoase, împrejurate de munți verzi, se întindeau mai mult decât putea prinde ochiul... păduri tinere umbreau dealurile... turmele s-auzeau mugind de departe... și armasarii nechezau jucându-se prin rariște... pe o pajiște verde, slobozenia, copilă bălăioară cu cosițe lungi și aurite, se giuca cu un arc destins. Ferice de oamenii din câmpie, ferice de cei de la munte!... Era

vremea atuncea când tot omul trăia fără stăpân şi umbla mândru, fără să-şi plece capul la alt om; când umbra văilor, pământul şi aerul ceriului era deschişi tuturora; iar viaţa se trecea lină ca un vis; şi când agiungea pe om nevoile bătrâneţilor şi moartea, el se ducea, zicând: "mi-am trăit zilele", şi era sigur că viaţa lui se va prelungi în copiii şi moştenirea lui...

Dar iată aerul se turbură... ceriul ce limpede se îmbrobodeşte cu nori întunecoşi... un nor de prav învăluie câmpia şi ascunde munţii... se aud vaiete... dobitoacele se învârtesc cum se învârtesc în nopţile vijălioase, când lupii urlă în păduri... caii nechează jalnic... mulţime de glasuri se aud strigând... vădesc când primejdie, când nedejde, izbândă, când perdere, turbare, deznădejduire; vântul suflă şi norul se împrăştie puţin... Doamne, fă-ţi milă!... Se vede amestecul unei bătălii!... Cei ce au năvălit sânt îmbrăcaţi în fier... săgeata alunecă pe pavăză, şi paloşul cu două ascuţite taie în carne vie... dar pepturile goale stau împotrivă... se luptă cu furie... se plec sabiei... inimile slăbesc... fug... ţara slobodă a perit!... staţi... izbânda-i în mâna Domnului... arcul se întinde din nou... luptătorii se amestec şi se izbesc... pepturile goale de pavezile... capetele descoperite de coifurile...

Departe pe câmpie se văd arcuri zdrobite, fâşii de steaguri, apoi un cuşciug mare-mare se râdică, şi o pară grozavă înfloreazâ ceriul... focul jârtfei se înalţă în văzduh... învinşi şi învingători cad în genunchi, şi la lumina flacărei îşi dau dreapta şi se iau în braţe... fii cu inimă bună... ţară, binecuvântată... Tu fusăşi altariul rudirei crivăţului cu pustia, a bărbăţiei cu mintea, a slobozeniei cu puterea. Din această rudire frământată cu sânge şi sfinţită prin foc se naşte un popor nou.

Astfel povestesc bătrânii.

14

Oraşele se întemeiază şi se înfrumuseţează din nou... oamenii cresc în îndestulare şi se înmulţesc ca năsipul mărei... pământul se acopere cu holde aurite... volnicia domneşte ca mai înainte, dar nu acea volnicie pruncă, floare plăpândă a pustietăţii, ci slobozenia cea bărbată şi luminoasă, sau puternică şi cu rădăcină ţeapănă şi adânc înfiptă în pământ... sabia, acum nefolositoare, a războinicului stă în coliba sa spânzurată... femeile zâmbesc dulce la pruncii lor... chipul zbârcit al bătrânilor se întinde de bucurie... pacea aduce legea care chizăşuieşte, iar nu asupreşte... legea, rod al slobozeniei... legea care apără pe cel slobod de nedreptate, şi nu apasă pe sărmanul în folosul bogatului... şi

multă vreme era numai oameni fericiţi, deşi se aflau bogaţi şi mai săraci... căci nelegiuirea nu era cunoscută; şi cei bogaţi, şi cei mai tari nu făceau ei singuri legea, după cum le vinea lor mai bine, şi nu puteau călca dreptul altuia, şi junii ziceau, închinându-se către bătrâni: "cinste fie părinţilor noştri, care s-au luptat vitejeşte şi ni-au lăsat de moştenire moşie şi slobozenie".

15

Cel ce nu cunoaşte nevoia legei nu cunoaşte ce e slobozenia, căci nu poate fi slobozenie fără lege... şi acel ce nu se ţine de duhul legei se leapădă de slobozenie.

16

Pământ chinuit, te-a iubit legea... când te va ierta Domnul?

17

Slobozenia e îndoită: cea dinlăuntru şi cea dinafară... ele sânt surori, una fără alta nu pot trăi... slobozenia dinafară este neatârnarea moşiei, în care naştem şi care ne hrăneşte, moşia de la care tragem numele nostru şi dreptul de om, de subt biruirea oricării alte ţări şi împărăţii. Pentru sângele ce ne dă, sântem datori cu sângele nostru. Pentru aceasta au fost bătăliele neamului nostru şi a neamurilor, bătăliele cele vestite, scrise cu movile şi mănăstiri pe şesuri şi pe dealuri. Slobozenia dinlăuntru este legea, icoana dreptăţii dumnezeieşti, legea aşezată prin învoirea tuturor şi la care toţi deopotrivă se supun. Acolo unde nu e lege, nu e nici slobozenie, şi acolo unde legea e numai pentru unii şi ceilalţi sânt scutiţi de subt ascultarea ei, slobozenia a perit... şi fericirea e stânsă... căci atuncea asuprirea, nevoile, necazurile şi sărăcia izvorăsc în lume; atuncea lumea se împarte în săraci şi bogaţi, în stăpâni şi robi, flămânzi şi îmbuibaţi... atuncea lumea stă în cumpănă de peire... căci dreptatea dumnezeiască e vecinică; ea urăşte şi blastămă pe omul şi neamul ce alunecă în calea nedreptăţei... străbunii noştri au fost blestămaţi de Domnul pentru strâmbătăţile lor, şi blăstămul a trecut din neam în neam până în zilele noastre... Privigheţi asupră-vă ca la candela ce arde, ca nu copiii voştri şi copiii copiilor voştri să zică de voi: blăstăm asupra părinţilor noştri, care au făcut strâmbătate!... strâmbătatea izvorăşte din siluire, din pizmă, din jefuire şi din

neştiinţă... legea dreptăţei e frăţia, şi ce frăţie poate fi între uliu şi prada lui, între răpitul şi răpitor, între dreptul şi nedreptul?... până când mai puteţi, voi, cei ce aţi călcat dreptatea, grăbiţi a intra în calea Domnului, căci va sosi ziua izbândirei, ziua când vrabia se va lupta cu uliul şi-l va birui... şi într-adevăr zic vouă, acea zi s-a apropiat.

18

Tot lucru lasă sămânţa sa prin care din nou se naşte: din tulpina bătrână şi putredă a fagului încolţeşte vlăstare tinere şi vioaie; aşa şi din robie se naşte slobozenia, din neorânduială [iese rânduiala]... jugul aduce mântuirea, precum furtuna liniştea... Râdică capul, ţară bântuită de vijăliile lumei, ţară legată de jugul durerei!...

19

Furtuna mântuirei straşnică are să fie... aveţi grijă de ziua aceea, şi grăbiţi-vă a vă îndrepta din vreme. Târziu va fi atunci a plânge şi a se căi; căci suferinţa îndelungată împetreşte inima omului şi ucide mila, şi o smulge dintr-însa... Cei mari şi puternici au toate zilele spre a se îngrăşa din asupririle creştinilor... Norodul are un ceas numai, un ceas în care îşi izbândeşte, şi cu acest ceas răscumpără veacuri de chinuri... Deşteptaţi-vă... că vine groaza... n-aţi auzit prin somn ţipetele şi vaietele megieşilor?... blăstemele văduvelor sărace, sudoarea oamenilor aruncată ca pleava, hrana sărimanilor mistuită, moştenirea copiilor răpită; adunate la un loc cresc furtuna omenească şi iuţesc răsplata cumplită a dreptăţii Domnului. Cei ce prin siluire fac nelegiuiri, prin siluire pier... şi sabia Domnului e în mâna norodului... şi sabia atunci mănâncă carne şi nu cruţă pe nimine, de la sugătoriul până la cel desăvârşit bătrân. Şi sângele curge ca un izvor, căci sângele îmbată mintea, ca spirtul şi ca vinul... Şi în acea zi se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de când lumea... şi sângele vărsat va cădea peste capul celor ce fac strâmbătate şi îşi spală mânile, peste capul celor ce zic acum: ... nu este dreptate dumnezeiască... carii precupesc dreptul văduvei şi vând cugetul lor şi sângele fraţilor lor.

20

Lumea, întreagă are tot o poveste... strâmbătatea care se lăcomeşte la bunul altuia, şi sărmanul care sfarmă funia ce-l strânge, grea e strâmbătatea... şi răsplata ei cumplită este!...

21

Şi era viaţa dulce şi pacinică... subt aripele slobozeniei, legea înflorea... toţi fiii ţării trăiau în bine, căci unirea şi dragostea domneau cu ei... bogatul ajuta pe sărman; sărmanul nu pizmuia pe bogat... fiecare om avea dreptul său şi era moştean în ţara sa... legea era dreaptă şi tare; ea nimicea înlăuntru pe cei cu inima vicleană, şi era un zid de apărare de către duşmanul dinafară... fruntea ta, o, ţară mult dragă, nu se pleca atunci ruşinoasă înaintea străinilor, şi când grăiai, glasul tău se auzea de departe... numele străinilor nu te îngroza; şi deşi ziceau ei între ei: hai să punem în fiare pe ficiorii vulturilor şi să domnim asupra lor... căci noi sântem tari şi mai mulţi la număr, şi turmele lor vor fi a noastre... vom necinsti femeile şi fetele lor... şi vom batjocori perii cărunţi ai bătrânilor lor. Dar tu râdeai de laudele sălbaticilor... că vulturii aveau aripi şi căngi tari... când cătai la dânşii, ei pereau, cum pere un nor de grauri când vulturul se leagănă prin văzduh... greu era de a răpune ficiorii tăi. Fiecare om era slobod şi plătea cât o sută de oameni, căci se lupta pentru dânsul... slobozenia însuteşte puterea... numai cei mişei şi cei răi ţin cu străinii şi cu apăsătorii...

22

Vântul de la miazănoapte bate cu furie... ceriul se întunecă... pământul se cutremură... în patru unghiuri ale lumei se văd înălţându-se stâlpi de flacără învăluită în nouri de fum... se aud armasarii nechezând, turmele mugind, zgomote de cară şi o larmă îngrozitoare de glasuri de tot feliul; limbele se amestecă şi oamenii nu se mai pot înţălege... popoarele se grămădesc şi se îndeasă unele peste altele... d-abia urma unora după pământ s-a şters, altele au năvălit în locul lor... pare că ziua d-apoi a lumei ar fi sosit... scrâşniri de dinţi, gemete şi ţipete de moarte se mai aude... Noroadele dau năvală peste noroade şi oamenii peste oameni... pustiirea păşăşte înaintea şi în urma lor... dreptatea stă în jaf... legea în sabie, noaptea cu beznele sale a cotropit omenirea... sângele curge pâraie... focul mistuieşte ce scapă din sabie... şi moartea săceră pământul... întunericimea se îndeasă şi mai mult... tot neamul omenesc se frământă şi se struncenează... urgia Domnului... dreptatea dumnezeiască trece pe pământ pustiind!...

Viscolul siluirei se întinde şi mai mult, şi jaful se întocmeşte... cei mai voinici dintre voinici vor să supuie şi pe soţii lor, şi pe cei mai slabi... sângele curge mereu... sabia domneşte în acea vreme... Setea de a stăpâni cuprinde pe oameni... Domnii şi boierii neamurilor se rădică ca nişte urieşi şi caută a zdrumica popoarele... o luptă mare şi îndelungată se începe între om şi om, popor şi popor, şi între popoare cu căpiteniile lor cele hrăpitoare... oamenii de război se unesc toţi din toate părţile între sine... slobozenia se învinge... pustierea se întinde peste tot locul.

24

Din această frământare a popoarelor se naşte o fiară... Robia.

25

Inima şi tăria sufletelor bărbate... temelia dreptului şi ale slobozeniei nu per în veci!... în orice inimă rămâne un gând ascuns, un loc unde sămânţa bună încolţăşte... popoarăle îşi pierd sfaturile şi rătăcesc din calea dreaptă, sau adorm în durere, dar nu per.

Lumea răvăşită se întocmeşte iarăşi, dar cu încetul şi cu durere mare; neamurile trec prin ispite şi cercări, până ce intră priceperea într-însele şi se înţăleg, aşa şi fierul numai prin foc se îmlădie, se netezăşte şi se face strălucitor.

26

Se zice în carte că Domnul pre cei fărădelege, când voieşte a-i prăpădi, îi orbeşte şi le însuflă cugete nebune şi neînţălepte de mândrie... Domnii şi boierii neamurilor ziseră între dânşii: să nu lăsăm popoarele noastre în odihnă, căci odihna deşteaptă gândirea, şi gândirea mână la faptă... să rădicăm stavili, să semănăm zavistia şi ura, şi să însuflăm lăcomia cuprinselor şi a prăzilor, şi să împingem neamurile unele asupra altora, ca astfel să întindem domnirea şi puterea noastră... şi neamurile se duşmăniră şi se pizmuiră între dânsele, luptându-se mereu ca să slăbească pe cele mai tari, ca să înghită pe cele mai slabe, nu spre folosul lor, ce spre folosul asupritorilor pământului... astfel popoarele se făcură părtaşe la

nelegiuirile şi nedumnezeierea căpiteniilor lor, sleiră sângele şi topiră carnea după oasele lor în luptă, până când, rănite şi sângerate, şi dându-şi sufletul, cunoscură în sfârşit rătăcirea lor şi cum că toate limbele pământului sânt surori şi fiice iubite ale Domnului... şi vremea neînţelegerei trecu!...

27

Neamurile toate s-au cunoscut între sine... limbile toate s-au îmbrăţoşat... Numai pe tine, ţară de jărtfă, pământ de sânge şi de durere, nu te cunosc... mare ţi-a fost fala... dar amară îţi este răstignirea... Doamne, depărtează paharul...

28

În mijlocul viscolului, ce făceai tu, pământ dezmoştenit?... Pământul ce acoperea cenuşa strămoşilor era frământat de lavă... vârtejul furtunos învăluia câmpia... talazurile acelui ocean fără margini de neamuri, prăvălindu-se din toate părţile lumei, spinteca cu durere coastele tale... Mumă fără copii, ficiorii tăi, rătăciţi în vijelia omenească, pribegea în toate laturile, ducând cu dânşii numai limba şi dorul tău... moşia e cel mai dinâi şi cel mai de apoi cuvânt al omului; într-însa se cuprind toate bucuriile... simţirea ei se naşte odată cu noi şi e nemărginită şi vecinică, ca şi Dumnezeu. Patria e aducerea-aminte de zilele copilăriei... coliba părintească cu copaciul cel mare din pragul uşii, dragostea mamei... plăsmuiri ale inimei noastre... locul unde am iubit şi am fost iubiţi... câinele care se giuca cu noi, sunetul clopotului bisericei satului ce ne vesteşte zilele frumoase de sărbătoare... zbieratul turmelor când se întorceau în amurgul sării de la păşune... fumul vetrii ce ne-a încălzit în leagăn, înălţându-se în aer... barza de pe streşină, ce caută duios pe câmpie... şi aerul, care nicăierea nu este mai dulce!...

Şi sub cortul pribegiei, bătrânii ziceau copiilor: ... colo... în vale... colo... departe... mai departe... unde soarele se vede aşa de frumos... unde câmpiile sânt strălucite şi pâraiele răcoroase... unde ceriul e dulce, unde pământul e roditor şi giuncele sânt albe... copii, acolo e ţara!... şi la aceste cuvinte, voinicii prindeau armele... pruncii tresăreau în leagăne... femeile cântau patria depărtată şi durerea pribegiei... cei slabi se îmbărbătau. Şi tu erai mândră atunci, o, ţară nemângâietă... feciorii tăi erau un neam barbat... numele tău era vestit noroadelor...

războincii tăi erau vitejii vitejilor... dragostea moşiei întărea ca o za de oţel latele lor piepturi şi braţele lor erau tari... câţi căuta la tine te pizmuia, şi duşmanii tăi însuşi îţi da laudă... când din nări sforăind şi din ochi scânteind, taurul clătina coarnele, groaza se răspândea în toate laturile...

29

Lupta întăreşte pe cel slab, şi primejdia măreşte pe cel tare... tot bunul are nevoile sale. Ghimpul se ascunde subt floare... aşa şi slobozenia mulţi vrăjmaşi are... pentru că este partea cea mai frumoasă, cea mai roditoare din moştenirea părintească. Nu aurul este bogăţia neamurilor, nu neavutul este sărăcia oamenilor. Avuţiile de aur sânt peritoare, sărăcia harnică e o bogăţie ce nu se răpeşte; munca e bogăţie vecinică.

30

Noi, săracii de legi, ca să păstrăm moştenirea aceasta, sau ca să o luăm înapoi, când ni s-a răpit, trebuie: o mare stăruinţă şi privighiere, jărtfe necurmate şi o unire strânsă între oamenii de acelaşi sânge... astfel ca toţi să stea pentru unul, şi unul pentru toţi.

31

Mai odihneşte-te, pământ al luptelor!... precum muncitoriul stă de răsuflă. Fruntea ta e plină de sudoare şi de pulberea bătăliei... mai răsuflă puţin, căci ai duşmani mulţi la număr... şi soarta ta e o luptă necurmată.

Fost-ai multe veacuri volnică ca pasărea văzduhului, până când o seminţie iubitoare de cuprinderi râvni după patria ficioară a slobozeniei. Vulturul leghioanelor zdrobise lumea în ghearele sale... ca să te poată cuprinde în braţe, fu silit a te lua de soţie!... seminţia pustiei cu seminţia ce năvălise peste dânsa s-a amestecat... acum slobozenia mai bărbată are arc şi sabie spre apărare... Ascute-ţi sabia ca fulgerul şi încoardă-ţi arcul, o, ţara mea!... duşmanul se găteşte şi tu eşti straja lumei... lumea te-a părăsit şi s-a sculat asupră-ţi; noroadele s-a legat între ele, pentru a te batgiocuri şi a stânge dintre noroade pomenirea ta... o, patria mea, jărtfeşte-te!

32

Grăbeşte a mai prinde putere... iată, se mai apropie o furtună... Deabie vijelia omenească se mai potoli şi o întunerecime cât un grăunte se zăreşte despre răsărit... De ce merge, mai creşte... şi ca un nour se îndează şi se întinde... Ceriul se întunecă, viscolul izbucneşte... norul se varsă pe pământ ca un râu întărâtat şi, ca o mare fără margine, înghite şi îneacă tot ce-i iese înainte... Spaima a cuprins toate neamurile... slobozenia şi legea popoarelor se zdrumică... potop de sânge este... pământul se umple de dărâmături... războinicii o iau la fugă... voinicii sânt cuprinşi de frică... semiluna străluceşte.

33

Pentru ce salţi, Dunăre bătrână?... un biruitor îndrăzneţ venit-a oare, ca în zilele strămoşilor, să calce cu amândouă picioarele pe amândouă malurile tale?... Leghioanele înviat-a şi mai vin să întemeieze de a doua oară patria?... apele tale se umflă, sar în sus şi vâjâie îngrozite... nu... un turban se vede pe mal... armasarii Anadolului nechează, sărind în două picioare de nerăbdare... pala pustieşte ţărmul din a dreapta... popoarele de la miazăzi la miazănoapte, de la răsărit la apus plec capul lor sabiei şi se leapădă de legea părinţilor lor, ca să-şi scape viaţa, şi cred *Coranului*... Mahomet ia locul lui Hristos... Sabia şi *Coranul* duc robia după dânsele...

34

Pe râuri plutesc dărâmăturile palatelor şi a bisericilor... cu sângele se scurge rămăşiţa neatârnărei a douăzeci de popoare... Valurile izbesc spumegând valurile, şi spuma lor e sângerată. Pe luciul Dunărei merge şi se întoarce, se afundă şi se râdică un iatagan scânteitor... şi valul înfiorat azvârle pe ţărmurile înspăimântate pe ficiorii prorocului... Allah! strigă ei... aice e pământul făgăduit celor credincioşi!...

35

Dacă duşmanul vostru va cere legăminte ruşinoase de la voi, atunci mai bine muriţi prin sabia lui decât sa fiţi privitori împilării şi ticăloşiei ţării voastre... Domnul părinţilor voştri însă se va îndura de

lacrimele slugelor sale şi va rădica dintre voi pe cineva, carele va aşeza iarăşi pre urmaşii voştri în volnicia şi puterea de mai nainte.

36

Pustiirea se întinde pe câmpii... codrii clocotesc de o fâşiire duioasă... pe coastele dealurilor se văd numai sate arse şi turme de femei rătăcind cu pruncii la ţâţă... o, ţara mea! unde sânt acum voinicii tăi cei cu inima vitează şi cu braţul tare?... N-aud ei răcnitul tău... vaietele femeilor... plânsorile copiilor... rugele ficioarelor?... leii făcutu-s-au miei?... Paloşele crunte ruginitu-s-au în mânele războinicilor tăi?... şi femeile ziceau: vai nouă... vai!... bărbaţii ş-au prăpădit inima,.. moştenirea copiilor noştri o să cadă în prada vrăjmaşilor... şi copiii vor agiunge robii lor... şi ei se vor purta cu dânşii, sărmăneii, ca stăpânul cel rău cu cânele său... şi vom rămâne de râsul şi de batjocura neamurilor... şi mumele ziceau la ficiorii lor: cel ce fuge dinaintea duşmanului este mişel... şi mişeii nu sânt din sângele nostru... duceţi-vă de muriţi mai bine slobozi, decât să trăiţi în robie şi ocară.

37

Vâjâie crivăţul... se clatină pământul... răsun buciumele... oamenii se izbesc cu oameni... zalele cu fierul... pepturile cu oţelul... vitejii cad morţi în ţărână... sângele desfundă pământul... leşuri plutesc pe râuri... pârjolul se învârteşte în toate părţile. Strigările luptătorilor şi clăncăirea paloşelor, încruceşându-se, răsun cu huiet... ce te-ai făcut, mare vizir?... Unde-ţi sânt voinicii, paşă cu trei tuiuri? Vântul împotrivirei sfărâmă zabalele armasarilor tăi... năvala se trase înapoi, spăimântată de pepturile goale a vitejilor!...

Cine fuge colo în vale cu brâul descins... cu turbanul desfăcut... cu pala zdrobită?... Sultanul cel fălos... Sultanul groaznicul!... Fugi... şi erai împăratul împăraţilor... numele tău îngrozea mai mult decât o oştire... Paşii tremurau când vedeau trecând... Unde sânt cetele cele numeroase ca şi ţările tale, ostaşii tăi, mai mulţi la număr decât stelele ceriului? Trăsnitul pică din mânile tale... numele tău de nebiruit peri... Fugi... şi, în goana fugei, căpitanii tăi nu mai cunosc pe voinicul înfricoşător ce încura armasarul înaintea bătăliei. Caută în urmă, vezi-ţi comorile prădate... haremul pângărit... caii nechezind în câmpie fără călăreţi... câte mume te vor blăstema, o, sultane Fulgere... credincioşii

prorocului zac neîngropaţi pe câmpuri... Dumnezeu s-a fost îndurat de lacrimele slugilor sale şi a râdicat pe acela ce le-a aşăzat iarăşi în volnicia şi puterea de mai înainte.

38

Eşti frumoasă, eşti avuţită... o, ţara mea... ai copii mulţi la număr, care te iubesc... ai cartea de vitejie a trecutului şi viitoriul înaintea ta... pentru ce curg lacrămile tale ...

39

Tresari, pare că trece pe zare năluca văielor... inima ţi se frământă cu iuţeală... cetit-ai în cartea ursitei, ori că îngerul peirei ţi s-a năzărit?...

40

Pentru ce stai înmărmurită, o; ţară română?... nu-ţi mai aduci aminte de zilele cele vechi?... trăsnetul se zdrobea în mânele celor nebiruiţi... turbanul se rostogolea în ţărână... străinul fugea ca de moarte când vedea amerinţătorul tău steag, un semn de dreptate, putere şi slobozenie... Turcul, cuprins de spaimă, alerga să se ascundă între cadâne în harem... şi tatarul, în fuga calului, lua îndărăpt drumul pustiei!

41

Supt poalele unui munte se întindea o câmpie mare, şi un soare strălucitor lumina acea câmpie... Doi inşi se preumbla printr-însa... stau ades în loc... şi apoi pornea mai departe... precum spicurile, în vremea secerei, zac unele peste altele, aşa şi oase peste oase de morţi acoperea pământul... petice sfăşiete şi acăţate de prăjina lor plecată de-abie se mai mişcau de vântul ce dogorea... un nour de corbi fâlfâia pe deasupra croncănind, vulturi mari se învârtejea în văzduh, ş-apoi deodată se azvârlea cu iuţeală peste oasele înălbite... nici o locuinţă nu se zărea în acea vale a morţei... ici-cole, movile semănate fără rând încreţeau ca nişte valuri luciul câmpiei... şi pe fiecare din acele movili era câte un semn deosebit... pe una, o cruce roşie plecată... pe alta, un turban sângerat cu semiluna înfiptă pe dânsul... mai departe, o suliţă

tătărească sfarmată... şi acolo stau mormane grămădite, după seminţii şi lege, oasele neamurilor care se întâmpinară pe acest câmp de bătaie... fiecare la un loc, ca un semn de izbândă pomenitoare... La marginea câmpiei era o pădure, iar din fundul pădurei se auzea o fâşiire neînţăleasă... o plângere ce semăna cu vaietele sufletelor chinuite... Copacii erau împestriţaţi de frunze feliurite, pline de o rouă roşie... şi în vârful unui stejar bătrân, un vultur alb fâlfâia şi scutura din aripi... şi la fiecare din acele mormane, cei doi oameni îngenunchea şi ziceau împreună: "... Falǎ şi mărire ţie, ţara noastră, binecuvântată şi cuvântătoare de Dumnezeu... feciorii hunilor s-au încumătat să te supuie... şi tu ai fost peştera ciolanelor lor... potopul Asiei a vrut să înghită lumea... şi tu ai fost stavila lumei... un neam de viteji a râvnit la turmele tale şi la grânele aurite ale holdelor tale... şi tu ai legat pe viteji doi câte doi... şi ai arat cu dânşii ţărâna... şi ai semănat cu sângele şi cu sudoarea lor Dumbrava Roşie, pădurea sângelui!"

42

Cum de te-ai veştejit, floare a falei şi a slobozeniei?... Într-o zi vruseşi să te odihneşti, ca omul obosit de muncă... şi feciorii tăi cei vicleni făcură sfat între dânşii... Cugetul nedreptăţei şi al domniei intra în sufletul lor... şi râvniră la armele şi avuţia fraţilor lor. Zavistia semăna sămânţa gâlcevelor şi a împerecherilor... feciorii tăi te muşcară la inimă, o, ţara mea, şi îţi făcură rană mare... Străinul puse piciorul pe peptul tău, ca să te înăduşă... şi dete în mânele voinicilor tăi furca în locul paloşului de odinioară... şi tu, muşcată, te lăsaşi de bună voie în mîna celor ce nu putuse a te birui!...

43

În şesurile tale, duşmanii corturele ş-au întins... mândria numelui tău a căzut, precum cade de pe deal stejarul cel îmbătrânit, şi nu-ţi lăsară de a răsufla fără numai atâta aer precât se îndurară ei. Domniile şi boieriile tale îngenuncheară înaintea lor.

44

Erai un trup cu viaţă, şi ai agiuns umbra morţii... războinicii ţăi s-au făcut muieri, boierii tăi, robi a duşmanilor, şi steagul tău pieri dintre steagurele neamurilor!...

Pentru ce te frământi oare? îţi este dor de vremea veche... vro rază din fala trecută venit-a să lumineze fruntea ta?... Nu, ce frământarea e de durere!...

45

Mândră şi vitează erai în bătălie, o, ţară română... cu greu şi cu anevoie era a te birui... Ca să-ţi sugă sângele, feciorii tăi cei blestemaţi te deteră în prada duşmanului. Neamurile ce pizmuia puterea ta şi numele tău cel falnic se legară între ele, şi ziseră: "Hai să zdrobim acest cuib de volnicie..." Ele te orbiră de ură şi de zavistie, puterea ta se toci pilită de trupul tău însuşi... urieşii se aruncară asupra trupului tău, şi îl tăieră în bucăţi, şi împărţiră între sine ca pe nişte turme pe ficiorii tăi: "şi aruncat-au la sorţi hainele lui Hristos", zice Psaltirea.

46

Mult mai înainte păgânul zisese: "Ca să zdrobesc acest trup ce mă îngrozeşte şi când nu se mişcă, să dau drumul asupră-i nemernicilor mei..." şi venetici, lepădaţi de Domnul, ca un nor de lăcuste, trecură mările şi se azvârliră peste tine, o, pământ a grelelor dureri, şi supseră sângele măduvei tale! ei aruncară pe copiii tăi în beznele întunericului... şi numele lor peri cu tine... Erai slobodă... şi te puseră în obezi... erai avută... şi se îmbuibară de carnea ta, ca nişte lupi flămânzi... erai vitează şi înfipseră mişălia în inima ta... erai vrednică şi lăudată... şi agiunseşi defăimată... erai curată... şi te pângăriră cu tâlhăria şi nelegiuirea!

47

Sângele feciorilor tăi s-a stricat, şi inima lor a putrezit... când erai tare, era şi ei mândri de tine... dar de când s-au amestecat cu cei mişăi şi cu cei vicleni, s-au făcut şi ei vicleni şi mişei!...

48

Tu eşti ca corabia fără cârmă bătută de furtună... şi vâslaşii cei răi care ş-au însuşit de a fi cârmaci te duc dintr-o nevoe într-alta şi mai mare, din fărădelege în fărădelege, din păcătuire în păcătuire... că sânt orbi de strâmbătate... iarba se usucă pe unde călcăm... înţălepciunea

noastră e minciuna... isteciunea noastră, jăfuirea... faptele noastre, faptele iadului... şi am supus robiei pe fraţii noştri, am robit clăcei sângele nostru, şi am ofilit fruntea ta... strâns-am candela cu suflarea noastră de fărădelege... ce vei zice, o, ţară de necazuri, Rahilă nemângâietă... când îi grăi?... ce vei face când va veni ziua dreptăţei şi a curăţirei?

49

Jalnic e cânticul tău, română copiliţă!... ce zici ? Ienicerii trecut-au Dunărea?... Tatarul pustietor împrăştie oare spaima de-a lungul ţărei?... Leahul călăreţ venit-a să-şi izbândească de războaiele pierdute, şi ungurul să-şi adune oasele răsipite ale ostaşilor săi?... logodnicul cins-a paloşul strămoşesc?... Cântă-ţi cânticul...

50

Doina şi iar doina!... cânticul meu e versul de moarte a poporului la şezătoarea priveghiului... pământul îi e de lipsă... şi aerul îl îneacă... Văzut-am flăcăii scuturându-şi pletele... şi fruntea lor a se încreţi fără de vreme... florile de pe capul copilelor a se vesteji... şi poporul căutând în beţie uitarea necazurilor... Trist e cânticul în sărbătorile satului : "Birul îi greu, podvoada e grea!..." Bătrânii îşi ascund ochii plini de lacrimi, bărbaţii stau obidiţi... cânticele se sfârşesc în blăstămuri... şi copiii căinează naşterea lor. Poporul e stâlpul ţărei... fiecare părticică de pământ e văpsită cu sângele lui... şi într-o zi ni s-a zis: "Munceşte, române, de dimineaţă până în seară... şi rodul muncei nu va fi al tău!... tatăl tău ţi-a lăsat de moştenire o ţarină şi arme... şi nu te vei bucura de dânsele... şi tu vei trăi vecinic robind... trupul şi sufletul tău vor fi străini pe pământul înrodit de tine... vei plăti aerul ce răsufli... vei plăti soarele ce te încălzeşte şi locul unde zac oasele mamei tale, vei plăti dreptul să creşti vaca ce hrăneşte pe copiii tăi, şi boul ce-ţi agiută la muncă... trupul tău se va gârbovi subt bătaie, şi partea ta în lume va fi ocara!" Veneticii zisu-ne-au în limba lor: "Al nostru e pământul şi acei ce locuiesc pe dânsul... ale noastre câmpurile... ale noastre dealurile... ale noastre cotunele, satele şi târgurile, colibele şi curţile, toată mişcarea şi toată suflarea... Tu ai fost puternic şi viteaz în luptă... dar puterile tale s-au tocit de sărăcie şi de stricăciune... şi noi am cules rodul vitejiei tale... Vor veni ficiori cu mângâieri mincinoase de ţ-or povesti că eşti şi tu un popor. Noi

sântem păstorii... tu eşti turma chinuirilor..." toţi îşi bat gioc de viaţa, munca şi sărăcia ta, şi slugile slugilor calc peste trupul tău... cei ce zic că sânt aleşii tăi cresc în măriri şi avuţii, şi ţie-ţi este frig, şi copiilor tăi le este foame!... Ei fac legi, dar nu pentru dânşii, ci pentru împovorarea ta!... Doina şi iar doina!... Sântem pribegi în coliba părinţească... şi străini în pământul răscumpărat cu sângele nostru!... Dar în câmpie creşte, şi pe deal iarăşi creşte o floare pentru popoarele chinuite... Nădejdea!

51

Era odinioară un neam de fraţi născuţi tot dintr-o mumă şi dintr-un tată... şi veni acel neam într-o ţară lată şi mănoasă pe căile cerului de se pomeneşte şi astăzi... Şi fraţii se iubeau între sine şi creşteau în avuţie şi fericire... turme nenumărate ca stelele păşteau în câmpii întinse... vecinii şi hoţii pizmuiau unirea, puterea şi bogăţia lor, dar le era teamă de dânşii, căci bărbăţia lor îi îngrozea... şi astfel acesti fraţi trăiau fericiţi, şi copiii lor în moştenirea cea mare rămasă de la părinţii lor... Cînd vro nevoie vinea dintr-o parte, ei alergau cu toţii într-acolo... cădeau cu toţii împreună, când vijelia mare îi dobora, dar se râdicau iarăşi cu toţii împreună şi izbândeau... astfel se pleacă şi se râdică în timp de viscol vârfurile codrilor.

După ce trăiră într-acest chip vreme multă, nepoţii ziseră într-o zi între dânşii: "Pentru ce să mai trăim amestecaţi unii cu alţii, mai bine să împărţim moştenirea părintească, şi fiecare să ie partea sa..." Atuncea trasără cu funia şi-şi împărţiră moşia în mai multe părţi: una la miazăzi, alta la apus şi alta la miazănoapte... Săpară şanţuri şi puseră râurile şi munţii hotare între dânşii... şi de atuncea fraţii nu se mai puteau vedè între ei... şi vecinii se umplură de bucurie... Nu trecu mult, şi fiecare, sezând închis în moşia sa, agiunse că copii din aceiaşi părinţi uitară de tot unii de alţii, şi de vorbeau tot o limbă... dar nu se mai înţălegeau... şi când unele din ramurile acelui neam se stângeau de pe faţa pământului, înecate de vecini, ceilalţi fraţi nu simţeau nici o durere... căci acum erau străini şi duşmani între dânşii, şi se râdicau cu duşmanii împotriva sângelui lor!...

Şi aceste neamuri, care încă se numesc între sine români, în ochii celorlalte popoare sânt numai seminţii rătăcite, al căror izvor s-a stins din ţinerea minte a oamenilor!...

52

Domnul Dumnezeul părinţilor noştri înduratu-s-a de lacrămile tale, ţară română?...Nu eşti îndestul de smerită, îndestul de chinuită, îndestul de sfâşiată? Văduvă de ficiorii cei viteji, plângi fără încetare pe mormintele lor, precum plâng şi jălesc femeile displetite pe săcriul mut a soţilor.

53

Neamurile auziră ţipetul chinuirei tale... pământul se mişcă... Dumnezeu numai să nu-l fi auzit?... Răzbunătoriul preursit nu s-a născut, oare?

54

Care e mai mândră decât tine între toate ţările sămănate de Domnul pre pământ? care alta se împodobeşte în zilele de vară cu flori mai frumoase, cu grâne mai bogate?

55

Deşteaptă-te, pământ român! biruieşte-ţi durerea... E vreme să ieşi din amorţire, seminţie a domnitorilor lumei! Aştepţi oare, spre a învie, ca strămoşii să se scoale din morminte?... Într-adevăr ei s-au sculat, şi tu nu i-ai văzut... ei au grăit, şi tu nu i-ai auzit... Cinge-ţi coapsa ta, caută şi ascultă... ziua dreptăţei se apropie... toate popoarele s-au mişcat... căci fortuna mântuirei a început... Vezi! cu cât mai mult pleci capul, cu atâta cei nelegiuiţi îşi bat gioc de tine şi sug sângele tău... Din a dreapta şi din a stânga, piticii şi urieşii râvnesc la tine, oricât de slabă şi zdrumicată eşti.

56

Sfârşitul ispitelor s-a apropiet... căci vremea trece iute... şi semne s-au arătat pe ceriu... Şi blestemul a covârşit măsura... oamenii sângiurilor ţ-au mistuit inima şi plămâiele... Ei înălţară trufia lor pe tâlhărie, avuţia lor pe foametea ta... mărirea lor pe zdrenţele tale... puterea şi strălucirea lor pe sângele ce ai vărsat într-o sută de bătălii, unde părinţii lor nu se aflară !... ţine minte numele lor, o, ţară a grelelor dureri, şi numele străinului!

57

Aurică copiliţă, cântă frunză verde, cântă floarea câmpului, cântă floarea muntelui, cântă nădejdea... nădejdea e glasul Domnului! Norodul trebuie să se ispăşească şi să se cureţe de păcatele sale, şi prin ispitele suferinţei numai se curăţă noroadele... cele ce am făcut în vremea trecută nu sânt ispite, căci, dacă ne-am luptat şi am fost viteji, rodul luptei şi a vitejiei ne-au fost volnică şi numele nostru... ispitele sânt strâmbătatea giudecătorilor... despoierea şi mişălia, minciuna şi lăcomia, zgârcenia şi împilarea domnilor şi a boierilor... cumpăna nepotrivită a dreptăţei... uciderea proslăvită, ... robirea pentru unii şi desfrâul pentru alţii... toate acele fapte grozave, pentru care s-au cotropit Sodoma şi Gomora, oraşe şi ţări urgisite de Domnul Dumnezeu pentru blăstămăţia lor!... şi toate aceste ispite le-ai cercat, pământ român... paharul fărădelegii s-a umplut peste margine şi palaturele de strâmbătate se prăvălesc surpate de blăstămul norodului! Făptuitorii de tâlhării se spăimântează însuşi de faptele lor!... Domnul şi-a întors cu scârbă faţa de la dânşii, şi îngerii s-au depărtat cu groază de ei... Eşti searbădă şi slăbănogită... ai suferit toate... o, ţară de chinuri!... Râdică-ţi capul strivit şi caută de vezi... semne s-au arătat pe ceriu... furtuna mântuirei a început!...

58

Să nu ne scârbim de vremea trecută, când bătrânii povestesc bătăliile cele urieşe şi ne arată dărâmăturile cetăţilor; când ne spune lupta, zgomotul, sângele vărsat şi câmpiile acoperite de morţi, ciuma şi văpaia focului, foametea şi războiul, şi pe câmpiile pârjolite cetele tătăreşti târând în fuga mare, legaţi de cozile cailor, pe femei, copii şi bătrâni!... Era acea vreme a luptei,... era viaţă, bărbăţie şi putere, vitejie şi jertfe... cei ce făceau faptele mari aveau o moşie... şi erau umărul drept al moşiei şi râdicau stâlpi de biruinţi, şi ţara era o ţară de falâ şi zidul cel tare a credinţei!...

59

Oraşele s-au întemeiat din nou, dărâmăturile turnurilor şi a curţilor nu se mai văd... alte curţi şi alte turnuri s-au înălţat în locul lor... copiii

robiţi întorsu-s-au iarăşi... dar oamenii sângiurilor nu-ţi deteră înapoi volnicia... pământ al grelelor dureri!... şi copiilor tăi le-a rămas robia... Pe câmpul de bătaie se văd oameni cu braţele goale, cu pepturile dezvălite, zvârlindu-se peste ascuţitul paloşelor... şi în locul oricărui om ce cade, în locul oricărui pept ce se despică, alt pept şi alt om se pune în rând... carnea toceşte fierul... bătrânii robiţi cântă... femeile blastămă pe cei mişei... Dar în oraşele cele nouă a tale, o, ţară română, nu se mai aude de vitejie... ci de lăcomie şi nedreptate... Pe câmpiile tale şi pe drumuri trec feţe serbede şi veştede, fluierând doine dureroase.

60

Viscolul pustiirei a suflat pe acest pământ... sângele părinţilor în vinele strâmte a strănepoţilor a secat!

61

Viforoase erau vremile cele vechi... dar oamenii se năşteau tari... Pământul era acoperit de dărâmături şi de trupuri moarte... dar din acele câmpii ce fumegau de pârjol şi de măcel se înălţau strigări de biruinţi şi de slobozenie... Ticăloşia şi moartea sânt şi acum... dar unde sânt slobozenia şi biruinţa... şi strigările ce se înalţă sânt numai a durerii! ce ar fi agiuns pământul acesta dacă strămoşii noştri ar fi dormitat şi ei!..

62

Deşteaptă-te, pământ român! biruie-ţi durerea, e vremea să ieşi din amorţire, seminţie a domnitorilor lumei!... Aştepţi oare, spre a învia, ca strămoşii să se scoale din morminte?... într-adevăr, într-adevăr ei s-au sculat, şi tu nu i-ai văzut... Ei au grăit, şi tu nu i-ai auzit... Cinge-ţi coapsa ta, caută şi ascultă... Ziua dreptăţii se apropie... toate popoarele s-au mişcat... căci furtuna mântuirei a început!...

63

Nu ţi s-a zis oare prin gura mucenicilor tăi: "Şi Domnul părinţilor voştri se va îndura de lacrămile slugilor sale şi va scula pe unul dintre

voi, care va aşeza pe urmaşii voştri iarăşi în volnicia şi puterea lor de mai înainte?..."

64

Deci timpul sosit-a... Semne s-au ivit pe ceriu... pământul s-a clătinat de bucurie... blestemul înfricoşat s-a auzit despre apus... şi toate popoarele s-au deşteptat.

65

Cinge-ţi coapsa, ţară română... şi-ţi întăreşte inima... miazănoapte şi miazăzi, apusul şi răsăritul, lumina şi întunerecul, cugetul dizbrăcător şi dreptatea s-au luat la luptă... Urlă vijălia de pe urmă... Duhul Domnului trece pre pământ!...

România literară, Iaşi, 1855, nr. 38, 39, 40, 42, 45, 47.

AMINTIRI
(fragment)

I

De ce oare cu cât ceasurile, zilele şi anii se înmulţesc asupra lui, cu atâta mai mult omul se uită în urma sa, şi din căutătură în căutătură se opreşte cu plăcere la cele mai depărtate aduceri-aminte, aducerile-aminte a tinereţii şi a copilăriei? Nu-i soarele frumos şi astăzi? păsăruicele nu cântă tot aceleaşi cântice voioase sau jalnice? frunzele nu au acelaşi freamăt? pădurile nu înverzesc ca odinioară? florile nu au acelaşi miros, câmpiile, dulcele privelişti duioase ce aveau? mişcarea vietăţilor alinitu-s-a? Nu; dar nici un soare nu luceşte frumos, nici o floricică nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu răzbate, nimica în lumea de faţă nu are asemănare cu florile şi cu soarele zilelor văzute prin aducerea-aminte. Vântul ce bătea atunce, lacrimile ce se vărsa, se uit; din zilele trecute a rămas în închipuire un soare de-a purure cu raze strălucitoare şi un miros neşters. Are dreptate aducerea-aminte: nimică nu poate fi pentru om mai frumos decât trecutul, căci trecutul e tinereţa şi tinereţa este fericire!... fericire de a crede în toată pasărea ce zboară, fericire de a crede în frumosul şi în bunul, fericire de a nu se îndoi de cinste şi de multe, fericire de a nu gândi la nimica, de a nu şti ce este viaţa şi ce neagră prăpastie este sufletul omului... Când se întoarce gândul spre zilele tinereţii, inima stă nehotărâtă, ce va povesti deodată: bătaia ei dintâi simţită, îmbătătoarele şoapte, primblarea încântătoare umăr de umăr printre florile ce nu se zărea în acele minute, dar care acum răsar şi împodobesc suvenirul, voiniciile ce îşi făgăduia, patriotismul înflăcărat, visul măririlor căpătate prin osteneală, vrednicie şi fapte mari, binefacerile ce se pregătea a revărsa pe lume, ca un soare luminos şi roditor? - lucruri ce se schimb toate încet câte încet în cevaşi cu totul dimpotrivă; la unii, bătaia lui Dumnezeu!... nici nălucirea visurilor acelora nu mai este!

Din multele dulci ochiri a tinereţii şi a copilăriei, două s-au întipărit în inima mea, verzi şi vioaie, crescând iarăşi, an câte an, ca

mlădiţele copacilor; primăvara mi le aduce, pe când dă frunza, pe când fluturii încep a se giuca, când trandafirii îmbobociţi se deschid, când soarele încă dizmiardă şi nu arde, când de pe porumbei pică ninsoarea mirosâtoare. Una din ele, zâmbind în ceriul trecutului, cine nu o ştie? cine nu a avut optsprezece ani, cine nu s-a uitat la lună şi nu a vorbit cu stelele?... A doua aducere-aminte, ce iarăşi, ca toate aducerele-aminte, dulce luceşte între flori şi raze aurite, este un sat frumos, răşchirat între grădini şi copaci pe o vale a codrilor Băcului, cu un păr mare în mijloc. De sânt mulţi ce nu ştiu poate de codrii Băcului (căci de lungă vreme nu să mai vorbeşte în Moldova de ei!) şi mai mulţi vor fi care nu ştiu ce însămnează părul în mijlocul satului. Codrii era odată aşezare de apărare ca plăieşia munţilor, salbă de zmarand a Basarabiei, precum Basarabia era cuibul răscoalelor din ţară, moşia celor Novaci de răul cărora urdiile tătăreşti nu se putea înturna în Bugeag cu prada din ţara leşească, şi cuibul voinicilor din cânticele vechi. Codrenii era mândri şi nu purta numele nănaşilor lor. Cânticul zice:

S-a aflat la Movilău,
De Codreanul cela rău!...

Părul din mijlocul satului era odinioară: când divanul unde sfătuia satul, când locul unde poposea voinicelul străin, până a nu-şi găsi gazdă, când locul giocurilor ale băieţilor, când spitalul unde zăcea bolnavii nevindecaţi, părăsâţi în sărăcia lor de toţi şi de neamuri! Balada lui Donciu spune:

Sub cel *păr* mare din sat,
Zace Donciu într-un pat;
Şi de mult zace, măi frate;
Nouă ani şi giumătate,
Şi nouă zile de vară,
Şi nouă de primăvară;
Pe de-o parte carnea-i cade,
Pe de-o parte viermi îl roade.
Neamurile l-au uitat,
Toată lumea l-a lăsat!
Numai soră-sa Stăncuţa,
Numai soră-sa, drăguţa,
Nici l-a uitat, nici lăsat,
Nouă ani că l-a cătat,
Pernele că i-a mutat,
Când la umbră, când la soare,
Când la cap, când la picioare,
Când la dalbe brăţişoare.

De ce vorbesc de părul satului? Vântul primăverei a bătut; peste dealuri, peste văi, peste ani, dorul leagănului mă agiunge; spre codru mi se întorc ochii, şi zăresc umbra părului copilăriei mele, care îşi întinde ramurile ca nişte braţe şi îşi scutură florile pe inima mea ca o ploiţă răcoroasă. Părul, cu locul bătut pinpregiurul de vitele satului lui ce singure astăzi mai ţin Divan; curtea boierească, opcină strămoşească ce nu se mai află, albind pe troscotul verde al ogrăzii mari, mari şi întinsă; livada din dosul curţei, biserica cu ţinterimul pestrit de iarbă lungă, de sulcină aurită, şi de cruci negre; cumpăna fântânei de la poartă, aninată de răchita crengoasă; toate trec dinaintea mea, vii şi în mişcare... Iată pădurea unde alungam mierle, cireşul sălbatic unde mă băteam cu ţărănaşii; iată colo, colo în depărtare, în zarea luncei, pe deasupra pârlazului, ţiganca cu desagii, o stahie uscată, prietină cu *mama pădurei*, ce vine să ieie băieţii, umbre ce mă fac să răsar şi acum, deşi îmi râd încet şi cu iubire. Cât de dulci sânt amintirile bătăilor de inimă, cât de învăpăioase sărutările tinereţii înflorite... însă nu desfătează inima, nu descânt durerile lumei, nu mângâie de înşelăciunile vieţii ca dulcele soare a copilăriei, alinit prin depărtare, ca soarele ce se vede prin o ceaţă subţire. Dar serile satului meu, când luna se râdica asupra părului, şi cumpăna fântânei se părea un cocostârc cu pliscul întins... ce sări sănine! Într-amurgul se apropia cârdurile, aducând miroasele câmpurilor cu ele, turmele de oi zbierând cu ciobanii fluierând; focurile se aprindea dinaintea caselor; fumul stuhului se împrăştia în văzduh cu mirosul teilor ce venea de la pădure; moşnegii spunea de turci şi de tătari, de moşul Adam cu barba până la brâu, ce ţinea plăghiile pe genunchi, de Ileana Cosinzana, de fraţii din lună, de lupte şi de năvăliri: vedeam în lună chip de om rănit, culcat pe un pat frumos de scoarţe şi de lăicere, şi sângele bolborosind îi pica alăturea într-un ciubăr spart; iar fratele ucigaş, osândit din poronca lui Dumnezeu, până se va umplea ciubărul, a bea sângele nevinovat ce nu încetează a curge de la începutul lumei... Auzeam picătura sângelui; zăream fraţii amândoi, unul lungit, al doilea cu capul plecat şi cu părul zburlit. De atuncea nu m-am uitat la lună vreodată fără a-i vedea. Bătrânii spunea de aceste, fetele şi flăcăii vorbea de Măriuca... Măriuca! şesesprezece ani, faţă de trandafir şi spumă de lapte, ochi de mură, cămeşuică de omăt cu altiţioare supţiri, ca o creastă de rândunică, şi inimă de lăcrimioară; mult iubită, mult sărutată de un nufăr frumos de pe iaz; ea era drăguliţă tot satului... dar nuferii sânt înşelători ca unda mirătoare în care se nasc! Al nostru se duse la moscălie cu fagadă de întoarcere; lăcrimioara se veştezi...

părinţii o alungară... Un an, doi, trei ani, de sub părul satului, Măriuca se uita la drumul mare bătut de ochii ei; drumul aducea numai dorul; într-o zi, Măriuca clăti din cap ca o frunzuliţă vântuită, se culcă la piciorul părului, cu ochii la drum, şi adormi pentru totdeauna!...

II

Pe lângă umbra Măriucăi, pe lângă vântul ce bate prin păr, pe lângă chipurile trecutului ce se învârtesc în ochi-mi şi în inima mea, deasupra satului aud râdicându-se un huiet; alte huiete răspund şi clocotesc pe dealuri şi prin văi; huiete vesele de fete şi flăcăi ce vin cu flori şi cu cordele; zi-întâi mai a sosit în sat şi bate la toate uşele, la bordeie, la case şi la curte; ziua armindinei în care pelinului să dă cep!... De-aş fi avut noroc să fiu şi eu din cei învăţaţi ce scriu în limbă frumoasă, de nu aş fi simţit în cutrieratul lumei că cea mai mare nevoie a omului este de a fi auzit când strigă, de a fi ascultat când cere, de a putea plânge când îl doare, de a vorbi, de a mângâia şi a-şi aduce aminte în dulcea limbă a mamei, în dulcea limbă a poveştilor, care au întipărit icoane drăgălaşe şi poetice în închipuirea copilăriei, aş fi putut spune că povestea din lună: *e tonnella Danaidelor, tradiţiune ovidică, augmentată de tradiţiunea ebraică a rezbelului fratricid, Capitul al IV din Opera prima a celebrului Moze, reformatorul şi legislatorul inspirat al evreilor;* v-aşi spune iarăşi că serbarea zilei întîi mai se leagă cu sărbătoarea unei zâne a câmpiilor latine, de pe vremea strămoşilor noştri romani şi a străunchiului nostru, bunul Evandru, care Evandru era un fel de Papură-Vodă latin; v-aş spune cum se jărtfea pe altare în acea zi mieii fără pată, fruntea turmelor! giunce albe, mândria imaşelor! şi cum să dăruia zânei colive de miere şi de făină, de trei ori cernută, de grâu spălat; dar nu sânt învăţat şi spun în limba ce am dobândit odată cu lumina, odată cu auzul, odată cu vederea soarelui, a codrilor, a câmpiilor, şi a florilor. Câtă trudă, câtă vreme pune omul a învăţa limba neamurilor străine! dar acea străină nu-i vorbeşte de ţară, nici de părinţi, nici de fraţii ca brazii, nici de surorile ca florile, nici de primăvara cu verdeaţa ei şi turmele de oi cu ciobanii în capul turmilor, lăsându-se pe guri de rai, nici de plugurile cu şase boi, nici de copiliţe bălaie şi fete de împăraţi, cum vorbeşte limba ce o învaţă şi o suge omul cu laptele vieţei!

În acea zi dar, părul satului păzea numai el casele; câţi flăcăi, câte fete mari şi codane, toţi şi toate se împodobea cu flori şi cordeluţe, care la pălărie, care la codiţe. Cu lilieci în mâni, cu garofe pe cap, cu

busuioc verde în sân, fetele şi flăcăii părea flori mişcătoare; de cu seară fetele se la, flăcăii se pieptăna; iar în zori de zi, când se deschid lăcrimioarele, viorelele şi toporaşii se scutură de roua nopţei, văile se umplea de chiote; codrii clocotea de pocnite de frunze, de hohote, de cimpoaie; telingile răsuna în toate părţile de doine; mese numeroase se întindea pe sub copaci.

Curţile boiereşti, locuite pe atuncea iarna şi vara, se gătea, se pospăia, se înalbea la apropierea zilelor mari ca şi casele săteşti; sărbătoarea se primea cu aceeaşi bucurie de boier şi de ţăran, fiind uniţi în credinţă, în limbă şi obiceiuri: strigoii, stihiile urzitoare de rele, naiba, năbădaica şi urletul cânilor noaptea îi umplea de spaimă deopotrivă pe amândoi. Pare că văd încă acea icoană a trecutului: mare zgomot şi zbuciumală este prin curţi; ţiganii, până şi bucătariul, se fudulesc în cămeşi curate, oamenii în minteni şi mânicile suflecate, cu cordele la pălării fâlfâind în vânt, se păunesc prin ograda măturată; rochiile roşii şi tulpanele galbine de la Paşti ale ţiganilor se zăresc iarăşi; totu-i plin de mişcare; toate feţele pline de veselie; giupânesele de la camară sânt pârjol de ameţeală, cucoana ţipă! După mult vălmăşag a nenumăratelor slugi, ameţite de alergătură, trăsurile cu caii împodobiţi trag la scară; în una se suie cuconul şi cucoana, în capră un arnăut cu ciubucul încălăfat în mână, şi cu pistoale la brâu; în a doua, giupâneasa cu vutcile şi dulceţile; în alta sofragiul şi ţigănaşul său nedespărţiţi, cu tacâmurile; în alta, stolnicul cu vinaţele, cafeaua, pânea şi pelinul mai cu seamă, fără care nu este zi-întâi mai! apoi vine bucătariul cu merindele, ş-apoi gloata din casă, slugele, femeile şi cuconaşii. De se întâmplă vecini, adunarea nu se mai numără; drumul se acopere de trăsuri şi de călăreţi; strânsura, cu răcnite, chiote şi împuşcături, seamănă o nuntă de cele huioase, precum obicinuia părinţii noştri de toate treptele, călăreţii, balcoanele cu ficiorii boiereşti la obloane, braşovencele (de care ne-a scutit astăzi Dumnezeu pentru odihna ciolanelor noastre), căruţele şi alaiul agiung într-o poiană mare şi frumoasă, în mijlocul codrului, unde iarba-i netedă ca un covor, nu departe de un izvor rece în care steclesc fedeleşele. Mesele se întind: masa boierească, masa giupânesei şi a ficiorilor, masa oamenilor şi masa ţiganilor. Sub poalele codrului verde se vede un foc urieş, împregiurul focului muncesc bucătarii; mieii întregi se întorc în ţepe de lemn; pârpălacul umple pădurea de miros. Benchetul începe cu glume late; pelinul curge prin pahare, după pelin, vutca, fala gospodăriilor! vutca ce se taie cu cuţitul! vutca se schimbă cu vişinapul; vinul şi lăutarii întart boierii, paharele se umplu

des, fesurile zbor în văzduh. Sânt manèle dulci, sânt manèle mângâioase, sânt manèle dureroase ce rup inimile: bătrânii închin, tineritul bea în papucii cucoanelor şi se sărută cu lăutarii, iar cucoanele, cu ochii înecaţi în amor, cântă versuri frumoase, de se răsun codrii şi se trezesc păunaşii. Pe marginile poienii, arnăuţii dau din puşte şi din pistoale, slugele huiesc ca roii rătăciţi, surugiii se îmbată. Porneala-i o amestecătură nespusă; de-abia prin mijlocul nopţii mai încep iarăşi a cânta privighitoarele spăriete de huiet şi de glasul lăutarilor!..

Am văzut multe zile-întâi de mai de atuncea, în Iaşi şi la ţară, dar nu seamănă cu zi-întâi a mea; în loc de veselie am simţit dor şi amărăciune!

III

Dar anii trec... vine vremea ca copilul cel vesel şi slobod ca o căpriţă să lesă câmpul cu flori, poveştile nesfârşite, cuibul şi şezătoarele satului şi să între în viaţa chinurilor prin cartea de învăţătură... Nu este românul din acele neamuri fericite, ce au hrana minţei la uşa părinţească; multe veacuri ş-a primblat el cortul de pe şesuri pe dealuri, de pe dealuri pe alte dealuri, căutându-şi pământul strămoşesc... acum încă e pribeag pe lumea înţelepciunei, şi trebuie în neagra străinătate să-şi agonisească putere pentru a mărturisi şi sfinţi patria mult iubită, dar mult năcăjită, patria asta ce se clatină ca o luntre uşoară în toate părţile, şi se întoarce când la apus, când la răsărit, când la miazăzi, când la miazănoapte, ca frunza vârtejită de furtunele toamnei... departe trebuie să câştige inimă şi pânea sufletească, ce susţine în zilele nedreptăţilor şi înfrumuseţează zilele sărine... căci pânea sufletească şi inima sânt un rod scump şi rar a pământului român, ist bogat de roduri.... Într-o zi, copilul care îl chemăm cuconaş, şi se va chema mai târziu neamţ, franţuz, şi mai în urmă bonjurist, copilul crescut în huzur, în bumbac şi în toate dragostele mamei trece într-o caretă... careta se mişcă... se tot mişcă... merge şi tot merge peste nouă ţări şi nouă hotare... icoana tristă a vieţei politice a bietelor ţări... Dar lumea are sfârşit... careta s-a oprit... unde?... se trezeşte copilul între feţe ce nu a mai văzut, aude o limbă ce nu o ştie!... Inimioara i se sfâşie... multe zile lungi, gândul îi zboară acasă.... dar casa.... călătoria, oamenii şi lucrurile nouă se amestec în închipuirea sa, viaţa lui ia alt curs, trecutul se şterge... şi de român îi rămâne numai o scânteie în fundul inimei, o scânteie ascunsă, fugară, înăduşită, neînţăleasă de bietul copil, acea scânteie ce se priface, într-un ceas, în focul mare şi luminos a româniei!...

Ferice de aceia ce nu au părăsit pragul părinţesc cât de mic, cât de mare... ei nu au simţit durerea de a fi muţi, durerea de a videa cum se şterge întâi plânsul dispărţirei, şi apoi cătinel-cătinel toate amintirile copilăriei lor... Ei nu au simţit durere şi mai mare, cum se duce şi limba, de te înăduşă cuvântul: "ţară", şi nu-l poţi spune decât pe limbă străină!... Dar dorul, dorul, al doilea suflet ce a dat Dumnezeu românului, pentru a răsplăti cu durere relele ce făptuieşte şi are a făptui pe pământul românesc, dorul numai nu se şterge!... Văzut-am în străinătate românaşi uitaţi de numele lor şi de limba leagănului lor, răsărind la auzul unui sunet român, ca calul de soi ce nechează la auzul trâmbiţei! Gura e prinsă... dar ochii învie... trupul tremură... şi inima se bate cu iuţeală!... auzitu-i-am, neştiitori de gândul lor, şuierând doine, sorbând miroasele ce vinea pe aripele vântului despre ţări, şi uitându-se cu jale, în nopţile steloase la calea cea cerească pe care strămoşii urma împăratul cel mare, mare şi luminat ca un soare... Fericiţi aceia care nu au pierdut din ochi pragul casei!... au crescut în sărutările soarelui, în toată volnicia câmpiilor înflorite, în dizmierdările limbei şi în toate bucuriile copilului... Sânt care aruncă pietre asupra celor crescuţi de străini şi între străini... Va veni şi giudecata aceia.., şi se va face parte dreaptă tuturor; şi se va ţine în seamă celor ce au fost mucenici din pruncie, dacă au purtat departe numele de român... dacă nu au iubit românia ca nealţii!... şi ochii lor s-au umplut de lacrămi, când au văzut zarea departată a ţărei... şi inima lor a plâns, când, după ani şi iar ani, a cunoscut în sunetele de pe dealuri doinele jalnice ce şuiera odinioară; şi sufletul lor s-a amărât de amărăciunea tuturor... şi toţi străinii nu le sânt plăcuţi.

Bine şi frumos este în străinătate, noroade îmbrăcate şi voioase, şcoale şi târguri mândre, podoabe, măriri, steaguri şi oaste fudulă, legi şi giudecători buni, viaţă şi mişcare... dar românii nu s-au ruşinat de ţara lor şi au iubit-o în sărăcia şi în goliciunea ei.

România literară, Iaşi, 1855, nr. 13, 14, 33.

HOLERA

De o bucată de vreme încoace o amenințare înfricoșată se leagănă pe populațiile Evropei. Ca și ciuma în timpurile trecute, ie, și mai mult decât ciuma, holera își întinde stăpânirea pe toate țărmurile, înfruntă toate climele și se gioacă de toate pregătirile. Paza sau nepaza, răceala sau căldura, dieta sau năvala n-o cheamă, dar nici o alungă. Vine, se duce cu pricină și fără pricină, se întoarce neașteptat, zboară sau clocește... când ie-și alege prada... când o iè de-a valma.

Moldova a văzut holera de două ori și n-o mai uită... ea care a uitat ciuma, ea a avut-o veacuri... căci holera este legată cu hronicile timpului nou.

Iar începe a se vorbi de grozavul rău prin preajma noastră, holera a bătut țara leahului, Galiția, se presupune pe une locuri în țara neamțului. Teama a fost mare mai däunăzi și mult se lungise; holera a slujit de vorbă prin salonurile Ieșului. La acest prilej am auzit multă aducere-aminte a amânduror holere din Moldova. Din două sute de oameni, boieri și ficiori de boieri, nici unul nu s-a găsit să nu fie voinicul unui epizod, însă eu, care am avut nenorocire de a rămâne singur viu din patruzeci persoane ce locuia într-o casă, să spui drept că nu crez epizodelor nouă de la 1848. Dar frica trezită în voinicii noștri cetățeni mi-a adus aminte de o baladă și de un om... cinstit...

La întâmplări mari se arată fizionomia popoarelor și se poate măsura puterea sufletească a omenirii. Atuncea se dizvălește dacă un popor îi dobitoc sau om. Așadară, pe când treptele rădicate ale soțietății fug, se vaiet, se înflanelesc, pe cînd doftorii lipsesc și spitalurile se închid, fizionomia obștei rămâne tot serioasă și neschimbată... ca fatalitatea... zeul cel mare al strămoșilor noștri... Dogma zisă a Orientului, nu știu de ce este religia popoarelor... "De este să fie, tot a fi..." și cu vorba aceasta românul horăiește liniștit, macar să peie lumea...

Însă cu toată această stoică liniște, inima se moaie. Relațiile zilnice se prefac mai iubitoare, mai duioase. Cât de mare este nebăgarea în samă esternă a naravurilor, la întâmplări care covârșesc închipuirea

omenească şi o ţintuiesc într-o nemărginită neputinţă, un ce nespus şi neputincios a spune aruncă o măreaţă şi jalnică apropiere. Doi prietini întâlnindu-să se strâng mai tare de mână, şi de intră în vro crâcimă nu numai închin paharele cu seriosul cunoscut al românilor, dară fac o adevărată libaţie morţii: "Să ne întâlnim pe ceea lume, măi frate".

Balada care ne dovideşte aceste două feţe grave şi simţite ale medaliii numită românul, ca toate baladele populare, începe cu espunerea cea măreaţă în două linii a sugetului, de care numai zicătorii satelor şi Omerii ştiu taina....

Sus pe malul Oltului
La casele Vâlcului
Vâlcu bea şi veseleşte,
De holeră nici gândeşte.

Vâlcu "bea şi veseleşte", Vâlcu, românul care nu-şi schimbă nici faţa, nici obiceiurile în fiinţa primejdiei ce ameninţă curtea şi bordeiul, se găteşte de dus în câmpie la agonisit pentru copii, după mustrarea maicei sale bătrâne, care-i zice:

- Tu bei şi te vesăleşti
Şi de holeră nu gândeşti,

Dar balada urmează:

Iată holera că sosea...

La espresia aceasta nu-ţi aduci aminte cum ne închipuiam în fragida noastră copilărie fiinţa ciumei... o femeie mititică la stat, îmbrăcată de sus până în picioare într-o pânză albă feştelită, înfăşurată până supt gâtiţă într-o cârpă iarăşi albă, încât nici obrazul, nici ochii, nici gura nu se vedea, o închipuire poporală, ca să tălmăcească că boalele sânt oarbe şi săceră tot, bunul şi răul, câteodată mai mult pe bunul, bătrânul şi tinereţa, şi pe cel nevoieş, şi cel carele nu cere altă de la Dumnezeu decât viaţă îndelungată. De multe ori am visat chipul ciumei şi pe ţiganca cea naltă, naltă ca copacii, care se primblă prin poiene cu desaga de-a umere de-amiază şi se uită în ţarină peste garduri...

Holera sosi... Aicea începe duelul între epidemie şi puterea sufletească. Aice obrazul cel de bronz al românului se topeşte şi rămâne omul cu simţirile lui... Orbul sau cerşitorul care a cântat întâi cântecul Holerei, prin o tranziţie minunată, se rădică de la metamorfoza ovidică şi mărimea epică a micului poem, la ceea ce inima unui om are mai simţit şi mai dureros. Românul cel nepăsător, românul care, deşi se veseleşte când lumea se sfarmă, Vâlcu întreabă cu şaga cea vicleană care o cunoaştem toţi: - "He, Holeră, ce cauţi pe

la noi?" - "Am venit, răspunde baba încărpuită, am venit să-mi iau copilele." Vâlcu ştia că poate să moară şi nu-i păsa:

Dar de copile nu gândea...

Românul piere, omul şi părintele se iveşte; balada nu se încurcă în analiză, trece repede la ţelul ei, căci ştie marele poet că omul se mişcă întâi la întâmplări şi apoi vin reflecţiile. Gândul, adică reflecţia, nu este în obiceiurile românului, balada ne-a spus-o din capul locului. Vâlcu întră în tocmală cu Holera... o trăsătură foarte repede, dară foarte caracteristică a neamului nostru. Vâlcu plânge şi întră în tocmală... vra să deie ruşfert răului... şi ce ruşfert... ruşfert părintesc.

Lasă copilile...
Că mi-s dragi ca soarele
Şi-mi ia zilele.

Părintele şi românul au vorbit, căci la român, după copil, ce este în rândul dragostei decât natura, câmpul, codrul şi soarele!...

Holera cea puternică nu se îndură de lacrimele românului...Vâlcu, omul carele a gândit că nemic nu este mai scump decât bucuriile sufletului, de la ruşfertul moral pică la ruşfertul cunoscut... el vra să deie carul... boii... oile... tot... numai să scape copilele... care-i sânt dragi ca soarele...

Dialogul cu Holera se mântuie în repetiţia acestei comparaţii, şi un rând mai gios, după ce ne arată Holera făcând semne cu mâna la portiţă unei copiliţe bălăioară, balada adaoge fără altă zicere: că "sus pe malul Oltului" a rămas pustie : "casa Vâlcului"!...

Aţi văzut canevaua baladei, să vorbim şi de omul cinstit, aista-i un epizod... dară adevărat.

Pe la anul 1838 sau 1839 mă întâmplasem într-o după-masă la polcovnicul M... unde o numeroasă adunare de militari şi particulari se îndeletnicea a bea ciubuce pe nişte lungi divanuri în odaia cea mare, care pe atuncea încă nu se chema, peste tot locul, salon. Fumul întuneca odaia şi vorba felurită se curmezeşea. În mijlocul vuietului, uşa se deschide şi d. maior B... intră. Un ura îl primi şi vorbile îşi luară iar cursul lor. Iaşul la 1839, ca şi astăzi, nu se deosebea prin vreun entuziasm straşnic pentru nici o individualitate sau pentru vro pricină. Primirea d. B. mă miera... şi este de mierare, căci omul nu avea nimică de cele ce împune o persoană soţietăţei Iaşului. Nici înrâurire... nici bogăţie... nici linguşire... nici tinereţe, nici scandaluri politice sau amoreză, hronica Iaşului, aşa de bogată pe acea vreme, nu-l ştia. Nesimţitoriu nu era maiorul, căci îşi întorcea capul când întâlnea o femeie bătrână sau slută, iar cu cele frumoase vorbea multă vreme şi

altele... Ce era dară domnul B., să însufle o aşa dragoste... Era pentru mulţi un original şi pentru toţi... lucru rar... un om cinstit!... Domnul B. era de mijloc la făptură, dară aşa de ţigărit şi de slab că se videa printr-însul, şi să părea un urieş; o păreche de pantaloni largi peste toată măsura lui putea ascunde fusele ce-i slujeau de picioare. Când se primbla mânile mergeau într-o parte, picioarele în altă, iar capul se legăna în toate părţile; întâlnindu-l pe uliţă dând peste trăsuri, încurcându-se în pavelele şi butucii cu care era podit Iaşul, se părea o stahie... Capul era dizbracat de păr şi numai în vârf viţe surii şi strălucitoare se clătina, fruntea înaintită, galbenă ca ceara, sfârşită cu o păreche de sprincene tufoase ca sacara de la Sânta Elena, se lega cu un nas coroietic. Ochii mititei şi scânteietori şi musteaţa sa neagră ca pana corbului şi dreaptă ca părul ariciului zburlit, doi favoriţi puternici cuprinzând ovalul obrazului, arat de vine albastre, făcea din d. B. o fizionomie neuitată. Pe lângă aceste era plin de distracţii, moale în mişcări, glasul întunecat şi slab, şi îşi mânca nesfârşit musteţele. Sufleteşte d. B. era bun, de treabă, harnic şi cinstit, de plesneai de ciudă.

Mi se pare că îl văd încă. Cum şideam trântiţi pe divanuri în toată dizinvoltura moldovinească, maiorul se ţinea în picioare în apropierea unei mese, pe care îşi sprijinea o mână lungă şi dispoietă, pufăind nemţeşte dintr-un ciubuc. La şăgile noastre de taifetul său tiutiungeresc, întrolocate de reflecţii filozofice asupra fumului şi a măririlor, căci eram tineri toţi pe atuncea, maiorul zicea cu zâmbetul lui: "Totu-i fum în lume, fum pentru fum, mai bine îmi place a trage cătinel şi multă vreme din pipa asta, decât iute şi să se scurgă repede. Cei care se suie vârtos pe o roată se scoboară aşijderea". O rază de soare se giuca pe fizionomia maiorului şi se asemăna, aş zice dacă le-aţi cunoaşte, cu zugrăvelele lui Rembrandt, iar fiindcă mulţi nu cunosc acele zugrăvele, el se asemăna cu un chip din altă lume. Fiecare din noi făcea monografia tiutiunului, spunea ziua, ceasul şi prilejul când începuse a deprinde puturosul narav.

- Eu, zicea maiorul, nici gustul, nici pilda, nici îndemnul vreunei femei nu m-au adus la aceasta... căci sânt femei care s-ar socoti necinstite să iubească un om carile nu giuca biliard şi cărţi, şi nu trăgea tiutiun... Dar nevoia holerei m-a silit. Chemat de slujba mea de a videa şi a trăi cu moartea în toate zilile în acea vreme, a rădica strejele ce picau, a îngropa fără deosebire soldaţii şi ţivilii, rugasem pe doftorul ştabului să-mi deie vrun leac, socotind şi eu că ar putea fi vrun leac. Aşa-i omul... când zidirea lumei se sfarmă, omul cel mai

tare seamănă copil, necredinciosul aleargă la doftori, pe care înainte şi în urma primejdiei îi chemăm şarlatani. Câtu-i viaţa înflorită, o cheltuim nebuneşte; când moartea bate la uşă, stăruind la leacul hotărât ca un creditor îndărătnic, ne rugăm să mai aştepte o minută. Doftorul îmi dădu râzând un şipuşor şi-mi prescri să beu tiutiun: "Holera, zice el, e boala văzduhului, fumul îl curăţă; fumă şi nu te teme... căci dacă e pe moarte, apoi holera nimereşte şi în curţele aerisite şi curate şi te uită şi lângă un bolnav; în mâna lui Dumnezeu e taina şi leacul..." Întărit aseminea de facultate, mă dădui îndatoririlor mele, fără a mai gândi la primejdie. Pipa în dinţi, în buzunări leacuri şi flanele, doftoream şi încurajam soldaţii, care de multe ori mureau în braţele mele. Într-o zi însă am crezut că rândul meu sosi...

Un soldat adusese holera în Iaşi, într-o clipală moartea îşi întinsesă aripele asupra marelui oraş. De multe ori slobozind unui soldat foaia la spital, se ducea la groapă. La început ocârmuirea, spre liniştea poporului, ascundea răul, dară răul îndoindu-se, însutindu-se în puţine zile, spaima apucă orăşenii; începură oamenii a fugi ca în bejăniile tătărăşti, cei care rămânea se înarma şi se strejuiau prin casele lor. Norodul rămase singur. Miliţia, încă tânără, fu scoasă la Holboca, şi ca să nu rămâie târgul fără pază, se rânduisă din cincisprezece în cincisprezece zile câte o roată de grenadiri. Dar roata cea întâi rânduită, surpată de boală, nu întârzie a-şi cere schimbători... Gheneralul M. se făcu Dunăre... "De ce, striga ofiţerul cu raportul, de ce ai îmbrăcat uniforma... nu ştii că datoria către patrie se arată nu numai pe câmpul bătăliei, dară orişiunde se cere jertfa vieţei?... Soldaţi de-o zi, trebuie să vă botezaţi uniforma în orice primejdie." Iar ochii gheneralului fugeau când pe raport, când pe uliţă... Uliţile erau ceva de spăriet. Iaşul, cu cinci zile mai înainte strălucitor de trăsuri, livrele, toalete, uniforme aurite, Iaşul în care se plimba sările pe toate uliţele cu ghitara şi muzicile regimenturilor, cu râs, cu şagă şi amoruri, acum se zbuciuma în ceasurile cele de pe urmă. Se auzea numai un vuiet înăduşit, pe care glasul clopotelor de moarte covârşea înfiorătoriu. În toate părţile se întindeau bolnavii, cerând agiutoriu, mame displetite strângând copiii lor morţi, sţene de deznădăjduire, chihote drăceşti prin crâcime şi birturi, mulţi arşi de sete se târâiau pe la fântâni, se culca în glod, mulţi murea, câţiva se ducea sănătoşi. Înfricoşat lucru e boala prin oraşe! Pe toate uliţele, cară pline de trupuri, cu picioarele, mânele şi capitile în toate părţile bălăbănind după umbletul nepotrivit. În zilile liniştite, auzirea morţei de-abia îţi

lasă o impresie tristă, dară să vezi cum duce la groapă sute şi mii, să vezi oamini tăvălindu-se în glod, să simţi că per familii întregi, şi uitându-se împrejuru-ţi să nu mai întâlneşti un prietin macar sau o cunoştinţă, este peste închipuire de a se spune, şi, ce e mai de jale, poate că astăzi nici nu ni mai aducem aminte de aceste jertfe.

La cea vreme vinisă şi rândul meu, deşi răul contenisă. Eram leitenant; într-o zi, ducându-mă în târgul de gios la o spiţerie, întâlnisem un subofiţer, care se sculasă de pe boală; era slab, ostenit, cu faţa galbenă şi mai mult mort. Împotriva prescripţiei doftorului, şi în primejdie de a-l întoarce boala, subofiţerul se târâisă până la spiţerie, unde avea un prietin. "Cum, îi zisei văzându-l, îndrăzneşti să ieşi?... Hirurgul te-a oprit". - "Dar!" - "Bine, nu te temi?" - "Pe viaţa mea, domnul leitenant, aşa mi-e de scârbă să trăiesc singur, că mai bine moartea. Nu mai pot."

Aşa de slab, aşa de mâncat era de holeră bietul om, că vedeam că fără agiutor nu s-ar fi mai putut întoarce acasă. Îl suii în trăsură lângă mine, ţiindu-l strâns de mână, căci cel mai mic hop îl obora; de-abia pornisem şi văzui pe tânărul unterofiţer gălbenind ca ceara şi învârtindu-şi ochii... - "Ce ai?" strigai. - "Nimic - răspunsă un glas murind - o ameţeală..."

Dară nu sfârşi, că capul îi giuca în dreapta şi în stânga şi apoi pică pe piept, şi în sfârşit trupul, ca un sac nesprijinit, se lăsă pe perinile de dinainte; fără a mai gândi mai departe, cu mânile mele îi făceam un brâu şi strigai vezeteului să fugă la polcovnicul L..., care şedea în apropiere.

În minutul acela o frică nespusă mă luă în spate. Un ce rece îmi trecu prin vine şi o tremură mă cuprinsă, dar, domnilor, o frică grozavă, sângele se oprisă în mine şi simţeam cârcei în picioare, muream...

Maiorul se opri în spunerea lui, sau pentru a se mai răsufla, sau pentru a depărta vreo impresie puţin veselă, căci îşi trecu de vro trei ori degitile lui ascuţite, prin rarele viţă, tuşi până din fundul pieptului.

- Videţi, urmă maiorul râzând de un râs care numai maiorul îl avea, videţi gălbăciunea mea... nu-i nimică pe lângă gălbăciunea ce aveam după spusa celor ce mă cotorăsiră de subofiţerul meu... Întors acasă mă apucam la frecat şi la învălit cu toate flanelele ce puteam găsi, dară ideea că aveam holeră mă urmări şi după ce trecu holera... începui a fi fricos; numai gândeam la bietul subofiţer, şi mi se încreţea carnea pe mine. Unterofiţerul se însănătoşă de al doilea şi în curând cu o mare bucurie mă dusei la Holboca.

- Într-o zi după-masă, adăogi maiorul, fusăsem trimis în târg cu un raport cătră gheneralul M. Nu sânt în stare, domnilor, să vă descriu tăcerea şi mâhniciunea ce înfăţoşa Iaşul. De-abia de la margine până la cvartirul gheneralului întâlneam când şi când câte un chip de om. Era ceva în aer şi pe uliţe din pustietăţile de care vorbesc scripturile; în locul mulţimei de trăsuri, neguţitori, de miimile de jidovi, domnea tăcerea grozavă a unui oraş de şeptezeci mii de oamini, ce se rumpe numai de cârâiturile cioarelor, de urletul turmelor de câni sălbătăciţi şi de călcătura calului meu.

Vă scutesc, domnilor, de reflecţiile mele... dară mare jale este pe vremi nenorocite, când un târg sau o ţară se topeşte într-o clipală. Vă doresc să nu agiungeţi aseminea zile... atuncea se cunoaşte cât e de scumpă o vorbă, ce este o strânsură de mână şi câtă puţină deosebire este în oamini mari şi mici... Nenorocirea ne rebotează iarăşi pe toţi fraţi.

Naraţia maiorului ne cam atristă şi conversaţia rămasă mai liniştită.

Calendar pe 1853 - Buciumul român, Iaşi, p. 48 - 57.

SOVEJA

Ziarul unui exilat politic la 1846

4 martie. Iată-mă dar pus la-nchisoare şi singur. Temnicerul meu a pornit azi la Iaşi... Am rămas dar singur... adecă sechestrat într-o viezuină fără orizont, unde soarele abia pătrunde în silă printre nişte brazi stârciţi... Vântul şuieră toată ziua; omătul acoperă cu un giulgiu întristat coastele aprige ale munţilor. Oamenii îmblu aci acoperiţi cu nişte vestminte sălbatice de piei de oaie; ar putea crede cineva că mă aflu în Siberia şi cu atât mult în Siberia, încât sânt aici pe temeiul unei legi care nu are fiinţă... Dar, ce să zic! nici partea mea nu e tocmai de lepădat, căci iată-mă, cu puţină cheltuială preschimbat în jertfă politică... suferind lipsuri, bântuit de exil şi de arbitrar, cine mă va putea oare opri de a mă declara un om mare prigonit?... De n-ar fi pilda cam primejdioasă, eu n-aş avea alta decât a râde de aceste împrejurări... şi dacă nu mi-ar lipsi cărţile, de n-aş fi pus la popreală, dacă aş avea cu mine straie şi rufe, în sfârşit dacă nu mi-ar fi aşa de urât şi aş mai putea să văd câteodată o figură cunoscută, apoi, zău, nu ştiu de n-aş fi aici tot aşa de bine ca şi în Iaşi...

Neavând ce să fac, îmi frământ capul cu gânduri de tot felul; printre toate aceste cugetări, roşii, verzi şi împestriţate, punctul meu de plecare, călătoria şi sosirea mea aici mi se ivesc ca nişte visuri; spre a le răsipi şi a putea dormi, trag la tutun, nu ca un turc, ci ca patru... căci, negreşit, în starea mea de exilat, omul are drept de a-şi cheltui puterile în fumuri. Când însă nici fumul, nici ciubucul nu pot să-mi mai aline urâtul, atunci cat pe fereastră şi ochii mei se aţintesc pe o bisericuţă umilită, care de două sute de ani, de când e înălţată, a văzut multe, şi care şi ieri şi azi a stat faţă la câte o înmormântare... ieri un unchiaş... azi un copil!... Viaţă şi bătrâneţele... nădejdea şi dezgustul!... unuia-i zâmbea viitorul, cum zic poeţii; celalt trecuse prin toate nevoile... şi ce nevoi!... ale săracului. Sărmani trufaşi ce sântem! Noi credem că vom trăi în veci... închipuim planuri nemărginite... credem că vom face zgomot pe lume... şi apoi o lopată de pământ

acopere tot ce am fost, şi s-a mântuit!... Niciodată n-am putut să-mi desluşesc lămurit aceste două cuvinte: *moarte* şi *nimicire*.

Poate că vecinătatea acestei vechi bisericuţe şi acele două înmormântări au răspândit o aşa mare linişte în cugetările mele... nici o mâhnire, nici un răcnet de mânie, nici o tânguire n-a trecut încă prin buzele mele. Temnicerul meu a plecat chiar acuma; el era o mângâiere mare pentru mine; îmi povestea mereu la basme în felul *Halimalei*, şi fiecare din povestirile sale, adunate în mult încercata sa viaţă, coprindea axiome din morala orientalilor. În ziua dântâi, când ne-am văzut, el trăgând din ciubuc, îmi zise, în chip de mângâiere: "Nu te mâhni; toate acestea vor trece. Supărarea nu este de nici un folos... la astfel de împrejurări trebuie să faci ce-i face, ca să te uite lumea... Când cu *Zavera*, un turc, bănuit cum că avusese amestec cu răzvrătitorii, fusese surghiunit pe ţărmurii Asiei Mici. Trei ani se petrecură şi bietul turc tot aştepta să-i vie ştire că s-a mazilit vizirul, duşmanul lui; dar - cu totul împotriva obiceiului sultanilor - vizirul sta pe loc în slujba lui, şi turcul se prăpădea cu firea. În sfârşit rudele acestuia, prin deosebite uneltiri, ajunseră până la vizirul şi-i dară o jalbă, rugându-l să ierte pe osânditul şi să-i dea drumul a se-napoi acasă. "Mahomet să trăiască! zise vizirul, ce? n-a mai murit cânele acela? Îndată să meargă să-i taie capul!" La turci, unde-i vorba, acolo-i şi fapta... Peste trei zile însă, vizirul fu mazilit şi altul veni în locul său. Ei! spune-mi acuma, rogu-te, nu e mai bine să-şi caute omul singur mângâierea?... "

N-am defel ce face; să mă primblu nu pot, căci prea e vremea rea... singurele-mi petreceri sânt de a trage tutun, de a mânca mult şi mai cu seamă de a dormi; dar vai! i se urăşte omului şi cu somnul. Mă bucur c-am putut fura un petic de hârtie de la acest om de treabă, care mă păzeşte aici, şi c-am găsit o pană pe care îmi lipseşte însă un briceag spre a o mai subţia! cu dânsele îmi petrec vremea puind negru pe alb. Deşi nu mi-ar lipsi subiecte de descriere, voi spune însă împrejurarea care m-a adus aici.

Nu ştiu ce pornire împinge în veci pe om către păsul său... oare este acesta spre a-şi aduce sieşi mângâiere? - Nu-mi vine a crede... Fi-va dar spre a-şi atrage luarea-aminte a celorlaţi şi a-i îndemna să te bage în seamă, să-ţi prindă mila sau să te laude?... Pare c-aş crede aceasta mai bine, mai ales când mă gândesc la dramul de zădărnicie şi de trufie ce zace-n fundul inimei oricărui om şi mai cu seamă a oamenilor carii, spre rău sau bine, sânt căzuţi la boala condeiului... De aceea nu pot crede că cei de seama mea au scris vreodată întâmplările

lor fără de un interes cu totul personal. Nu voi însă să aduc pilde politice... de vreme ce ar fi de râs a amesteca politica într-o treabă ca aceasta; apoi cine voieşte însă să cunoască pricinile, împrejurările şi urmările unor asemenea, n-are decât a citi cele ce s-au petrecut cu Mirabeau şi vor cunoaşte dintr-acelea, toate părerile mele într-o asemenea materie.

S-apuc dar lucrurile ce mă privesc pe mine de la căpătâiul lor.

La 25 ale lunii lui *fevruarie* s-a jucat pentru întâia oară *Provincialul la Teatrul Naţional*. Sala era plină... aplaudări din toate părţile, numai autorul nu aplauda... mai întâi de modestie, apoi fiindcă nu era mulţumit nici de bucată, nici mai ales de actori, carii, cei mai mulţi, nu-şi cunoşteau rolurile, şi în sfârşit nici de cenzură, care ştersese aproape a treia parte din bucată.

Subiectul, dacă voiţi să-l ştiţi, era numai o scenă de haiduci moldoveni, cu îmbrăcămintea şi graiul lor, cu cântice de ale lor, carii la sfârşit se ucideau toţi; autorul voia să facă o epigramă în contra dramelor ce au copleşit scena, dar epigrama avea însăşi să se schimbe în dramă adevărată, precum veţi vedea, nu pentru spectatori, ci pentru eroi şi autor. Aceasta va fi, cred, întâia oară când acei actori se vor fi identificat aşa de bine cu eroii ce înfăţişau.

26 fevruarie. Priimesc dimineaţa vizita directorului teatrului... Mai întâi mă felicită asupra succeselor dobândite în seara ajunului... îi răspund că el nu pricepe nimica din ale teatrului şi că viitoarea mea bucată nu va fi desigur jucată în prăvălia lui de *pehlivani*. Zicând acestea, îmi dau pe gât cafeaua, iar d. director, cu poruncă de la ministru către dânsul, mă roagă să-l *împrumut* cu *bucata*. Nu văd nici o greutate într-aceasta; ştiu că bucata e cenzurată, ştiu iarăşi că actorii au lăsat pe dinafară jumătate din ceea ce a rămas neşters de cenzură, ştiu în sfârşit că legea e dreaptă şi că acolo unde se află o cenzură, impusă şi priimită, nu mai poate fi răspundere pentru autor. Dau dar bucata şi ies din casă, fără a mai gândi la acestea.

La 11 1/2 ceasuri mă întorc ca să mă culc; aflu că d-l agă m-ar fi căutat şi că mă pofteşte a trece pe la d-lui. Petrecusem seara vorbind despre poezie şi literatură, precum arareori se petrece în frumoasele adunări ale frumoasei noastre capitale, şi dau peste o invitaţie de la aga; contrastul era ciudat... dar fie!... Intru în trăsură şi mă duc la domnul aga, deşi nu ştiam să fi avut vreo daraveră cu pristavii agiei... Nu-l găsesc însă acasă... dar crezând că poate să fie ziua d-lui aga, las slujitorului un bilet de vizită, zicându-mi că poate să prinză bine, şi mă întorc acasă... Vreo câţiva prieteni mă aşteptau cu o partidă de şah.

Abia începusem partida când deodată intră pe ușă aga... Slujbașilor statului se cade a li se face oarecare cinstiri... sluga aduce ciubuce, dulceți: ... eu jucam mereu înainte; nu se-ntâmplă nici *șah*, nici *mat*; partida se sfârși printr-un *crai despuiat*. Ne sculăm; aga mă ia de mână și mă poftește a merge cu dânsul până la ministru, spre a da oarecare desluşiri. Eu nu cunosc pe ministru; dar de vreme ce voiește a fi luminat, eu îi sânt la porunci; de aceea în dată îmi iau pălăria, mănușile și biciușca. Toată adunarea lua aminte la noi; curiozitatea sta zugrăvită pe toate obrazele, iar eu, plecând, poruncesc în gura mare să pună masa pentru cină. Eram vesel ca o ciocârlie. "Russo - îmi zise un prieten, apucându-mă de mânica hainii - fii cuminte fără d-a te înjosi; fii țeapăn și nu zvăpăiat. Știi că extremitățile se lovesc în cap; nu trebuie omul să fie nici fumurat, nici slugarnic." - "Lasă-te pe mine, îi răspund; știu eu seama; dacă va fi vorba despre bucata mea, eu nu ies din această dilemă; ori este cenzură, ori nu este!" Mă sui cu aga în trăsura lui și mă pune la dreapta drăguțul! Nu-mi aduc aminte vorbele fără de șir ce am schimbat cu aga; eram departe, foarte departe de ce mi se pregătea și mai ales de locul de unde aveam a scrie acestea; nu știu să-l fi zărit vreodată pe vreo hartă geografică.

Sosim la d-l ministru; tindele erau pline de slujitori, de gens-d'armi (oameni ce sânt astfel numiți, fiindcă niciodată n-au îmblat serios cu vro armă în mână), de comisari și alte felurite fracțiuni ale stăpânirei, însărcinați cu păzirea orânduielei publice. Toate acestea nu mă deșteptară defel asupra enigmei mele... Întru... Sub lumina îndoioasă a unei lampe, zăresc, împrejurul unei mese, doi miniștri și un director; mai mulți slujbași și directorul teatrului stau în picioare, iar în mânele ministrului recunosc o broșură. Mă înaintez, salutând, până la masă, și următoarea întrevorbire se-ncepe între mine și ministru:

- Domnule, domnia ta vrei să răzvrătești țara!

- Eu, domnule ministru? Zău, nu vă înțeleg!

- Domnia ta ai scris o bucată care atacă orânduiala publică și întocmirea țării. Va să zică, domnia voastră, domnilor, nu voiți să vă astâmpărați și să trăiți fără de a tulbura orânduiala!

- Mă iartă, domnule ministru; noi toți dorim să fie dreptate și bună orânduială... Dar nu prea cunosc pricina pentru care m-ați chemat aci; oare este spre a da ceva lămuriri despre bucata mea, sau spre a mă-nvinovăți?

- Domnia ta ești pârât de a fi poruncit sub a domniei tale răspunderea, actorilor, ca să rostească unele cuvinte șterse din bucată de către cenzură.

Directorul teatrului - Vezi, domnule Russo, ce ne-ai făcut?

Eu - Și cine mă pârăște?

Ministrul - Actorii.

- Ia să vedem.

- Grefiere, citește.

Aci, un păcătos scoate un terfelog de hârtie, care coprindea mărturisirea actorilor; într-însul sta scris că eu, sub a mea răspundere, i-aș fi îndemnat a rosti unele pasagii, dar că ei, temându-se de urmări, le-ar fi tăcut. (Ba bine că nu! ei uitase jumătate bucată). Eu răspund la acestea că acea hârtie n-o pot lua în seamă, fiindcă mai întâi e stoarsă de la ei prin îngrozire, apoi fiindcă coprinsul ei de sineși se desființează și, în sfârșit, fiindcă nimic dintr-însa nu mă privește pe mine.

- Dacă d-l ministru poftește, îi pot dovedi că cenzura n-a știut ce face și că toate cele șterse de dânsa se aflu mai pe larg desfășurate în cursul bucății... Și spre dovadă întoarcem foile broșurei.

- Orișicum, domnia ta nu trebuia să alegi asemene subiect... el aduce tulburare, mai ales în astfel de vremi.

- Aceasta nu mai e treaba mea, d-le ministru; ci a cenzurei. Dacă ea nu este în stare a cunoaște ceea ce se iartă și ceea ce nu, apoi sânt eu de vină?

- Măria-sa e supărat.

- Îmi pare rău, dar nu e vina mea. Ori e cenzură, ori nu e. Dacă cenzorul e un neghiob, care nu-și știe meseria, spânzurați-l, ca să fie de pildă... Eu socoteam, d-le ministru, că m-ați chemat aci spre a sta și eu față când veți sudui pe direcția teatrului, care nu răspunde la încrederea publicului și pune în joc bucățile, fără ca actorii să le știe bine pe de rost și fără de a îngriji buna lor executare. Dar de vreme ce este vorba de bucata mea, apoi tac, căci nu am nimica de spus asupră-i.

Ministrul, care era foarte aspru la începutul întrevorbirei, se alinase mult în urmă. După acestea, el îndoi broșura, o puse în buzunar și ieși cu celalt ministru, zicând:

- N-ar trebui domnia voastră, domnilor, să vă țineți de asemenea secături.

Ciuda însă mă năbușise și, spre a o potoli, cerui un ciubuc; ne mai deteră și dulceți pe deasupra. Rămâind singur cu aga, cu directorul ministeriului și cu Leon adiotantul, aceștia mă cam înștiințară despre

ceea ce mă aştepta. Nu mai ţin minte glumele ce făcurăm împreună: eu râdeam mai tare - şi aveam şi pentru ce - iar ceilalţi din când în când stau de mă jăleau. Îmi mai rămânea o nădejde... Miniştrii se dusese la vodă, ca să cerce a-nlătura pacostea după capul meu. Pe la două ceasuri, ei se întoarseră plouaţi, parc-ar fi căzut păcatul pe dânşii... Nu ştiu dacă aceasta venea din inimă rea, unde mă porneam sub o osândă politică... sau din căinţă pentru că săvârşeau o faptă nelegiuită (dar aceasta n-o prea cred)... Vodă voia cu orice preţ să facă cu mine o pildă, chiar dacă în urmă s-ar îndura a mă recunoaşte de nevinovat. Trebuia dar să mă pornească... unde ?... zău, eu nici gândeam! Porunca pentru exilarea mea era gata de după prânz... hârtiile toate stau pregătite... căruţele erau în curte. În minutul plecării, oamenii stăpânirei se gândiră că aş putea să deger de frig pe drum... şi stăpânirea voieşte îndreptarea şi nu pieirea vinovatului. Cerui să mă-ntorc pentru cinci minute acasă; dar nu-mi învoiră; şi domnia lor şi eu eram în drepturile noastre, eu de a cere, domnia lor de a-mi refuza... În scurt, aga îmi puse pe umeri blana sa; ministrul îmi dete o căciulă, galoşi, un ciubuc şi tutun, şi fiecare din cei de acolo îmi deteră ceva bani. Voi înapoia banii la întoarcerea mea sau altcândva, iar darurile ministeriale le păstrez, căci un ministru nu dă în toate zilele. Auzit-aţi până acum un exilat să plece la locul osândei sale cu o căciulă pusă în capu-i de mână de ministru!... La urmă, după ce se sfârşiră îmbrăţişările în dreapta şi-n stânga, după ce se liniştiră încredinţările de slujbă, mărturisirile de mâhnire şi mângâierile date şi primite împreună cu strângeri de mâni cu grămada, ieşii din acea odaie, în care cu două ceasuri mai nainte intrasem slobod, sau ca şi slobod, ieşii prizonier şi *prizonier de stat*. Frumoasă pradă, zău!... şi eu m-aş făli cu dânsa. Dar, cu aceste nu se mântuise năpastiile mele. În tindă, domnii actori, gata ca şi mine a întreprinde un drum de seară, mă salutară cu un concert de cobituri:

- Iată, domnule Russo, ce păţim din pricina domniei tale.

În minutul acela afurisii cenzura şi mă azvârlii în căruţă; surugiul scoase un răcnet sălbatic, care în acea prilejire mi se păru o cobe rea: caii se porniră cu iuţeală, şi abia deosebii un glas, ce-mi striga: "Nu uita blana mea... la Focşani!"... Plecam în loc de exil!... Să-mi fie calea uşoară!...

Aci se sfârşesc faptele şi încep impresiile. Noi coborâm paveul pe trăpşor; am cu mine un cazac, părtaş la căruţă, şi picioarele noastre se ceartă pe un mănunchi de fân ce ni s-a aşternut spre a fi mai pe moale. În urma noastră merge altă căruţă, purtând încă o fracţie a puterii

armate. Doi cazaci călări, sub comanda unui comisar de cuartal, merg pe de lături. Noaptea e întunecoasă; cade o bură de ploaie, târgul e liniştit, felinarele lipsesc, căci eforia pusese temei pe făgăduinţele din calendar ale lunii; tropotul cailor şi plesnetul bicelor au un răsunet jalnic; e o noapte numai bună pentru fapte rele, pentru comploturi de romanţ, pentru mari măsuri de stat. Eu însă salut cu duioşie în dreapta şi-n stânga bietele case din uliţa mare, care dorm somnul drepţilor, fără de a şti ce se petrece pe uliţă. Sosesc la barieră; un om în cămeşă rădică iute cumpăna; surugiii înjură, comisarul ne urează călătoria bună... încă un pas... cumpăna se lasă îndărătul nostru... comisarul dă zor calului său ca s-ajungă mai curând la culcuş. El era singurul fir care mă mai lega de societate. D-acum nainte eu nu mai sânt un om... ci un lucru care va trece din mână în mână, pe la privighetori, la temniceri, la cazaci, la cârmuitori...

Aceste cugetări nu-mi veniră pe dată, nu mă puteam gândi la nimic, atât numai îmi aduc aminte că simţeam o mare bucurie d-a mă duce din Iaşi. Pre cât caii sporeau la drum, ideile îmi veniră cu grămada, de toate feliurile şi de toate feţele. Trecând pe la Socola, deşi era întuneric, zării palatul *Petit Séjour* şi mă-nchinai cu smerenie, puindu-mi nădejdea în dreptatea oaminilor, a legilor şi a autorităţilor. Mi-adusei aminte că cu câteva zile mai nainte mă primblasem de vreo două ori pe acolo... şi, fără de voie, îmi făcui cruce. Cât ţinu acea seară până la întâia poştă, numai o dată îmi veni în gând o glumă; una e cam puţin în împrejurări aşa de glumeţe. Era cam ruginită, în adevăr, dar tot o vă voi spune, cu atât mai ales că lucrurile ruginite sânt totdauna bune; dovadă: romanii şi grecii, carii sânt foarte vechi şi ruginiţi, exilau; modernii exilează şi dânşii!... Aşadar îmi dete şi mie prin gând a glumi cu nevinovăţie asupra călătoriilor pe socoteala statului, şi mai adăogii, cu aceeaşi nevinovăţie, că neapărat ministeriul doreşte să afle părerea mea asupra gradului de temperatură în nopţile lui fevruarie prin Moldova.

Sosind zdrobit şi muiat la cea dintâi poştă, abia dobândii prin rugăminte, prin ameninţări, prin sprijinul cazacilor şi mai vârtos prin ajutorul unei jumătăţi de galbin, patru coţi de pânză de câlţi cu un pumn de paie tocate într-înşii, purtând numele amăgitor de pernă. Trăsurile ce stăpânirea dă pentru slujba exilaţilor ar cere neapărat nişte oase de fier; meşterii care le pregătesc cu atâta meşteşug n-au prins încă de veste că sânt pe lume arcuri şi leagăne.

D-aci până la Vaslui nu mai ştiu nimic; am cam adormit, dacă se poate numi somn acea necontenită zdruncinare, care te azvârle la un

stânjen de pe locul tău... Când scosei gluga din cap la Vaslui, era ziua mare.

27 fevruarie. Până să pună caii, mă dau jos la poştă, unde găsesc un fel de căpitănaş de poştă, căscând şi frecându-se la ochi. Voia nemernicul să capete ştiri şi, preţuindu-mă după cojocul de drum - precum fac aceşti oameni - începu a mă cerceta cu oarecare despreţ. Eu îi răspund că sânt surd; el dă din cap şi urmează a se îmbrăca mormăind.

Trebuie să ştiţi că omul nu este în stare a merge cinci poşte pe nerăsuflate, având ş-o osândă politică pe capu-i, fără de a simţi trebuinţă d-a se drege la inimă; de aceea ne şi oprim într-o ulicioară, la Ханȣл Богдѫнещи[1] unde ni se dau cafele turceşti, foarte bune, dulceţi şi rachiu, totul pe 60 de parale. Acolo găsii şi doi turci trăgând din ciubuce cu o adâncă seriozitate...

De mult era de când doream să încerc şi eu caii de poştă, despre carii atâta s-a vorbit. Cu prilejul acesta mă încredinţai că caii sânt buni şi că surugiii nu şi-au furat buna lor reputaţie. Totdauna am gândit şi am spus că surugiii noştri merită a avea o istorie a lor, şi eu trag nădejde că va veni ziua când se va scrie *Fiziologia surugiului,* precum s-a scris aceea a unui mare număr de chipuri mai puţin interesante şi mult mai interesate. Mi-a dat în gând să-i pun pe scenă... Câte ar mai zice ei despre persoanele ce au purtat cu olacul!... Dar lecţia mi-a fost spre învăţătură; de acum înainte urăsc teatrul; calea lui e plină de spini, şi chiar de nu duce la glorie, apoi desigur duce în exil!

Alergasem vreo şapte ceasuri în goana mare, când, trecând pe lângă o trăsură, cunoscui obrazul unui prieten; într-o clipă ne făcurăm semne şi stăturăm. E de prisos a-i spune numele; e bălai, rău scris la stăpânire şi poartă adesea căciula ţurcănească.

- Unde mergi? fu întrebarea sa.
- În exil, fu răspunsul meu.
- Ce spui?
- Priveşte la tovarăşii de drum.
- Unde?
- Dincolo de Dunăre.
- Pentru ce?
- Reacţie a întâmplărilor de la 25 ianuarie.
- Bine, tu nu erai amestecat în ele.
- Ce face aceasta? Vă pedepseşte pe voi în mine.

1 Hanul Bogdăneşti

- Altceva...
- Mai întâi, aceasta ar fi de ajuns. Apoi, se fac arestaţii în toate părţile şi pe tot minutul. Astă-noapte toţi caii de poştă au fost puşi pe cercetări.
- Mai sânt şi alţi exilaţi?
- Doisprezece...
- Nu şuguieşti?
- Aş vrea să pot. Călătorie bună! Dar stai! tu unde mergi?
- Mă duceam la Bârlad; dar acum am schimbat părerea. Mă întorc la Iaşi.
- Ţin'te bine... au să te pună la gros.
- Cale bună!
- Aşijdere!
- Să trăiască întâmplările de la 25 şi reacţia!
- Formele s-au păzit? Judicata a fost lungă?
- Cât să mă urc în trăsură... Dar ce gândeşti tu, iubitule.

Mă pornii pe râs la exclamaţia radicalului meu: mânele noastre se mişcau în aer ca nişte telegrafe, pe când surugiul cu un chiot mă zbură în poştă.

Priveliştea locului ce străbatem e tristă, stearpă şi pustiită; sânt tot câmpii întunecate de crivăţ şi semănate pe ici pe colea cu deluleţe şi movile, care nu schimb întru nimic uniformitatea locului. D-a lungul drumului nu e casă, nici sat; la dreapta şi la stânga se zăresc în depărtare câteva colibe, ruşinoase - s-ar crede - d-a se arăta. Timpul e întunecat şi, de frig, bag nasul în blană şi strig surugiilor a goni şi mai tare...

La Bârlad întârziem un ceas; un sfert ca să cumpăr pâne, să-nghiţ un păhăruş de rachiu, împreună cu escorta mea, şi trei sferturi, la poştă, spre a da căpitanului vremea de-a-şi face tabietul după masă şi a-şi trage ciubucul. Ce să-i faci?! Omului îi place a trăi bine!...

Până la Tecuci vremea se schimbă, când spre vânt, când spre ploaie; pulberea şi glodul se luptă pe rând asupră-mi. N-am nimica de spus despre aceste două târguri, mi se părură aşa murdare, aşa despuiate, încât nu plătesc nici vorba. Să facem însă o deosebire: la Tecuci se găsesc covrigi minunaţi.

D-aci până la Focşani ploaia pică fără-ncetare; la cea din urmă poştă era noapte adâncă: nu mai ştiam unde mă aflu, nici ce fel de ţară străbatem. Când ajunsei la dl. ispravnic, nu-mi sta prin putinţă a mă coborî din trăsură; glodul ce se strânsese pe mine mă oprea d-a mă mişca; nu puteam să înţeleg ce este în căruţă; a trebuit să aducă o

lumânare, ca să mă descurc, şi opt braţe ca să mă deznămolească. Dl. ispravnic citeşte poruncile; escorta mea mă dă pe mânile d-sale şi primeşte o adeverinţă, ca şi când aş fi fost un colet de mărfuri. Mă spăl pe obraz de glod şi pulbere şi, fiind abia 8 1/2 ceasuri, mă duc să mă-nchin cu plecăciune la dl. ispravnic şi la toată sindrofia; erau vreo şase-şapte inşi, cărora le plătesc buna lor priimire prin câteva ştiri nouă, care trec din gură în gură, şi apoi mă duc să mă culc într-un pat de minune. În exil totul nu e de lepădat, şi niciodată un pat bun şi un pahar de ceai n-au mai mult preţ!

28 fevruarie. Abia la zece ceasuri m-am trezit; uşa se deschide şi văz intrând un cap de cazac; mă recunoscu că sânt al lui. Văzând că nu mai dam nici un semn, s-a fost temut ca nu cumva să fi luat-o la fugă noaptea. Mă îmbrac în grabă, şi ieşind, întâlnesc pe contracciul poştelor, pe care nu lipsesc a-l felicita pentru buna stare a otcupului său; în sfârşit mă pregătesc a mă porni la Soveja, unde este soarta mea d-a merge; ce-i mai de trebuinţă sânt albiturile; cumpăr dar, groaznic de scump, opt cămeşe - pentru un exilat de agiuns - două duzine de colţuni - e cam mult - şi tutun - e de prisos! - şi cât mai rămâne din ziua aceea stau de mă odihnesc şi dorm. Se aprind lumânările; *sindrofia* se adună; nu voi descrie acea *sindrofie*, căci e tot ceea pe care o-ntâlnim în toate târgurile noastre de prin ţinute, ba încă chiar şi-n Iaşi. P-aici se vorbeşte mai mult pe munteneşte.

Se deschide uşa şi intră un boier bătrân, care pare a fi un patriarh al locului... e îmbrăcat moldoveneşte, şi eu stau de-l privesc cu curiozitate. Nu ştiu pentru ce, de câte ori întâlnesc câte unul din acei sălbatici carii au păstrat vechile straie, mi se pare că, în felul lor, ei judecă foarte sănătos şi au în sineşi un ce pitoresc; iar când vorbesc, graiul lor, şi de n-ar fi plăcut, e plin de originalitate. Azi numai ei au rămas carii să vorbească pe moldovinie... Văzând pe acesta, eu mă aşteptam c-a să înceapă a povesti, şi nu mă înşelai.

În tot ţinutul nu se vorbeşte de alta decât de un întreit omor, săvârşit în împrejurări groaznice, de către şapte inşi dintr-un sat, prin care am să trec mâne. Acei oameni s-au prins, şi dl. ispravnic ne arată armele ce s-au găsit la dânşii: un cuţit tare tăios, cu ascuţişul de două palme lung, o păreche de pistoale rele şi un frumos iatagan cu mănunchiul de argint săpat, care negreşit că este furat. Crima sluji de temă, şi fiecare înşiră numele tâlharilor pe carii i-a cunoscut: *Voicu, Petreanu* şi alţii reînviase, şi mai mult de cincizeci de ori auzii reviind în vorbă numele *Olteanului*. Ţara de gios a Moldovei e înteţită de tâlhari; sau că locuitorii ei au păstrat aceasta ca un rămas din vechea

lor vitejie şi din obiceile de jaf ale războielor din trecut, sau că le-a dat pronia o aplecare firească, aşa de nenorocită; dar sânt sate întregi, ba şi ocoale, care se bucură de o reputaţie foarte îndoielnică, fără ca aceasta să le fie spre ponos.

Veni rândul unchiaşului d-a povesti; povestea lui e cam lungă, dar am ţinut-o minte, osebit numai de gesticulaţia lui, de câteva înjurături şi de acel pitoresc al limbei, căci era şi glumeţ bătrânul. Am uitat numele tâlharilor, numirea satelor şi locurilor, dar prescriu aci istoria, cu nădejde că se vor găsi şi acelea, dacă nu voi putea însumi a le pune cu vremea la locul lor.

La 183... ceata aceea străbătea ţinutul Putnii în toate părţile. Era vara şi mare lipsă de popuşoi în ţara de gios; căile erau cutrierate de neguţători şi de care, ce mergeau să ia merinde în ţara de sus... Într-o zi, ceata de care e vorba întâlneşte pe drum, pe lângă Adgiud, doi turci; îi calcă, îi jăfuieşte într-un minut şi încalecă apoi, luând d-a lungul malurile Siretului în gios. Dasupra Mărăşeştilor întâlneşte vreo şasezeci de care moldovineşti şi munteneşti, ce se duceau să cumpere popuşoi; pe dată ce tâlharii rostiră un cuvânt şi arătară pistoalele, toţi căruţaşii o rupseră la fugă care-ncotro putu, unii puindu-se cu burta la pământ, alţii ascuzându-se prin mărăcini, alţii alergând cât îi ţinură picioarele; hoţii traseră pistoalele mai mult în vânt; nimeni nu fu atins; dar numai spaima! Ei adunară vreo şapte mii de lei, care tot sânt cevaşi pentru nişte tâlhari şi care sânt foarte mult pentru nişte ţărani. Nemulţămindu-se însă pe atâta, ei, tot în ziua aceea, cârmesc înspre munţi şi apucă drumul d-a dreptul prin câmpie... aveau cai buni, hoţii!... Pe la apusul soarelui, iată-i că sosesc la un sat: pe câmpie nu daseră peste altcineva decât peste un biet răzeş ce-şi treiera grâul. Hoţul milă n-are! Unul din ei luă binişul din spinarea românului şi-l puse pe al lui; apoi intrară în sat.

Tocmai în ziua aceea, pentru păcatele mele, venisem şi eu de prin ţară, într-o căruţă cu un cal şi trăsesem la hanul din sat, ca să noptez acolo cu vreo patruzeci de care ce-şi făceau conacul. Ştiam că locurile acelea sânt cutrierate zi şi noapte de hoţi şi mă feream de vreo pacoste... Vremea era cam tulburată; tuna cam înfundat şi începuse a pica stropituri late de ploaie. Nu era cu putinţă să mă adăpostesc în cârciumă, de mulţi ce erau într-însa... Mă-nfăşurai şi eu într-o ipingea veche de aba, mă stârcii în căruţă şi cârciumarul îmi azvârli deasupra o rogojină. Doar că apucasem să mă culc, răsuflând abia-abia, şi simţii că se ridică rogojina; o mână îmi dete ipingeaua în lături şi mă pomenii faţă în faţă cu căpitanul cetii de hoţi... Numai cât avusei

vreme să azvârl la dracul punga mea cu vreo două sute de *usluci*, îndată mă şi scol şi întru în cârciumă în urma căpitanului... Era tare întuneric;... hoţul cheamă pe cârciumar şi-i porunceşte s-aprinză lumânarea.

- N-am lumânare - răspunde orendariul - dar de-i aştepta puţin, m-oi duce să iau de la vornic...

Auzii răsunând o palmă; unul din hoţi scoase o legătură de lumânări şi, scăpărând cu amnarul, aprinse două. Una mi-o deteră mie în mână, poruncindu-mi să o ţin. Mă făcuseră sfeşnic, tâlharii! drept să spun că *ighemoniconul* meu de boier se cam zburlise; dar oprii *paraponul* pe seama mea. Pe cealaltă lumânare o lipiră de sobă... Nu ţin minte să fi văzut vreodată în viaţa mea chipuri aşa mândre; ai fi jurat că nu-s tâlhari. Ş-apoi ce arme, ce straie la dânşii! numai firuri şi săpături de aur, împrumutate de pe la călători... Eu, biet, stam în mijlocul casii numai cu cămaşa şi anteriul pe mine, şi cu cizmele-n picioare; şalul de la brâu se desfăşurase în valvârtejul de la-nceput... Şase hoţi ieşiră afară... apoi îndată începură a intra în odaie ţăranii, tovarăşii mei de conac şi de pagubă, câte unu-unu; toţi şezură pe laviţa de la părete, fără să crâcnească; după dânşii veniră şi hoţii, care începură a cerceta pe fiecare şi a scormoni prin buzunare şi prin chimire. Despre parte-mi, cu mare foc şi grijă cătam la toate câte se petreceau. Pe dată ce vreunul era jăfuit gata, mi ţi-l azărleau pe un crivat mare, ce era între sobă şi părete, de ajunsese acolo să stea grămădiţi ca nişte saci de făină. Când mântuiră această pozná, doi dintre tâlhari luară pistoalele în mână şi ieşiră afară de strajă. Ceilalţi şase chemară din nou pe cârciumar şi-i poruncirá s-aducă din pivniţă vin şi o putinică de icre moi, care trebuia să se afle acolo.

Diavolii cunoşteau bine locurile, căci în adevăr icrele erau aduse pentru privighetor. Cârciumarul aduse o mescioară rotundă cu trei picioare, vin, pâne şi icrele cerute. Căpitanul se rezimă de o crăpătură ce era în părete şi sluja drept fereastră, şi ceilalţi şezură împrejurul mesii; îmi făcură semn că m-apropii ca să le fac lumină, şi se puseră pe o mâncare ţeapănă şi foarte adeasea stropită la măsea... Înţelegeţi domnia voastră că Dumnezeu n-a făcut pe boieri ca să stea în picioare pe când mănâncă mojicii: de aceea începusem şi eu a mă cam *stenahorisi*, cînd deodată s-auzi un zgomot mare despre sat. Prinsese ce veste că la cârciumă au călcat hoţii şi veneau oaminii armaţi cu furci şi cu bâte, făcând larmă mare... Tâlharii însă nu se clintiră... Zgomotul creştea mereu; dar doi inşi, strigând mai tare, ziceau în gura mare: "Măi oamenilor, cătaţi-vă de treabă! Mergeţi pe la casele

voastre, carii aveţi neveste, cu muierile voastre; carii n-aveţi, cu ale celorlalţi!..." Apoi răsunară două pistoale slobozite totodată în vânt, şi bărbaţi, femei, copii, toţi tăcură... Hoţii din odaie îşi căutau de bere şi de mâncare; peste puţin însă alte strigăte se auziră, împreună cu împuşcături. Fugarii luase într-ajutor mai multă lume şi veneau de această dată cu o larmă groaznică. Strejile strigară: "Ieşiţi". La aceste cuvinte, căpitanul sări peste masă cu aşa multă furie, încât mă trânti pe gios. Până să n-apuc a mă aşeza bine pe picioare, toţi dase năvală afară şi sta pe prispă dinaintea uşei. Huietul se făcuse aşa de mare, încât socotii că toată cârcima era cuprinsă de gloată; şasesprezece focuri răsunară de rând şi se făcu iarăşi tăcere. De astă dată tâlharii se-napoiară în odae, îşi umplură armele şi se puseră iară la masă...

- Ia spune, boierule, - întrerupse aici unul dintre ascultători, - te aud povestind multe şi mărunte; dar despre buşelile ce vei fi căpătat şi domnia ta în vălmăşag nu pomineşti defel...

- Să mă ierţi, domnia ta; eu n-am căpătat nimic. Drept vă spun că m-a prins mirarea când m-am văzut scăpat teafăr printre picături. Dar tâlharii erau veseli şi foarte mulţămiţi de prada zilei; nu le-a mai stătut să se lege de mine... După o jumătate de ceas, ei încălecară, ca să iasă din sat; dar tocmai la capul satului era o cârciumă în bordei, ce o ţinea un muscal, anume Ivan... doi turci se odihneau acolo... auzind împuşcăturile, ei socotiră, păgânii, că este vreo nuntă în vecini, măcar că era în postul Sân' Petrului; spuseră lui Ivan să meargă să vază ce e p-afară şi se culcară. La o fugă de cal de la sat, Ivan se-ntâlni cu hoţii.

- Să-ţi fie noaptea bună, bădiţă - zise unul lui Ivan - dar cine eşti tu?

- Ivan cârciumarul... mă duc în sat să văd ce-i p-acolo...

- Dar pe la tine ce veste, bade Ivane?

- Ce să fie? Nimic. Ia, doi turci au mas la mine la adăpost.

- Fă-te-ndărăt acasă!

Tâlharii deteră pinteni cailor, lăsând pe Ivan să-şi urmeze calea sau să se întoarcă, după plac. La cârciuma pomenită, ei descălecară şi traseră cu urechea; nu s-auzea alt zgomot decât bătaia unei mori ce era nu mai departe de o azvârlitură de puşcă; la moară, lucea o zare de lumină; altminterelea, peste tot era tăcere şi o noapte mândră din luna lui iunie. Hoţii s-apropiară de bordei şi, văzând uşa deschisă, se îndemnau unii pe alţii să intre mai întâi, căci se temeau de vro cursă; dar Ion, cumnatul căpitanului, cel cu binişul de căpătate, apucă înainte, şi după el merg cu toţii. Ardea înlăuntru un fel de candelă ce d-abia lumina; pe pat, dormeau duşi amândoi turcii, cu armele lângă

dânşii; unul bătrân şi celălalt tânăr, ca de vreo 19-20 de anişori. Hoţul cu binişul luă mai întâi armele, apoi rădicând de urechi pe turcul cel tânăr, îl dete pe mâna unui tovarăş de ai săi, care-l trecu altuia, şi astfel bietul băiat, până să n-apuce a se trezi din somn, se pomeni mort, fără d-a zice nici *kîrk!* Turcul cel bătrân, deşi dormea ca un turc, dar Ion nu nemeri tor aşa de bine cu dânsul; era mai ţeapăn, mai voinic turcul, şi şiret; căci, simţind unde vor să aducă treaba, el se lăsă greu, de pică pe gios, şi amăgi într-astfel pe ucigaşi. Nu ştiu dacă v-am spus că, osebit de pistoalele şi de cuţitele ce tâlharii purtau la brâu, apoi mai aveau şi câte unele legate cu găitan de fir şi aninate de gât, ca să le fie pentru scăparea din urmă... Pe când sta de se lupta Ion cu turcul, acesta, răsturnat pe gios, dete cu mâna peste pistolul hoţului, care se legăna de gâtul lui, şi apucându-l fără veste îl slobozi în pântecele tâlharului... Lovitura fu ţeapănă, căci glonţul, străbătând pe Ion, se înfipse într-un tovaroş d-ai lui. Ion şovăi şi căzu gios... tâlharii se pătrunsese de groază, şi turcul se furişă şi fugi afară... Ion se văieta înfăşurat în binişul lui... "Cumnate Ioane - îi strigă căpitanul - stăpâneşte-ţi firea... las' că te-om răzbuna!" Precum zise, aşa şi făcu; turcul speriat, neştiind încotro s-apuce, dase fuga spre locul ce se vedea la moară; dar în raza luminii, hoţii da cu puştile şi cu pistoalele într-însul ca la semn.

Ameţit de frică şi cătând tot la moară, turcul căzu în scocul morii şi roata îl ridică zdrobit şi sângerat. Acum cel puţin se credea el scăpat; dar oamenii de la moară, deşteptându-se din somn de atâta huiet, ori că au socotit că-i vreo stafie, ori c-au crezut că-i vreun hoţ, se repeziră cu ciomegele pe dânsul şi-l uciseră de tot... Peste un ceas muri şi Ion... Ceata îşi urmă drumul înainte; când se revărsă de ziuă, ea trecu hotarul muntenesc, unde muri de oboseală şi de pierdere de sânge celălalt hoţ, ce se rănise... Căpitanul şi tovarăşii lui plătiră moartea acelor doi soţi, ucigând un biet nevinovat, şi se duseră în cale lungă până dincolo de Craiova... Nu ştiu ce se mai făcu căpitanul şi ceata lui... dar era voinic om căpitanul şi inimos tare!

Istoria fusese cam lungă, mai ales că şi mie mi-au scăpat din minte multe din amănuntele ei. Unsprezece ceasuri sunase, şi mai toţi ascultătorii se apropiase de uşă, cu şăpcile şi cu căciulele în mâni (la Focşani pălăriile se obicinuiesc numai duminica şi zilele de sărbătoare). Povestitorul luă şi dânsul şapca în mână, dar pe pragul uşei, el sfârşi într-astfel istoria:

- Să vă mai spui însă că eu, rămâind singur - căci trebuie să ştiţi că toţi ţăranii fugise unul după altul - mă pusei pe gânduri, aprinsei un

foc mare, mare; întinsei un covor dinainte-i şi mă lungii. Eram acum singur stăpân şi chiriaş al casei, de vreme ce chiar şi cârciumarul fugise. Mă uitam cum ardea focul şi stam de mă gândeam; cam peste o giumătate de ceas, intră un biet păcătos de neamţ şi se apropie de foc; îşi scoase căciula; îi mulţămii:

- Ce veste, domnule neamţule?

- Până să nu intru în sat m-am întâlnit cu o ceată de oamini călări, cari mi-au cerut pipa.

- Ei! ş-ai dat-o?

- Ba nu, n-am vrut şi m-am pomenit cu două gârbace pe obraz...

- Mulţămeşte lui Dumnezeu c-ai scăpat cu atâta. Aceia erau hoţi; acuma ieşiră d-aici din cârciumă, unde au jăfuit o sumedenie de oamini.

- *Ah! mein Gott!* strigă neamţul şi, fără s-asculte ce-i mai spuneam, şi-a luat geanta şi băţul şi s-a pornit neamţul ca o săgeată.

....

- Vorbă de pomană la moşneagul acesta! îmi zise ispravnicul, după ce ieşi bătrânul boier. Aşa are el obicei să tot spună la secături.

Nu eram cu totul de părerea domnului ispravnic... dar starea mea de osândit politic nu mă ierta să am păreri deosebite. Dădui dar din cap cu un zâmbet de învoire, şi cu capul plin ca o baniţă de aceste povestiri, mă dusei să mă culc...

Seara de azi şi patul de ieri vor rămânea ca amintiri plăcute.

1 martie. E ziua plecării... Dejunăm în pripă. Ispravnicul mai dă ceva porunci, şi ne pornim însoţiţi de patru cazaci... În dreapta şi-n stânga norodul cu căciula în mână se-nchină la noi... când zic... *noi*... înţelege pe ispravnicul şi nici pe dânsul, ci... pe cazacii noştri, sau mai bine tot zgomotul ce făceam. Din zi de dimineaţă vremea e frumoasă, dar cam ger... trage un vânt rece, de ustură... Eu mulţămesc în mine d-lui Catargiu pentru blana sa, şi ispravnicul mulţămeşte ursului în care e-nvelit... cu dânsul, el coprinde mai toată trăsura... Eu mă stârcesc într-un colţişor, fără d-a cârcni... Crivăţul suflă aspru din partea munţilor, ale căror culmi se văd albind de omăt... Drumul ne duce prin nişte câmpii ce par pustii, nici un copaciu, nici o casă; ici şi colea nişte pârâiaşe, ce le trecem fără pod, nişte sătuţe sărăcăcioase; pretutindeni o privelişte de pustietate şi un ce jalnic... Poate că starea mea îmi arată toate într-astfel. P-alocurea în câmpie, mai ales lângă vaduri, se zăresc nişte cârcime ticăloase, de o înfăţişare îndoielnică, din ale căror ceardace, în dalbele zile ale verii, ochesc tâlharii pe călător şi râd, pitiţi la umbră, de oaminii stăpânirei... căci aici e ţara tâlharilor,

şerpuită pe pâraie, scăldată de Putna şi de Siret, aşa de mult lăudate în *cânticele bătrâneşti;* adăpostită sub plaiurile cu potici ascunse şi cu colnici nerăzbătute; în dreapta sânt poalele munţilor care-ncing ţara Vrancii, acea vatră de oamini îndrăzneţi, cu obiceiuri patriarhale păstrate de la străbuni, carii de veacuri au păzit ţara de unguri şi neatârnarea lor de boierii pământeni... Dincoaci, pe coasta aceea, stearpă astăzi-mâne, la vară se vor înălţa mii de viţe, mândria ţării şi-mbilşugarea locului, căci aci se cheamă că sânt Odobeştii. Vinul bun de podgorie, vecinătatea îmbelor hotare, muntenesc şi unguresc, blândeţea şi starea umilită a ţăranului, avuţiile pământului, toate adunate la un loc au făcut ca câmpia Putnii să fie cuibul vestit al hoţilor. Toţi tâlharii cei mari s-au cutrierat pe aci... aci au voinicit Voicu şi tovaroşii lui... de-abia un sfert de ceas d-aici e locul unde s-a dat prins după o zi de luptă crâncenă; alături cu mine stă chiar acela care povăţuia pe biruitorii lui. Pe dată ce vezi malurile Siretului, ţărmurii Putnii, înfăţişarea câmpiei şi a muntelui, te pătrunzi lesne despre mişcarea ce ele dau acestor locuitori, în veci pribegi şi răsipiţi... Înfăţişarea cârcimilor îţi spune de sineşi tot ce s-a petrecut în ele şi ce are să se mai petreacă; parcă se şi aud chiotele beţiei, înjurăturile tâlharilor, râsul lor grosolan şi văietările bieţilor împilaţi... Ş-apoi, spre a desăvârşi priveliştea, în laturile drumului mare, pe aproape de sate, se vede înălţîndu-se din ţărână fumul unor colibe, care şi acelea sânt cârcime, de altă fire... Printre locuitorii locului s-au amesticat o mulţine de sârbi, de bulgari cu feţe mohorâte, care nu se ştie de unde vin şi nu se ştie cum îi cheamă... Iată-mă sosit, după ce am trecut Putna, la un sat slut şi jigărit ce-i zice Gârlile şi unde s-a petrecut mai deunăzi un groaznic măcel. Pana se scârbeşte a povesti asemene uricioase cruzimi; casa pătimaşului e spartă şi bortită... un sârb cu nevasta, cu moşul şi cu un copil al său au fost măcelăriţi... făptuitorii sânt la ispră vnicie şi tăgăduiesc... Să trecem înainte!

Vântul tot suflă tare; noi trecem Şuşiţa, un pârâu a căria obârşie e departată cu un ceas de locul ce-mi este hotărât... cat la el ca să-i prinz cunoştinţa şi, după apele-i repezi şi tulburate, după prundişul din matca lui, nu-mi lasă îndoială că e fecior de munte... Atât de mult cat la dânsul, încât nici bag în seamă s-am părăsit câmpia şi că ne oprim la gura unei văi, prin care Şuşiţa iese în dreptul Panciului... Apoi iar luăm Şuşiţa în sus, pe o cale ce s-ar numi mai bine chiar patul pârâului... Alături unul cu altul vin satele Varniţa şi Verzii... sat răzăşesc.. p-aici-s locuitori mulţi... Apa prin care îmblăm sapă muntele după placu-i, răzleţindu-se şi îngustându-se, despicând văi răsfăţate şi

restrângându-se, deodată, în maluri... Din nenorocire, pe cer plutesc nori posomorâţi; viscolul ne vine de pre culmea munţilor, şi în dreptul Răcoasei omătul pică cu fulgi îndesaţi; noaptea se apropie; zăpada întunecă cerul; trăsura abia se mişcă; vântul răstoarnă pe surugii. Copacii se acopăr cu alb; Şuşiţa muge cu jale... Adevărată zi de exil!... Ispravnicul înjură, iar eu scot capul din trăsură afară şi râd văzând cum pică omătul şi cum se zugrăvesc pe cer crestele munţilor; răsuflu aerul şi mă grăbesc a mă împrieteni cu locurile ce mă vor găzdui.

Era noapte adâncă, când ajunserăm la Câmpii, unde se-ncep adevăraţii munţi... Vremea era tot rea... ar fi fost cu primejdie a înainta... şi moldovenaşul meu de ispravnic n-avea pentru ce a-şi primejdui pielea... Stăm acolo de cinăm şi ispravnicul trimite de ştire egumenului monastirei, care e depărtată de un ceas; iar eu îmi încep exilul, dormind pe un pat fără pernă, fără saltea, fără obială... Aici se-ncep zilele mele de-ncercare, şi cu toate acestea am dormit până s-a făcut a doua zi, ziuă mare şi luminoasă.

2 martie. Egumenul soseşte călare... Priveşte-l la faţă şi-ntreabă-l de viaţă!... el vine în odaie cu o pipă nemţească în gură şi ne dă ziua bună şuguind... La urmă vin formalităţile: ispravnicul mă trădă lui, precum mă priimise de la escorta mea din Iaşi... sub luare de adeverinţă. Acum nu mă mai poate pierde şi, dacă s-o întâmpla una ca aceasta, are cu ce mă reclama. Se citeşte ofisul domnesc care zice: "să se închiză Alecu Russo, ca un răzvrătitor al orânduielei publice din ţara sa; să se privegheze zi şi noapte de către doi gens-d'armi destoinici şi nemitarnici; să se ţie la cea mai aspră opreală, fără a i se da de scris sau a priimi el scrisori, şi a se aşeza pe hrană de fasole şi pe canon de rugăciuni, spre a-şi veni la pocăinţă şi la ispăşenia păcatelor"...

Mă uit cu jind la dl. ispravnic, care se-ntoarce acasă la d-lui şi, împreună cu noul meu temnicer, apuc calea închisorei. Şi calea şi vremea merge tot stricându-se din ce în ce mai mult... sântem în zilele *Babelor,* adică nouă zile d-a rândul are să fie şi frumos şi urât, are să plouă, să ningă şi să bată vântul, şi din când în când soarele se va arăta rânjind cu razele sale... Sosim pe omăt... în preajmă-mi văd numai brazi şi stânci... locul îmi pare întristător... îndată dar mă şi duc de mă culc... seara la cină mă trezesc... dar numaidecât adorm din nou, fără de a căta împregiur.

3 martie. Vremea e pe schimbare. Deşi e vânt şi omăt, mă strecor p-afară... priveliştea nu e veselitoare; satul stă în fundul unei văi scobite de apa Şuşiţa... casele nu se văd, dar fumul din ogeacuri stă

chezaş pentru ele... schitul, deşi mai înălţat decât satul, stă rezimat de nişte munţi, care cu păduri, care despuiaţi... unii pare că sânt bolnavi... N-am nici o carte şi mi-i tare urât!... Temnicerul meu se porneşte mâne... Cat pe fereastra odăii mele... şi văd chiliile monastirei şi biserica... se face o îngropăciune... Totul aci e trist.

Nu ştiu de ce sânt tot posomorât. În zadar îmi tot povesteşte părintele la istorii; mi-e urât! Au venit ceva vizite; mi-e urât şi de dânsele. Mi-e urât chiar de a scrie... Altă dată vă voi povesti istoriile părintelui şi obrazele vizitatorilor mei.

....

5 martie. Mă aflu cu totul singur... De urât spun să-mi aducă din biserică o carte, pe care în zadar o răsfoiesc, fără de a putea citi un cuvânt pe dânsa... Trag tutun şi mănânc de patru ori pe zi... Îmi spun că sânt două ceasuri turceşti, şi eu am şi mâncat de seară... Mă culc... dar de dormit nu-i nădejde; în zadar cat de un ceas a îmblânzi pe Morfeu... Aud zgomot... mă scol; un trămis de la Focşani îmi aduce rufe şi straie... Mă pun iarăşi în pat, ca să citesc...

6 martie. Şi să nu cred în semne!... Aseară, până să nu vie trămisul de la Focşani, feştila lumânării de seu trosnea şi eu ziceam în mine: "A să vie cineva; de n-ar fi hoţii, ştiu c-ar păţi-o, sărmanii; un biet exilat! ce mai pomană!..." Dar n-am vreme, să scriu... citesc, căci mi-au venit şase broşure şi un Théophile Gautier... sânt bogat!

7 martie. Timpul e întunecat, dar gata pe schimbare... Ies în pridvor... aerul e primăvăratic, şi se aude cântând în pădure... Cat la munţii ai căror brazi i-am şi numărat, şi visez a câmpie... Mă-ntorc în odaie şi mă pun la fereastră... Iată biserica; schitul şi biserica sânt zidite de Matei-Vodă Basarab... au spoit acum din nou vechea biserică... e simplă, de un stil ce nu-i poţi zice într-un fel... Este şi o pisanie veche de când cu clădirea... dar e slavonească... Din slavoneşte, ştiu numai două vorbe ruseşti şi alte două leşeşti, şi acelea sânt pentru trebuinţele mele particulare; de aceea nu mă pot îndeletnici cu citirea pisaniei...

Un slujitor al chitului sosi acum de la Caşin, patru ceasuri de-aci... zice că sânt acolo trei boieri sub paza satului; douăzeci de săteni îi păzesc pe rând, strejuind câte doi, zi şi noapte, la uşa lor. Pricepui îndată cine are să fie. Aceasta dovedeşte că ispravnicul de Bacău, pe care-l cunoaştem cu toţi, a luat lucrurile serios şi că a dat acelor boieri o însemnătate pe care ei, sărmanii, desigur n-o merită.

Această poveste mi-a adus aminte pozna din săptămâna trecută, pe care o şi uitasem, şi acum stau de mă gândesc la două lucruri... mai

întâi la cursa întinsă de d-nii miniştri, în care dl. aga m-a tras cu aşa multă dibăcie... a fost o adevărată *comedie pe părete*... Păcat însă că se cam da de gol marafetul comedianţilor... Se zice că oamenii răi sânt bănuitori... apoi zău, nu-s om rău, căci n-am bănuit nimic... Apoi iar mă gândesc la purtarea domnilor actori sau artişti şi nu mă pot domiri cum nişte oameni, carii de atâtea ori au rostit atâtea frumoase maxime şi învăţături presărate prin drame, comedii, tragedii şi vodeviluri, n-au mai multă inimă şi n-au înţeles că li se cuvenea a fi ceva mai mândri, căci orişicum tot li s-ar fi întâmplat ceea ce au păţit, şi că, *cu* sau *fără* hârtia ce au iscălit aşa de mârşăveşte, ei tot erau să fie exilaţi. Sărmani nepricepuţi, carii n-au înţeles că, în toată această istorie, numai eu eram, pe dasupra, ca *fuiorul popii,* şi că n-am fost, biet! decât prilejul spre a li se răsplăti pentru trebile de mai nainte; în sfârşit că, dacă n-aş fi ieşit eu la maidan, s-ar fi găsit vreun alt cuvânt oarecare. Stăpânirea voia cu tot dinadinsul a se juca cu dânşii *d-a ascunsele.* (Pricepeţi cuvântul cum vă va tăia capul!) Înţelepciunea turcească, după cum îmi spunea mai deunăzi temnicierul meu, zice *"Stăpânirea goneşte iepurele cu carul cu boi şi-l prinde..."* Parabolă orientală de însemnat!...

Paznicul meu cel mare, adică ispravnicul din Focşani, nu mă uită... chiar acum îmi trămise tutun şi câteva rânduri prea drăgăstoase.

8 martie. Vremea e minunată. Baba a-ntinerit... ea ne zâmbeşte; dar tot i se cam vede ştirbenia... Adineaori stătui faţă la prânzul slujitorilor monastirei şi al lucrătorilor, afară la aer... Am mântuit cărţile ce mi-au venit de la Iaşi; era un volum în şase broşure al *Magazinului istoric pentru Dacia,* tipărit în ţara muntenească... N-am ce spune despre publicaţie şi despre scopul ei... e frumos, e mare, e folositor. E multă simplitate în cronica lui Constantin Căpitanul, multe muşcări împotriva moldovenilor; dar e ieftin la vorbă şi tare ostenitor; nu plăteşte cât Miron şi alţii. Am citit foarte mult osebitele bucăţi datorite redactorilor şi m-am unit cu părerile lor, cu privirile lor istorice; dar această citire a lăsat în mine o-ntipărire rea... iat-o: peste zece ani n-are să mai fie *limbă românească;* vom avea românească italianizată, franţozită şi nimic mai mult... De mult ce voiesc a curăţi limba, a o îmbogăţi şi a o apropia de izvorul ei, s-a format o altă limbă, pe care ţara n-o-nţelege şi nu o va-nţelege în veci... Pricep ca francezii să-şi fi alcătuit o limbă din latineasca stricată şi din idiomele galice, germanice, celtice şi altele; dar n-aş pricepe ca cineva să se apuce a strica acum limba franceză. De e vorba să priimim ziceri şi termeni care să înlocuiască pe cele ce ne lipsesc sau care sânt de

baştină slavonă, atunci luaţi cel puţin rădăcinile latine şi daţi-le o-nfăţişare românească...

Răsfoind pe Théophile Gautier, am dat peste faţa 75, ediţia din Bruxelles, unde zice: *"un couvent est un monde"*[1] etc... Dau iertăciune lui Gautier, căci nu cunoaşte Soveja... şi mai ales fiindcă nu ştie ce va să zică a fi la Soveja fără voia-ţi... în Franţa se exilează numai dinastiile şi miniştrii... Când eşti exilat, chiar raiul ţi-ar părea iad... n-ai şedea într-însul sub zăvor, nici trei zile... Tocmai despre aceasta, părintele Acati îmi povesti, până să nu plece, următoarea istorie:

"În oarecare ţară, al cărui nume istoria nu-l spune, trăia un om bogat, care, ca toţi bogaţii, murea de urât. Într-o zi, sătul de huiet, de politică, de clevetiri, de petreceri şi de adunări, el hotărî să-şi schimbe traiul, şi-ndată se şi închise în casă, fără ca să mai pună piciorul afară, fără ca să mai poftească pe nimeni la masă la dânsul, fără ca să mai vază vreun om pe lume. Schimbarea păru tuturor ciudată; toţi în toate părţile nu vorbeau decât de aceasta, şi oraşul fiind mic şi lumea dintr-însul mult vorbitoare, ştirea ajunse până la urechile domnului, craiului, împăratului, sultanului, sau cum îi va fi zicând fericitului muritor care muştruluia acea frumoasă ţară. Istoria îi păru şi lui ciudată şi, spre a se încredinţa însuşi mai bine, el trămise către *ipochimenul* nostru un adiotant al său, poftindu-l ca să vie să prânzească cu înălţimea sa. El însă răspunse că roagă pe măria-sa să-l ierte, fiindcă nu-i stă prin putinţă a ieşi din casă afară. A doua poftire, a treia poftire, şi acelaşi răspuns... Învederat se simţea că stăruinţa lui era îndărădnică, mai ales că şi ţinea acum de trei săptămâni. E însă cunoscut că, dacă supuşii au uneori stăruinţă, apoi şi domnitorii au voinţă, şi - ce e mai mult - au putinţa de a-şi îndeplini voinţele. Aşa şi prinţul despre care vorbim, supărat peste măsură de aşa nesupunere, îşi aşternu într-o zi voinţa într-un luminat ofis, prin care porunceа să se pună la popreală omul care nu priimise cinstea de a ospăta cu măria-sa şi să-l ţină închis în casă, neiertându-i câtuşi de puţin a ieşi afară. Un ministru, un agă sau un adiotant - nu se spune lămurit care din toţi - fu însărcinat să-i facă cunoscut luminata poruncă şi să-l ţină sub pază. Dar îndată ce citi ofisul, boierul nostru îşi trânti căciula în cap şi cu mânile în şolduri, începu să strige: "Ce va să zică! Ba! ia, acum am să ies... nu voi să stau acasă cu d-a sila... ce am stricat eu, rogu-te?.. Iaca! voi să mă primblu în ciuda tutulor... măria-sa împăratul n-are drept să

1 O mănăstire e o lume (fr.)

osândească aşa de la sineşi, fără judecată... Ce! adică legi noi nu mai avem în ţară?..." Şi ieşi să se primble.

Las la chibzuirea fiecăruia morala ce izvorăşte dintr-aceasta.

9 martie. Sânt bolnav. Către seară priimesc o mulţime de vizite, adică pe untrofiţer, pe un vameş ciung şi trei cucoane: una e o mătuşă groasă, ce se crede încă tânără şi face nazuri; are în creştet un pieptene, deşi e cu părul zburlit; poartă rochie neagră, care a fost de mătase, şi un şal, iar negru. Cealaltă e munteancă; nu-i slută, dar e sulimenită şi înzorzonată şi târăşte după sine o manteluţă ce pare a fi fost de *drap-de-dame.* A treia, îmbrăcată cu straie jumătate vechi şi jumătate nouă, înfăţişează curat chipul acelei frumoase şi puternice denumiri româneşti ce aseamănă pe femeia slută cu *ciuma*... Ele vorbesc mult despre locurile de pe aci... se plâng că nu pot găsi slugi. Se vede că oamenii locului nu vor să slujească pe *ciocoi*, iată cuvântul pentru care aceştia îi numesc *proşti;* eu, dimpotrivă, îi cred, pentru aceea, oameni zdraveni. D-aci în sus se-ncepe a se găsi sământă de adevăraţi oameni, pe cât a mai rămas în poporul moldovinesc.

10 martie. Azi am făcut chef şi veselie!... Aşa se şi cuvenea, azi e duminică;... în ziua Domnului toată fiinţa cată să se veselească... chiar şi exilaţii.

Dimineaţa am ieşit în cerdac, ca s-arunc o privire... timpul era frumos şi ascultam cu plăcere cântecul cocoşului, acolo în sat. Deodată aproape de mine, aud plânsete şi văietări, şi zăresc la picioarele mele, într-o mare ogradă care este totdeodată loc de păşune al cailor, livede de pruni şi cimitir, vreo douăsprezece muieri stând în picioare pe nişte morminte şi bocindu-se cu foc. Aşa e obiceiul la ţară; vreo două săptămâni după moartea bărbatului, copilului sau vreunei rude, muierile vin pe toată ziua şi la orice vreme să plângă pe mormânt... Am intrat în odaie, ca să nu mai aud văietări, şi mi-am adus aminte de o descriere, cam în felul acesta, în *Cel din urmă mohican* de Cooper.

Am petrecut dimineaţa ascultând cântecele olteneşti ale lăutarilor din sat... i-am încercat pe toţi cu luare-aminte. Mâne au să vie să-mi povestească toate mai cu amăruntul.

Iată programa concertului: Variaţii pe fluier, improvizate de un concertant al locului... E un mândru voinic din acel soi de oamini ce se numesc *moçani*, adică oamini de la munte şi carii par a face oarecare deosebire între neamul lor şi al oamenilor de la câmp.Graiul lui, ce nu e moldovinesc, nu-i nici muntenesc, ci e apăsat şi se aduce ca al ardelenilor. El cântă tot felul de cântice, şi *moldovineşti* şi *mocăneşti*

şi *ardeleneşti* şi în sfârşit ştie a o întoarce şi pe struna acelei poeme aşa de simplă şi nevinovată, aşa de dulce şi plină de dor şi duioşie, ce se cheamă *doina!* Iată şi povestea ei pe scurt:

"Era odată un cioban care albise păstorind oile la munte şi, cu mult chin şi nevoie, îşi agonisise vreo douăzeci de oiţe şi tot pe atâtea capre, pe care le păştea zi şi noapte, păzindu-le cu acea îngrijire ce poartă, biet, creştinul, bunului căpătat cu sudoarea frunţii sale. El le mâna în livezile cele mai mănoase, le adăpa la izvoarele cele mai limpezi, şi pe când turma păştea şi se adăpa, el cânta cu fluierul. (Aici mocanul se opreşte din povestire şi cântă din fluier un cântic cu viers alene şi prelungit; apoi iar începe.) Într-o zi, mare, obosit de îmblet şi de nevoi, ciobanul mi se culcă sub un copaciu şi adoarme de somn adânc şi doarme dus, încât nici că bagă-n seamă când turma lui, păscând iarba pe ici şi colea, se pribegeşte în râpe depărtate. Trece pe acolea un creştin şi văzând pe cioban că doarme singur şi sforăie la soare, îl trezeşte din somn... Mai întâi el cată să-şi vază turma; apoi pune mâna pe fluier şi, plin de jale, cântă un cântic de dor ardelenesc. (Aici povestitorul cântă iarăşi.) După aceea se scoală ciobanul şi privind în toate părţile, ca să-şi zărească oiţele, el zice aşa în sineşi: "Bun e Dumnezeu!... El mi le-a dăruit... el o să mi le-napoiască, ori o să-mi dea altele la loc!" Ş-apoi iar s-apucă de cântat, îmblând cam obidit pe cărări pustii. (Mocanul cântă iarăşi, şi râdea, voinicul, povestindu-mi acestea.) Deodată i se pare că-şi zăreşte pe un munte oile şi caprele şi dă zor să le ajungă cântând din fluier un cântic de danţ: iac-aşa! (Aici cântă vesel povestitorul meu.) Dar degeaba! căci era numai o nălucă; nu fusese nici oi, nici capre, ci numai stâncele de piatră care albeau şi roşeau la soare... Acum iar se tânguieşte şi iar cântă cu dor (aşa face şi mocanul), până când soseşte pe muchia unui munte şi de acolo, într-o râpă depărtată, zăreşte oile păscând. Atunci ciobanul cântă vesel din fluier şi se pune pe danţ."

Povestitorul nu juca, dar p-aci, p-aci, căci degetele-i se-ncordau pe fluier cu iuţeală şi umerii şi coatele lui se săltau după mişcarea răpide şi sărită a cânticului.

Finalul programei: Vătaful părintelui Acati intră în odaie, ţiind în mână o piatră ce se cunoaşte a fi marmură neagră; pare a fi frântă dintr-o lespede. Îl întreb dacă mi-a adus-o ca s-o mănânc de prânz, iar el îmi răspunde râzând: "Ba nu! dar această piatră are şi ea o istorie a ei!" - "Ce spui, frate? zic eu; dacă e aşa, aprinde-mi un ciubuc, şi până atunci eu o să mă aşez pe sofa, ca să-ţi ascult istoria". Iat-o şi pe aceasta:

"Era odată, nu ţin minte când, un om de-i zicea Bucur (vezi întâia broşură a *Magazinului istoric pentru Dacia*, faţa 32), şi el era crai peste plai şi peste câmpie; el îşi alese adăpost pe muntele de colea, care pe atunci era acoperit cu păduri şi despre care v-am spus mai deunăzi că pare a fi bolnav... Acest munte e astăzi hotarul între Soveja şi o altă monastire, ce-i zice Vizantea. Spre mai multă înlesnire, el îşi făcuse umbrar din doi copaci apropiaţi, carii ieşeau din aceeaşi tulpină - cum zice românul - ca doi fraţi dintr-o mamă; - d-acolo el pândea ziua pe călători şi noaptea acolo se odihnea... Peste o sută de ani după aceea, când copacii ajunseră de se putreziră şi căzură, nişte ciobani găsiră într-o zi, la rădăcina lui, un iatagan minunat, dar cam ştirbit pe alocure. Iataganul se făcu nevăzut... dar de atunci oamenii tot deteră bănuială de vreo comoară... Sânt acum vro doisprezece ani, stăpânirea, aflând despre vorba ce mergea în partea locului, sculă toate satele megieşe şi, după spusa vorbei vechi, începură a cerceta fără nici un spor. Ba încă au şi mutat matca unui pârâu, zicând că este o poartă ascunsă sub apă, şi altele multe d-alde acestea. Trei luni d-a rândul au muncit oamenii p-aci degeaba şi abie atunci se lăsară...

Dar lăcomia de comori e mare... Acum un an nişte locuitori d-aci începură iarăşi a săpa într-altă parte şi deteră peste o lespede mare de piatră; ei înfipseră, între piatră şi pământul de dedesubt, nişte ţaraci şi vrură s-o ridice; dar, din nenorocire, pământul se cufundă; o bucăţică din piatră se rupse şi lespedea căzu iar la loc... Călugării de la Vizantea, aflând de iscodirile ce se făceau pe pământul lor, se-mpotriviră şi acum stau toţi la îndoială dacă această bucată de piatră, ce s-a adus de-acolo e frântă dintr-o lespede care acoperea haznaoa sau dintr-o stâncă fără nici un preţ?"

11 martie. Toată noaptea a bătut un vânt groaznic; drept mângâiere îmi spun că nu e nimic pe lângă valvârtejul ce se obişnuieşte pe aci. Nu mă trezisem bine, când un alt lăutar veni să mă cinstească în pat cu un nou concert de fluier. Intrarea se plăteşte cu un zwanţig.

Ziua se petrece tare încet; dar până-n sfârşit se petrece.

....

....

22 martie. E foarte dimineaţă; am fost în biserică să ascult slujba. Biserica e mică, goală şi prefăcută mai cu totul din nou... din vechea clădire au rămas numai lespezile de pe gios şi pisania de care am mai vorbit... înlăuntru am găsit numai pe slujitorii bisericei şi pe o babă.

Am luat din biserică două volume; le-am răsfoit, fără de a le citi; iată ce sânt: unul e o carte, pe care o recomand ca monument de artă şi

de naivitate; ai zice că e scrisă şi tipărită prin veacul de mijloc, pe când se jucau pe scenă *tainele* sau *misterele*:

огліннда омȣлȣї дінлъȣнтрȣ, ꙟнтрȣ каре фіещекареле пре сіне се веде, кȣноаще старea сȣфлетȣлȣі съȣ ші дȣпъ ачеіа, поате ікономісі ꙟндрептареа са, пȣсъ ꙟнаінте ꙟн 10 фігȣрї кȣ арътареа лор...[1]

тълмъчітъ дін ча рȣсеаскъ ꙟн сфънта Монастіре Неамцȣл ші тіпърітъ кȣ благословенна преосфінцітȣлȣі мітрополіт ал Сȣчевіі ші ал Молдовії, кіріо кір веніамін прін осърдіа прекȣвіосȣлȣі архімандріт ші старец ал сфінтелор монастірї Неамцȣлȣі ші Съкȣлȣі, кір Дометіан. ꙟн сфънта монастіре Неамцȣл 1833, — де сХімонаХȣл Ісаїа тіпографȣл[2].

Nu mi-e cu putinţă a trage aci câte ceva din acea carte şi mai ales a descrie figurile; de curioase ce sânt, trebuie să le vază omul. Pe scoarţa dinlăuntru se află numele stăpânului cărţii, şi la sfârşit stă următoarea însemnare:

Сь фіе щіȣт кь ла 1820 генар 25, аȣ фȣлџерат ші тȣнат.[3]

Primii scrisori de la Iaşi. Ştiri rele... După-amiazi m-am aşezat în ceardac, ca să-mi sorb cafeaua... era vreme frumoasă... În curte, un stol de porumbiţe, albe ca zăpada, se giugiuleau şi se jucau; găinele zgâiau pământul; cocoşii se băteau; lucrătorii lucrau cu stăruinţă. La doi paşi, în biserică e slujbă; vreo câteva fete din sat intră în biserică, şi eu ascult cântarea bisericească ce se cântă acolo de sânt acum două sute de ani... Auziţi, eu, conspiratorul, cu ce mă îndeletnicesc!... Când Basarab aşeză cea dintâi piatră la clădirea sa, oare bănuia el că-ntr-o zi unul din strănepoţii săi va esila aci pe unul din strănepoţii supuşilor săi?... E ceva jalnic în monotonia cântării bisericeşti; ai zice o vecinică plângere, o durere adâncă ce nu mai are putere de a scoate un strigăt tare.

1 aprilie. Vremea e rece; s-ar crede că vine iarna înapoi. Către seară vin doi oameni de la Caşin cu vestea că închişii de acolo au fost sloboziţi; îndată au şi zburat. Trebuie să mă aştept şi eu la ceva

1 Oglinda omului dinlăuntru, întru care fieştecarele pre sine se vede, cunoaşte starea sufletului său şi după aceia, poate economisi îndreptarea sa, pusă înainte în 10 figuri cu arătarea lor...

2 Tălmăcită din cea rusească în sfânta monastire Neamţul şi tipărită cu blagoslovenia presfinţitului mitropolit al Sucevei şi al Moldovii, chirio chir Veniamin, prin osârdia precuviosului arhimandrit şi stareţ al sfintelor monastiri Neamţului şi Săcului, chir Dometian. În sfânta monastire Neamţul, 1833, de shimonahul Isaia tipograful.

3 Să fie ştiut că la 1840, ghenar 25, au fulgerat şi tunat.

asemeni, după cele coprinse în cea din urmă scrisoare a ispravnicului din Focşani, care mi-a dat de ştire că va veni în curând să mă vază.

2 aprilie. Până la una ca aceasta, adică până să-mi vie voia de a fugi de aici, eu răsfoiesc viaţa sânţilor; iată titlul cărţii:

кіріакодроміон саȣ ꙟнвъцътоаре каре аре ꙟнтрȣ іе казаніе ла тоате дȣмінічіле престе ан, ші ла празнічe домнещі ші ла сфінції чеі нȣміції акȣм, ꙟнтрȣ ачеста кіп тіпърітȣ ші діортісітȣ маї лȣмінат ꙟн лімба рȣмъняскъ. Ꙟнтрȣ ꙟнтъіȣл анȣ ал чеі де Дȣмнезеȣ ꙟнълцатії домнії прѣ лȣмінатȣлȣі ші ꙟнълцатȣлȣі домн ностȣ, Іѡ Константін Ніколаї Воевод[1].

Apoi vine binecuvântarea mitropolitului şi leatul de la 1732, la Bucureşti. În capul precuvântării se aflu versuri în lauda Domnului:

СтіХȣрі політічї асȣпра стемії прелȣмінатȣлȣі слъвітȣлȣі ші благочестівȣлȣі домн Іѡ Костантін воевод:

Страшнікъ ші ꙟнфрікошат съмн че с-аȣ арътат,
Марелȣі Константінȣ крещінȣлȣі ꙟмпърат,
О крȣче де стеле пре черȣ ꙟнкіпȣітъ,
Асȣпра връжмашілорȣ арме небірȣіте[2]
Кȣ слове прежіȣр скрісъ ꙟн лімба рꙟмленеаскъ,
Пре тоці протівнічії съі ка съ-і бірȣіаскъ;
Акȣма ші корбȣл ꙟн печете е арътатъ,
Дънаȣ-і лȣі ші пȣтере кȣ нъдежде плінъ.
Цара съ стъпънеаскъ, къ-і дъ віцъ бȣнъ.[2]

1 Chiriacodromion sau învăţătoare care are întru iè Cazanie la toate duminicile preste an, şi la praznice domneşti şi la sfinţii cei numiţi acum, întru acesta chip tipărit şi diortisit mai luminat în limba rumânească, întru întâiul an al cei de Dumnezeu înălţatii domnii prealuminatului şi înălţatului domn nostru, Io Costantin Nicolai voevod.

2 Stihuri politici asupra stemii preluminatului, slăvitului şi blagoslovitului domn, Io Costantin voevod:

Straşnic şi înfricoşat sămn ce s-au arătat,
Marelui Costantin creştinului împărat
O cruce de stele pre cer închipuită
Asupra vrăjmaşilor arme nebiruite,
Cu slove prejiur scrisă în limba râmlenească,
Pre toţi protivnicii săi ca să-i biruiască;
Acuma şi corbul în pecete e arătat,
Domnului Costantin încă-ntr-aceasta dată.
Dându-i lui şi putere cu nădejde plină,
Ţara să stăpânească, că-i dă viţă bună.

Armele ţării Româneşti sânt cuprinse între versuri şi titlul închinării. Precuvântarea, care începe iarăşi cu titluri şi laude în cinstea domnului Ungro-Valahiei, pomeneşte de Seneca şi de alţi filozofi. Pe scoarţă se citeşte următoarea naivitate:

Ачест кіріакодромион есте а сф. Мн. Совежа ші чине съ ва іспиті съ о фуре съ фіе блестемат ші афорісіт де тоці сфінцїї. 1840, март, ӑн 15[1]

3 aprilie. Nimic... Nu mi-e bine.

4 aprilie. Mă trezeşte un trămis cu ştiri. Liberarea îmi vine călare în persoana privighetorului şi a doi cazaci. Am lăsat plecarea pe mâne.

Am făcut vizita-mi din urmă la biserică; e plină de lume, căci sântem în săptămâna mare; biserica e săracă, despuiată; câteva lumânărele abia o luminează; dar cei ce sânt într-însa sânt cu credinţă adevărată.

Aşadar pe mâne! Tot nu mi-a fost aşa tare urât!...

Postum, în traducerea lui A. I. Odobescu, în *Revista română*, Bucureşti, 1863, vol III, p. 426-452.

1 Acest chiriacodromion este a sf. mn. Soveja şi cine să va ispiti să o fure să fie blestemat şi aforisit de toţi sfinţii. 1840, mart. în 15.

STÂNCA CORBULUI

Legendă culeasă de la Bicaz

Vizitând valea Bicazului, care dă în valea Bistriţei, caii noştri se înşirau pe cărări înguste şi pietroase, conduşi fiind de un călăuz muntean. Acesta era tipul românului din Carpaţi, tânăr, vesel, sprinten, dibaci, lipsit de învăţătură, însă înzestrat cu bunul-simţ al strămoşilor noştri. El îşi purta calul în joc şi ni povestea în graiul său poetic viaţa lui de copil al munţilor, vânătorile sale la urşi, şi chiar îndrăgirile inimei lui, spunându-ni totodată numele piscurilor şi admirând ca noi măreţele aşezături stâncoase, care ne încungiura ca un amfiteatru uriaş.

Strâmtoarea în care curge pârâul Bicazului este una din cele mai frumoase din Carpaţi; natura pare că a voit a aduna la un loc tot ce a putut crea mai graţios, mai pitoresc şi mai grozav.

Tablou magic şi demn de penelul lui Salvator Rosa! Soarele asfinţind într-un ocean de lumină înfocată; câţiva plăieşi trecând prin copaci; câţiva vulturi zburând roată împregiurul vârfului Ceahlăului şi gios, lângă o naltă stâncă, caii noştri adăpând-se în apa limpede a Bicazului!

- Priviţi - ni zice călăuzul nostru - acea pădure neagră ce se întinde în dreapta şi în stânga, colo în zare, spre Ceahlău... Ea este linia hotarului Moldovei şi în ea facem adese vânat la căprioare, la urşi... ba chiar şi la unguri câteodată.

- La unguri?

- Da. Plăieşii noştri, din timpurile vechi şi până în timpurile de azi, au preschimbat glonţuri cu catanele nemţeşti... Hei!... mulţi brazi ascund la rădăcina lor trupuri omeneşti şi printre răsunetele spărioase ce ies noaptea din codri, trebuie să fie şi glasurile celor ucişi.

- Bine, dar pentru ce acele ucideri?

- Pentru ce?... pentru un cuvânt, pentru o căprioară care trece hotarul, pentru ura contra secuilor ce ne *pradă pământul* pe nesimţite...

Această expresie energică a *prădării pământului* ne făcu să gândim cu mâhnire la nepăsarea guvernului, care permite vecinilor de a strămuta necontenit linia de fruntarie a țării în paguba noastră.

Unul din noi însă, mai mult admirator de podoabele naturei decât de faptele oamenilor, întrebă pre călăuzul nostru cum se numea stânca dreaptă ca un zid, lângă care ne aflam.

- Piatra Corbului, răspunse el.
- Are vreo legendă?
- Ce să aibă, domnule?
- Are vreo istorie, vreo basnă, vreo....
- A! înțeleg; are, ca toate stâncele câte le vedeți.
- O știi ?
- Cum nu? Ce nu știu eu ?
- Spune-o... spune-o... ziserăm cu toții, apropiind caii noștri de al lui.

Românul își clătină pletele, ținti ochii săi vulturești pe vârful stâncei și povesti:

- Stânca asta încununată cu plopi și mesteacăni, precum o vedeți, a fost martur unei întâmplări foarte jalnice, de care se pomenește la noi din neam în neam.

Cică pe timpul strămoșilor, un străin, pribegind de la dealul Corbului despre Borsec, a venit să se așeze la Bicaz. El își dură o căsuță mai deoparte, pentru că pe aicea pe la noi, fiecare cotun e locuit de un singur neam, și străinii nu sânt primiți în sânul lui.

Pribeagul avea o fată, căreia bistrițenii îi daseră numele de Corbița, întru aducerea-aminte a dealului unde ea se născuse... Ce fată! ce bujor de copilă!... Cică era sprintenă ca o căprioară! cică gurița ei era un fagur de miere; cică ochii ei străluceau ca focurile, ce le aprind ciobanii noaptea în întunericul codrilor.

Mulți flăcăi umblau să-i vâneze dragostea; mulți cântau doine în pilda ei, dar din toți numai unul, un plăieș cu plete lungi și cu chipul de Făt-Frumos, avu norocul să cadă drag Corbiței. Părinții lor se primiră a se încuscri și îi logodiră după obicei.

Pe atuncea spun bătrânii că se făceau adesea năvăliri de tatari în țară și că în urma lor rămânea numai cenușă și sânge. Păgânii dracului! cică mâncau carne de cal și beau lapte de iapă.

Într-o zi, o ceată de tatari, pătrunzând în munți, ajunseră până în valea Bicazului prădând, arzând, ucigând tot ce era în calea lor. Tatăl Corbiței și logodnicul ei căzură morți lângă copila pe care ei voiau să o apere, căci tatarii auziseră de frumusețea ei și avea de gând să o

ducă plocon hanului de la Bugeac.

Corbița însă scăpă ca apa printre degetele lor și o apucă la fugă spre munte, urmărită de tatari ca o ciută hăituită de lupi. Biata fată alerga pe după copaci, pe după stânci și din când în când se oprea puțin, ca să se mai răsufle, dar n-avea vreme să înghită măcar o dușcă de aer, căci tatarii îi călca pe urme.

Corbița, înspăimântată, nebună de groază și de durere, se îndreptă spre stânca asta și ajunse curând pe marginea ei. Aici ea se opri o clipă și cătă în urmă. Tatarii se apropia cu fuga.

Atunci ea căzu în genunchi și se rugă lui Dumnezeu să-i vie-n ajutor... Zadarnică rugăminte!... Mâna unui tatar se întinse să o apuce, însă ea, ridicându-se drept în picioare, cu părul despletit de vânt, cu ochii aprinși, cu fața albă ca un crin, zise: "Atunci s-ajungeți voi, când îți pune mâna pe Corbița!" - și deodată ea se aruncă în prăpastie. Trupul ei se cufundă în apa Bicazului, zdrobindu-se de bolovani, iar tatarii rămaseră încremeniți și fură uciși chiar pe muchea stâncei de o ceată de plăieși, care alergaseră în ajutorul Corbiței.

De atuncea locul acesta se numește: *Stânca Corbului!*

În zilele de sărbători, pe când fragii sânt copți, fetele de prin cotunele învecinate se adună pe piscul stâncei și cântă doina Corbiței; iar în nopțile luminoase ale primăverei, păstorii zăresc adese o umbră albă clătinându-se pe vârful stâncei și apoi lunecând de-a lungul ei până-n apa Bicazului.

Călăuzul tăcu, lăsându-ne sub o impresie adâncă; și nu știu cum se întâmplă, căci noaptea aceea, somnul nostru, legănat de vuietul valurilor Bistriței, fu totodată și frământat de visuri neplăcute. Părea că o stâncă mare ni apăsa pieptul, în vreme ce o ceată de tatari amenința scârșnind din dinți, și o copilă gingașă întindea mânile spre noi.

Postum, în traducerea lui V.Alecsandri,
în *Foaia soțietății pentru literatura și cultura română în Bucovina*,
1868, nr. 6-7.

PIATRA TEIULUI

Legendă
Fragment dintr-o călătorie în munţii Moldovei

I

Mulţi dintre compatrioţii noştri s-au dus, se duc şi se vor mai duce poate în străinătate. Călătoria e un lucru frumos şi bun, care ne dezvăluie, cu mult mai bine decât cărţile, viaţa intimă a civilizaţiilor. Puţini sânt cari să nu fi măsurat geometriceşte lungimea Praterului, de la cea din urmă casă de pe Jägerzeile până la rotondă; cari, oricât de încăpăţânat le-ar fi fost tactul lor muzical, să nu fi simţit fără voie piciorul lor drept bătând măsura, pe când ascultau pe Waser-glaus, pe o frumoasă lună plină, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leagănă într-o uşoară somnie bătrâna şi molatica Vienă.

Foarte mulţi dintre tinerii noştri, întorşi la căminul părintesc, vorbesc despre întâmplările pe care Italia le-a sămănat în calea lor, şi amintirile acestea sânt ca o palidă răsfrângere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n-are la îndemână o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneţia, un ceas de dragoste la Florenţa şi o plimbare în golful Neapolului, în voia unei vele latine, care se leagănă capricios la lumina miilor de facle a voluptoasei cetăţi scânteind ca stele atârnate de bolta cerească, electrizat de o mândră napolitană cu iubirea arzătoare ca un siroco din ţara ei, cu ochii aruncând flăcări, adese tot aşa de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sfărâmăturile şi bucăţile împrăştiate ale columnelor de marmoră, ale fântânilor secate şi ale arcurilor de triumf din întristata Romă! Cine nu şi-a muiat mâna, plecat pe marginea luntrii, în limpedea undă a frumosului Leman, cel cu contururi gingaşe ca gâtul unei lebede, cu vile răcoroase şi vesele pe ţărmurile-i fericite, a acelui frumos Leman care slujeşte de oglindă Muntelui Alb, ca unei bătrâne cochete, mare şi poetic prin el însuşi, şi mai mare de când, în entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: "Lacul meu e întâiul!" Cine n-a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada de

la Giessbach, cine n-a admirat şi n-a descris un asfinţit de soare pe Rhighi, cine n-a simţit nimicnicia omenirii şi micimea omului în faţa uriaşilor din Alpii cu piscuri de nea, cu brâul de verdeaţă întunecoasă, ca un simbol de nelămurit?

Mai mult, noi, oameni fericiţi, abia răsăriţi la faţa pământului, ne-am dus să ne plimbăm trândăvia ori nefericirile până şi prin pădurile feciorelnice ale Lumii-Nouă; şi după ce am străbătut o parte a lumii, după ce am grămădit atâtea nume de oraşe şi atâtea poziţii geografice, numai ţara noastră nu ne-o cunoaştem, ţara noastră care, după gazeta zilei, ar fi măsurând 500 de mile pătrate. De ce oare? Ca moldovan ce mă aflu şi pentru amorul meu propriu, n-aş vrea să fiu şi eu cuprins în dezlegarea problemei puse...

S-ar putea oare să fie cineva aşa de nedrept şi să spuie ori să creadă că Moldova ar fi un ţinut de stepă, în care soarele se trudeşte în zări fără sfârşit, în care verdeaţa slabă şi pălită te întristează? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele, întunecoase, câmpeneşti, îmbogăţite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu ştiu ce primitiv în prietenia colinelor ei, care te fac să-ţi uiţi viaţa cu necazurile-i de fiecare clipă şi te adorm într-o blândă şi mută admirare. Visare a sufletului, care-ţi adoarme durerea subt un văl de uitare, găseşti pe costişele-i singuratice, în fânaţurile-i deşerte, în pădurile acelea care nu cântă decât pentru ele; din toate izvorăşte parcă o cântare sublimă de păreri de rău şi de resemnare, de amară milă, apoi de zâmbet şi mai amar încă! În tăcerea câmpiilor ei simţeşti poezia unui bocet, apoi lacrimile întristate şi necontenite ale aceluia care singur se plânge pe sine; parcă vezi pe un om care moare şi-şi întoarce ochii topiţi către soarele vesel pentru alţii, dar palid şi fără raze pentru dânsul. Parcă vezi în icoanele ce te înconjoară stângerea tinereţii, melancolia unei luciri slabe pe un lac liniştit. Stăruieşte în natura aceasta singuratică o simţire adâncă de descurajare, o veşnică vorbire cu sine însăşi a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă, în ceaţa zării, către viitor! Simţeşti parcă în bocetul înăbuşit şi fără contenire zvâcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cânturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi tălmăcită în nici o limbă omenească - ceea ce marele poet a numit “voci interioare”, sfătuind între ele, vorbindu-şi o limbă necunoscută, faţă de care limba noastră omenească nu-i decât o palidă copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sânt farmecul călătoriilor în Elveţia, de pildă, unde sânt? Nu lipsesc nici acestea; sapă urmele răspândite ici-colo şi o să ai a scutura pulberea de pe vreo cetate romană; o să găseşti săgeata unui arc dacic, ori frântura unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, câteva lespezi cu vechile lor inscripţii latine, singurele anale pe care ni le-au lăsat vremurile de odinioară; amintiri mari şi simple, ca şi natura care le înconjoară, tăcute, cu gândirea gravă, singuratice şi împrăştiate în furtuna tulburărilor care au frământat biata noastră patrie. Vei găsi locuri sfinţite de oasele străbunilor ori de vitejiile lor. Fă-ţi un drum din gândurile tale, ori aruncă în tăcere o privire de admiraţie înlăcrimată spre Neamţ, lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic care se cheamă Valea Albă, pe unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ştefan!

Ce-mi pasă mie, moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemţeşti, de *comediile voastre imitate şi de povestirile voastre traduse şi adaptate!* Zugrăviţi-mi, mai curând, o icoană din ţară, povestiţi-mi o scenă de la noi, pipărată ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul şi răul, simplul şi emfaticul, adevărul şi ridicolul se întâlnesc la fiecare pas. O să găsiţi în nevinovatele credinţi populare oricâtă fantezie voiţi, iar în năravurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Şi în loc să-mi plimbaţi prin Iaşi un personagiu de-al lui Balzac, care s-ar îneca în glodul de la noi, daţi mai bine eroului vostru o giubea largă, un anteriu din vremurile cele vechi şi bune, în vorbire o lăudăroşie naivă, în felul de a se purta o asprime firească, şi puneţi în juru-i viaţa orientală alcătuită din despotism casnic şi din trai patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruţă de poştă, ori în rădvan, dacă-i dă mâna, faceţi-l pe acest moldovan să lucreze, faceţi-l să se mişte prin ţara lui. Imitaţia necugetată ne strică mintea şi inima, şi încet-încet va ruina şi patriotismul - dacă este patriotism! Imitaţia, care ne face să dispreţuim ce e naţional şi pământul nostru, ne încarcă creierul de idei cu neputinţă de pus în legătură cu lucrurile vieţii zilnice.

Dacă din întâmplare ar cădea în Iaşi o broşură tipărită la Paris, ori chiar la Cernăuţi, intitulată: *Un drum prin Moldova, Călătorie în Moldova, Schiţă,* ori altceva, în care autorul ar spune cam acestea într-o frază lungă şi sforăitoare: “Într-un ţinut neştiut al Europei, ori necunoscut bine, am găsit un popor bun şi naiv încă, poetic în tradiţiile lui de obârşie, poetic chiar în sălbatica-i neştiinţă, un popor cu bun simţ, din care ai putea să faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o ţară

pe care destinul a înfrumusețat-o și a îmbogățit-o; e o comoară măreață de tablouri nouă acest popor, această țară, în care oamenii sânt azi ca și-n ziua în care natura a sfărâmat tiparul în care i-a creat, această țară cu împestrițarea raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu îmbrăcămintea și obiceiurile ei..." - atunci, ca deșteptați dintr-un vis, am găsi și țara noastră vrednică de ceva!

Eu, cel care vorbesc acum și *critic*, și eu multă vreme am petrecut, nu *criticând* această biată țară, dar necunoscând-o. Câteodată cugetam privind cu ocheanul în zări de pe dealul Copoului: "Aș vrea să fiu lângă stânca aceea uriașă, înroșită de cele din urmă luciri ale soarelui, pe care o văd în depărtări atârnând parcă de cer...", dar n-aveam decât o dorință nedeslușită, așa cum îți vine câteodată în mijlocul leneviei care țese viața noastră ieșană, și care-i face farmecul.

II

Și iată că într-o zi las din nevoie zgomotele nedeslușite ale orașului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desfășurându-și strălucirea, glodul, gunoaiele și luxul, jidovii murdari și pretențiile-i ridicule; și părăsind rohatca, și îndreptând din surghiunul meu un rămas bun acestui târg, pe care-l iubesc și-l urăsc, văzând cum se șterge în zare cea din urmă clopotniță, încercam o simțire ciudată, nu de părere de rău, nu de plăcere, dar și de una și de alta, amestecate cu curiozitatea și cu râvna fantastică de a merge înainte și în același timp dorind să știu și ce fac prietenii mei cei buni; adică mai curând dorind să fiu de față nevăzut la viața aceea de liniștită tulburare, să bag de samă la toate mișcările acelei vieți de mici nimicuri, de prefăcătorii mărunte, de mici cancanuri și vorbe rele, de taine mărunte care se șoptesc la ureche și pe care târgul întreg le știe, de toate lucrurile mici care alcătuiesc temeiurile îndeletnicirilor și plăcerilor capitalei noastre.

Și-ntr-adevăr că nimic din toate acestea nu găseam în dacul spătos care sta călare ca o stană pe calul lui; numai brațele i le vedeam mișcându-se, iar țipătu-i sălbatic nu sămăna deloc cu glasurile elegantilor noștri.

Vă rog să mă iertați deocamdată de toate cugetările, observațiile și tablourile, căci și-așa mi-i destul de greu să-mi păstrez cumpăna în gingașa căruță în care mă aflu. La fiecare hop stau gata să călătoresc în aer: e foarte plăcut. Până la Piatra surugiul m-a răsturnat numai de două ori. Am făcut adânci studii mineralogice și nemărginit progres în psihologia oamenilor.

4 septemvrie. Am venit foarte răpede, și-i de mirare când te gândești la caii care fac slujba. Iată-mă la Piatra, ori mai curând deasupra Pietrei. Iată cele dintâi căsuțe care stau atârnate pitoresc pe coastele Chetricicăi, ca niște capre. Oprește, dacule - nu știi tu că adierea aceasta de viață care suflă de la munte a uscat lacrimile copilăriei mele, a dezmierdat visurile mele de tânăr și mă găsește iar, după lungă despărțire, tânăr îmbătrânit, cu fruntea brăzdată, cu inima sfărâmată, dezamăgit! Cât de răpede trec zilele iluziilor! Cât de frumoase erau visurile mele și gingașe, ca și tresăririle acelea ușoare pe care le stârnea piatra mea, pe undele Ronului! Lasă-mă să răsuflu! O, te recunosc, adiere dulce ! Cât de bine îmi umpli pieptul! De pe ce piscuri ai cules miresmele tale? Suflă, haide, joacă-te în părul meu, răcorește-mi fruntea înfierbântată. Te salut - ca pe un credincios prietin pe care-l socoteam pierdut, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit să-mi zâmbească! E multă, multă vreme de când nu ne-am văzut!

7 septemvrie. O plimbare pe podul de pe Bistrița. Am fugit din groapa aceasta rău mirositoare care se chiamă Piatra. Să răsuflăm aici. Da, Bistrița limpede și măreață vine și-și sfarmă valurile de stâlpii podului, aducând cu ea aerul răcoros al munților. Soarele în asfințit se joacă cu undele. Iată-l cum le aurește ca pe niște solzi, iată-l într-un snop de raze lăsându-se la vale, și de câte ori valul bate țărmul, parcă rămâne o rază la mal. Între munții cari o strâng, apa lunecă pe subt o plută ușoară, pe care o cârmuiește un copil, repetându-și refrenul, modulat ca și plângerea pitulicei, enigmă dureroasă de îndoială și de nădejde, de prelungă tristeță, blând, tărăgănat, pe care munteanul îl șuieră de când începe să rostească cuvântul mamă! Întunecată și îmbrăcată cu brazi bătrâni, cu coastele brăzdate de râpe, care se prefac la topirea zăpezilor în șuvoaie mânioase, rostogolindu-se cu tunete, și trezind în fuga lor nebună ecourile, se prelungește la stânga lanțul Cernegurei, numită așa fel în limba figurată a țării, pentru că culmea ei cea mai înaltă stă aproape totdeauna învăluită de aburi; din dreapta, între Cozla și Chetricica, care par două străji puse de pază orașului încă din copilăria lumii, se desfășoară Piatra. Încet-încet, zgomotele tac; numai clipotele undelor, pe care vântul întărit le bate de țărm, se mai aud, și vuietele necunoscute ce străbat și noaptea și înfioară pe ciobanii cari se cheamă și-și răspund de pe munți.

Itinerar. Piatra, care a răpit Neamțului prerogativa de a fi capitală, deși, prin vechimea lui, acest târg ar avea dreptul întâietății, are însemnătate prin comerțul ei mai ales. E schela lemnelor de

construcţie, care coboară din Carpaţi pe Bistriţa; altfel e urât târg, neprietinos, murdar, rău clădit şi plin de ovrei. Pentru un om obişnuit cu capitala, care n-ar avea ce face în Iaşi, o şedere de două-trei zile aici nu-i displăcută. Străinii cu vază sânt foarte bine primiţi, sărbătoriţi şi, ciudat lucru, cinstiţi. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumuseţea lor. Se pare că clima e prielnică dezvăluirii ei. Altfel, cu adevărat petreci numai în casa domnului prefect şi a preşedintelui tribunalului judiciar. Aici te găseşti ca între cunoscuţi şi asta-ţi face plăcere, căci la urma urmei te plictiseşti să tot râzi de ridicolele femeilor, de îmbrăcămintea lor de bal mascat, de pornirea lor în a maimuţări modele şi traiul în mare şi de obiceiul ce-l au de a râde de oamenii pe care nu-i cunosc. - Moravuri de provincie, prea plăcute de descris. - În Piatra grozav ţin oamenii la etichetă. - Curiozităţi. Podul de pe Bistriţa, proprietatea domnului general Lascescu, - plimbare măreaţă. - Clopotniţa şi biserica Sfântului Ion, zidite de Ştefan, proteul popular al gloriei naţionale. - Partide de plăcere la mănăstirea Bistriţa, unde se vede mormântul ctitorului ei Alexandru cel Bun. Când mă aflam în Piatra, nu se vorbea încă de planul de a întemeia o fabrică de hârtie. Dorim domnului Asachi, pe care n-am cinstea să-l cunosc, izbândă pentru această patriotică operă.

Poezie. Deşi până azi Piatra nu s-a prea deosebit în frumoasele arte, o zicătoare veche a ţinutului place străinilor:

Bistriţa, apă dulce,
Care bè, nu se mai duce.

Avem de-a face cu poezie primitivă, în care nu mă pricep. Şi într-adevăr, nu ştiu dacă înrâurirea apei ori primirea ce ţi se face te leagă de Piatra. Piatra trebuie să rămâie în amintirile mele, căci aici am văzut din nou, am atins şi am simţit munţii.

11 septemvrie. Aici intrăm în inima muntelui. La stânga nu se văd decât coaste acoperite de brazi, şi piscuri ascuţite, cele de mai multe ori ascunse în nouri. La dreapta, pe ţărm, unde e aşternut drumul, muntele se abate către miazăzi şi lasă slobodă câte-o bucată de pământ zgârcit, unde plugarul îşi samănă păpuşoiul, inul şi cânepa, singura bogăţie a acestor ţinuturi. La jumătate de leghe de Piatra, munţii se lărgesc deodată şi alcătuiesc o trecătoare pitorească, unde se vede faimoasa mănăstire Bistriţa, care slujeşte de hagialâc şi de petrecere paşnicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de mănăstire, cele două lanţuri de munţi se apropie încet-încet şi nu lasă lângă locul numit Viişoara decât o trecătoare strâmtă, plină de stânci uriaşe, prin care Bistriţa îşi face loc vuind înăbuşit. Aici avem de ales două drumuri:

unul, trecând Bistriţa. La stânga stă un monument veşnic al călătoriei pe care măria-sa domnitorul a făcut-o în munţi. Cu această împrejurare din toate satele pe care le udă Bistriţa au fost scoşi oamenii la beilic. Fără îndoială că au îndurat multe năcazuri oamenii, că fiecare bătaie de cazma a fost întovărăşită de multe sudălmi, pe care moldovenii le au la îndemână cu prisosinţă; dar azi, năcazurile au încetat, când (ceea ce de când lumea nu s-a văzut în aceste ţinuturi) trăsurile şi căruţele, de bine, de rău pot umbla pe aici, sudălmile au făcut loc binecuvântărilor şi, mai ales, unui tract spornic. Viişoara e o crâşmă urâtă, aşezată pe un dâmb oblu, la poalele căruia bat valuri fără hodină. Îi zice aşa, pentru că odată un călugăr bătrân de la mănăstirea Bistriţei a sădit aici un cârlig de viţă, care a prins rădăcini şi a rodit struguri - lucru nevăzut la Piatra şi în munţi. Din pricina vremii ori din lipsa de îngrijire, via s-a uscat, a pierit, însă locului aceluia i-a rămas numele şi are să-i rămâie poate totdeauna.

Cărarea de coastă e largă tocmai cât poate păşi calul. Încercam un fel de plăcere neţărmurită, văzându-mă astfel deasupra prăpastiei, în fundul căreia se zbate Bistriţa verzuie, acoperită de spumă. Ca o ultimă înfrumuseţare a icoanei, natura, cu puternicu-i braţ, a sămănat la faţa apei stânci, care, ca Scylla şi Carybda celor vechi, par că-şi aşteaptă prada. La fiece opintire a calului îmi ziceam: un pas greşit acuma şi rămas bun lumei! rămas bun plăcerilor, şi prietinilor, şi petrecerilor, şi balurilor iernii, care mi-s aşa de dragi, când muzica te ameţeşte, când te înăbuşi în saloane, pe când afară ninge în fulgi mari şi vântul biciuieşte geamurile îngheţate, când, ca într-o seră, parfumurile ţi se urcă la cap; rămas bun în sfârşit acelor zâmbete femeieşti poate îndreptate altora, dar n-are a face, - rămas bun observaţiilor mele tăcute, care, urmând jocul înfăţişării celor mai de seamă actori, vin să-şi ia loc lângă atâtea altele, în portofoliul meu... Toate acestea mă vor despăgubi poate de truda călătoriei mele.

Fericire, bucurie, plăcere nu există decât prin contrast! Ce preţ aş pune oare pe vana fericire pe care până azi n-o cunosc decât din nume, dacă în adevăr m-aş folosi de ea? Numai durerea cunoaşte bucuria; şi cred că trebuie să fie tare nesărată o viaţă de plăceri necontenit înnoite. Astfel, după tulburarea fără voie care mă cuprinsese trecând pe poteca Viişoarei, răsplata a fost în adevăr măreaţă. La dreapta, munţii se depărtează din nou şi fac loc unui tăpşan udat de câteva şuviţe de apă şi închis de pădure amestecată. La stânga un lanţ de munţi nalt şi lung, de pe culmile cărui se zvârl şuvoaie bolovănoase; sub noi, Bistriţa mugind întruna, rostogoleşte valuri spumoase pe sub

podul umblător, legănându-l; apoi, zguduită deodată, apare la cotitura unei stânci o plută, pe care stă un băietanaş cu mâna pe cârmă. În urmă caravana care se înşiră spre potecă, cu călătorii cei mai leneşi ori cei mai fricoşi călări, cu alţii trăgându-şi calul de căpăstru şi alţii, în sfârşit, mai cu cap, cu cozile cailor în mână, lăsându-se târâţi, spre a fi scutiţi de truda urcuşului. Ar fi de făcut o descripţie întreagă. Când am trecut întâia oară prin aceste locuri, era o vreme cumplită; ai fi zis că-i haosul; o ploaie cu găleata, glod, ceaţă de nu se vedea om pe om; toată natura, azi aşa de verde şi frumoasă, nu era atunci decât o pânză nelămurită. Se auzeau zgomotând fioros valurile tulburate ale Bistriţei. Vântul şuiera prin codri, şi din vreme în vreme, răcnetul unui plutaş trăgând la mal se ridica deasupra vijeliei cu o izbucnire sălbatică. Ceea ce se povesteşte despre Bistriţa în ceasurile-i rele te cutremură: poduri, case, mori, vite, copaci străvechi, totul rupe şi duce; şi când vin zilele de linişte, ţărmurile sânt acoperite de sfărâmături, de plute, de stânci uriaşe, de trupuri zdrobite de plutaşi!...

Poteca Viişoarei dă pe-un plai sterp, presărat cu câţiva rari mesteceni şi câteva colibe; drumul dosit de o ridicătură, dă deodată la un izvor, adăpostit subt un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Maicei-Domnului, stau scrise patru stihuri, care n-au alt merit decât că sânt poezie de ocazie: întemeietorul, un călugăr, pofteşte pe drumeţi să-şi potolească setea şi să se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare înălţime deasupra Bistriţei se strecoară prin păduri de frasin, care ascund vederea, până ce deodată se luminează la coborâşul răpede, care se cheamă Scăricica.

Aici vederea e fără păreche. Poteca e strânsă la dreapta de o coastă repede încununată de un mănunchi de copaci, la stânga de o prăpastie oablă, în fundul căreia mugesc undele albăstrii ale râului, în faţă, munţii aburind parcă înalţă văzduhul şi soarele care răzbate prin brădeturile culmilor arginteză spuma valurilor. O poezie nespusă stăpâneşte priveliştea aceasta. Albastrul întunecat al munţilor, şuvoaiele care saltă în arcuri din coastele lor se desfac cu putere deasupra unui şes larg şi înverzit, liniştit şi zâmbitor, cu nenumărate ogoare de popuşoi, care-şi leagănă spicele în voia vântului uşor. O plută singuratică trece răpede; o întovărăşeşte ecoul care răspunde cântecului plutaşului. În fundul zării, departe, sprijinită parcă de vârful Chetricicăi, scânteiază pentru cea din urmă oară crucea argintată a clopotniţei Sfântului Ion, şi dincolo, în faţă, târgul oprit întâi de un piept, desfăcut dintr-un brâu lung de munţi, care se abat din partea

dimpotrivă, se întinde pe şesul larg, în fundul căruia se zăresc cele dintâi case ale Pângăraţilor, iar mai aproape, dincoace de Bistriţa, se vede satul Vaduri. Poteca strâmtă a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe şi numai de puţină vreme s-a hotărât stăpânirea să aşeze un parmaclâc în lungul prăpăstiei. Înşelat de întuneric, un negustor tânăr, care se ducea în munţi, plecând târziu din Piatra, căzu în groapa adâncă ce se vede la marginea drumului şi care mănâncă din zi în zi din potecă; steaua lui cea bună l-a apărat: a căzut pe moale de sus, de la o înălţime de zece metri, pe o surpătură proaspătă de năsipiş. Faimoase sânt locurile acestea şi prin tâlhării, şi-ntr-adevăr că ar fi greu să se găsească un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Scăricica îşi merită numele pentru iuţeala povârnişului, pentru îngustimea ei şi pentru prăpastiile care o înconjoară. De puţină vreme a fost deschis drum. Poteca veche n-o pot compara decât cu cărarea de pe Filia care coboară de pe Montouvert la izvoarele Arveronului; dar nici comparaţia asta nu poate da ideea; oricât de repede ar fi Filia, ea totuşi ocoleşte coastele muntelui, pe când aici cărarea dă de-a dreptul pe un răpezuş de prund şi năsip, care-ţi fug de sub picioare. Aşa încât... dacă vreodată am ştiut în adevăr ce-i ameţeala... apoi am ştiut atunci când suiam Scăricica. De la poalele Scăricicăi, udate de un pârâu limpede şi rece ca gheaţa, care lasă între pietre un mâl negru, în care scânteiază firişoare de argint, începi a merge fără nici o trudă urmând un drum împotriva cursului Bistriţei. Aici îţi iai rămas bun pe o bucată de vreme de la Arva moldovenească, care vine din dreapta, dintr-o strâmtoare, îi întorci spatele şi intri în Pângăraţi, aşezaţi într-o vale, pe unde curge zgomotând uşor pârâul răpede care dă numele satului.

Pângăraţii nu-ţi înfăţişază nimic deosebit, afară de mănăstirea pitorească, aşezată pe coasta unui povârniş răpede. Înconjurată de frasini bătrâni, cu turnuleţele ei, cu zidurile-i nalte şi groase, mănăstirea avea înfăţişarea unei cetăţui. Pângăraţii e şi întâiul popas, de aici până la Piatra sânt două ceasuri bune de drum. Aici începi a te simţi cu adevăr în munţi. Poteca pietroasă începe să fie tot mai grea. Munţii se apropie, brazii îşi scutură mireasma răşinoasă, vulturi bat stâncile cu aripile lor, şi caravana înaintează tăcută. Totul se schimbă - oamenii, vorba, portul şi obiceiurile. La jumătate de ceas după ce treci de sat, ajungi în faţa Grohotişului, pisc prăpăstios pe care trebuie să-l treci. Îndată ne coborâm de pe cai şi începem un urcuş anevoios pe un pământ fugar, în care picioarele se încurcă în glod şi pietre. Mai adaogă înfăţişarea întunecoasă a împrejurimilor, urme de surpări,

adânciturí aspre. Este alt drum, al domnitorului, prinprejurul muntelui, dar trebuiesc şase ceasuri încheiate ca să se poată sui până în vârf un car cu şase boi, aşa încât cei călări se folosesc mai bucuros de potecă.

III

Am auzit deseori oameni comparând Carpaţii noştri cu munţii Şviţerei, deşi cei care spuneau asta n-au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveţie. Eu ce să spun? Într-adevăr munţii noştri sânt frumoşi, măreţi, arătând mii de vederi pitoreşti, dar singuratice, care-ţi plac numai dacă eşti într-adevăr îndrăgostit de aşa ceva, şi acoperite de vălul acela nebulos de melancolie, care alcătuieşte deosebirea peisagiilor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte când strânse şi încadrate parcă anume, când desfăşurându-se în depărtare cu păşunile lor grase, aşa cum natura le-a sămănat în Elveţia. Este şi măreţie şi sublim în culmile care se înalţă încununate de brazi întunecoşi cu coastele mâncate de şuvoaie, care acopăr văile de stânci şi ruine, dar nu-i măreţia Alpilor. În faţa acestora ochiul rămâne uimit, judecata neputincioasă. În faţa munţilor noştri sufletul se lasă dus de visare: ca-ntr-o elegie fără sfârşit. Parca-i vedea măriri căzute, ori suflete rănite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieţii.

Am crezut multă vreme cu mulţi oameni că drumurile, călătoriile înveselesc. Astăzi cred dimpotrivă că întipăresc în sufletul nostru un fel de simţire de nedesluşită şi atrăgătoare tristeţe. În trăsură, pleeat puţin pe-un cot, îmi place să-mi aţintesc ochii în zări. În mişcarea regulată, toate amintirile îmi vin una câte una. Mă cufund în trecut şi visez la zilele duse. Toate micile întâmplări care alcătuiesc viaţa unui om se desfăşoară domol. E un farmec viaţa aceasta de oboseli şi de lene, de mişcare şi de somn, care învederează sistemul lui Xavier de Maistre, în care trupul nu-l simţeşti decît după câteva zguduiri mai tari ale căruţei, în care omul blând legănat înghite aerul cu plăcere şi-şi deschide sufletul impresiilor pe care i le stârnesc icoanele ce se perindă; o vedere veselă îl face să râdă; o stâncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechi pe care braţul vijeliei l-a dezrădăcinat şi care îşi întinde ramurile de pământ ca un atlet învins îl umplu de melancolie.

Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la şes, civilizaţia s-a amestecat în toate) samănă cu hagialâcurile la Meca, ori cu acelea pe care odinioară creştinii cuvioşi le făceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna în caravană mare, cu caii încărcaţi de merinde, cu oamenii

înarmaţi cu puşti şi cu pistoale, cu săbii şi iatagane. Din vreme în vreme vezi pe câte un călător întârziat ocolind coasta unui munte, căţărându-se pe piscul unei culmi, ori trăgându-şi calul de căpăstru la un coborâş. Apoi toţi drumeţii din convoi veseli, vorbind, râzând, fumând, îşi trec de-a călare din mână în mână o ploscă cu băutura aceea aşa de înviorătoare, care se cheamă rachiu şi care e aşa de trebuitoare şi aşa de obişnuită în munţi. O observaţie prea adevărată şi al cărei temei dovedeşte o patriarhală moştenire din vremurile cele vechi şi bune, care pare născută firii moldoveanului, este aproape egalitatea care domneşte pe drum între stăpâni şi oamenii lor. În călătorie, la noi, ca şi robii celor vechi în vremea Saturnalelor, cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observaţii, să râdă, să-şi amestece glumele şi sudălmile cu cele ale stăpânilor, cu o încredere de copii răsfăţaţi. Întorşi acasă, toate intră în obişnuita rânduială, fără ca această binevoitoare slobozenie să fi adus atingere respectului şi supunerii. Lămuriţi dumneavoastră cum vă place de unde vine asta.

Când caravana ajunge la un izvor, toţi călătorii descalecă şi de data aceasta cu ierarhică rânduială - dobitoacele mai întâi, apoi stăpânii, după aceia ceilalţi oameni îşi potolesc setea. Iar când întâlnesc o munteancă rotunjoară, rumănă ca o răsură, încălecată bărbăteşte pe căluţul ei, toţi cu veselie îi răspund la prietineasca salutare, adăogând şi-o glumă în doi peri.

În ţinuturile aceste primitive şi sălbatice, şi omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros şi spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a ţăranului câmpiei. Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai mult muşchi decât carne, vesel din fire, glumeţ şi plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, zgomotos, încăpăţânat până la răscoală şi iubitor mare de rachiu, pentru care îşi dă jidovului toată munca şi mai mult chiar decât poate munci. De-o energie grozavă, totuşi uşor îl înmlădiezi când ştii să-l iai cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, când stăpânirea i-a strâns mai aproape, şi tot sânt încă departe de liniştea locuitorilor de la şes. Vecinătatea graniţei le-a uşurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un proprietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopţii, mânându-şi de dinapoi vitele, trece dincolo! Aşa încât ei se poartă ca de la egal la egal cu subprefectoraşii de plasă. Ciocnesc un pahar cu cazacii, a căror sabie şi galoane roşii le au în mai mare cinste. Afară de proprietari, tuturor celorlalţi oameni care ar veni între ei fără deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei îmbrăcaţi cu

vechile straie moldoveneşti, care au multă trecere nu numai pe lângă munteni, dar şi pe lângă ceilalţi locuitori ai ţării. Hainele acestea le privesc altfel, le respectează: amintirea lor e încă vie, şi afară de asta au şi-o prejudecată, care leagă hainele acestea de adevărata boierie.

Îndeobşte munteanul e frumos, cu privirea îndrăzneaţă. La dânsul nu întâmpini supunerea dobitocească a plugarilor. Pe lângă aceasta e şi mare vorbitor. De altfel, ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat îşi are cârmuirea lui. Cu toate că sânt destul de filozofi în ceea ce priveşte preoţii, totuşi aceştia au cea mai mare înrâurire în afacerile satelor. Sălbatici ca şi băştinaşii Americei, muntenii aceştia niciodată n-au pierdut din vedere codrii lor şi piscurile nouroase, şi în limba lor simplă zic capitalei noastre *Satul lui vodă*. Spunea un bătrân cu barba lungă unui târgoveţ cu pantaloni şi redingotă: "Voi, ciocoii, veniţi în munţii noştri să ne înşelaţi şi să ne furaţi, după aceia vă duceţi în Satul lui vodă şi vă faceţi case aşa de mari, încât de pe ele poţi ajunge cu mâna la cer".

Munteanul e mare iubitor de chefuri lungi, cumătrii şi nunţi. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin şi măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părţi tutun şi una piper, trei zile umblă din mână în mână într-o grămădire deasă de bărbaţi, femei şi copii. În voia bună a chefurilor acestora să cercetezi firea munteanului. După ce tinerii s-au săturat de jucat mândrele danţuri naţionale, împresură cu toţii pe cimpoiaş ori pe bardul muntean cu scripca ştirbă şi cu arcuşul de el alcătuit - lăutarul care, ca şi trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crâşmă în crâşmă, din petrecere în petrecere, şi pentru un adăpost, un pahar de rachiu şi puţintică plată, zice cântecele bătrâneşti ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cântecele de vitejie şi mulţimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălţare, sunete dumnezeieşti prin măreţia şi melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, şi o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cântecele acestea, din poveştile acestea în stihuri, izvorăşte ca o mireasmă a ţării, o mireasmă veche răspândită pe întregul pământ moldovenesc; în ele găseşti obiceiurile bătrâneşti şi simţeşti farmecul nespus al cernitelor ei zile. Cântecul cel mai cu nume azi e al lui Chetraru. La partea aceea aşa de mare şi de naivă, unde un drumeţ întreabă:

Cine trece-n lunca mare
Cu trei rânduri de pistoale
Care strălucesc în soare?

Ion Chetraru călare,
Din ţinutul Neamţului ş.a.

ascultătorii, între cari s-ar găsi la nevoie o sută ca Chetraru, întovărăşesc cântecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta sună mai duios, cântăreţul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi şi întovărăşeşte în tact, ca într-un suspin dureros, cântarea monotonă.

Printre toţi ţăranii de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bogăţia, cinstea şi liniştea lor. Satele cele multe aşezate pe amândouă malurile Bistriţei, întinderea, numărul oamenilor au făcut nume mare acestui ţinut şi numele de hangan e un nume obştesc pe care-l poartă toţi muntenii şi chiar mocanii din Ardeal, care vin să ierneze cu turmele la şesuri. Hanganul, cu deosebire de ceilalţi fraţi ai lui, e liniştit, cumpănit, domol la vorbă şi de temei în ce spune. Aceasta se datoreşte oblăduirii cuminţi a prinţului Cantacuzino. Afară de 4 1/2 ori 5 lei de cap, după cât ştiu, pe care vornicia satului îi orânduieşte după stare fiecăruia şi afară de câteva clăci fără însemnătate, ţăranul e slobod să facă ce-i place, numai vechilul prinţului să aibă la cunoştinţă toate învoielile, ca omul să nu se încurce niciodată. Astfel prinţul e în acelaşi timp şi oblăduitorul şi privighetorul supuşilor lui. Ispravnicul nu se amestecă.

Vechilul orânduieşte totul.

Când întrebi pe un ţăran:

- Al cui eşti dumneata?

El îţi răspunde cu oarecare fudulie:

- A cneazului.

- Şi de unde eşti, voinicule?

- Da la Hangu - îţi răspunde mândru.

Prinţul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahlăului. Cuvântul cneaz e rostit ca ceva sfânt dintr-un capăt la celalt al muntelui. E patriarhul Ceahlăului.

În munteni vezi băştinaşii dintru început ai ţării; au în vinele lor sânge scitic. Trupul, trăsăturile vioaie ale feţei, fruntea mică, asprimea vorbirii şi o mulţime de cuvinte care n-au curs decât printre dânşii şi a căror obârşie e pierdută - apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri şi de poveşti pe care din străvechi le păstrează şi pe care le amestecă cu rânduielile şi ideile creştineşti - dovedesc aceasta.

O frumoasă şi sălbatică înfăţişare are şesul lung care porneşte de la Buhalniţa şi se pierde dincolo de satul Hangu - mărginit de doi munţi între care curge Bistriţa. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munţii se depărtează ori se apropie, Bistriţa, urmându-şi pornirea capriciilor ei, când, izbindu-se de o stîncă, zvârle în snopi argintii valurile-i spumate, când, urmând un povârniş mai domol, îşi rostogoleşte în solzi pânza scânteieoare; apoi, măreaţă, bătând molcom cu undele ei ţărmurile înflorite, fuge la vale scăldând cotiturile coastei printre ogoare, fâneţuri ori poieni, ducându-se să deştepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră rătăcită în mijlocul apei, ori de pe ţărmul pe care-l scaldă ea, mii de paseri mărunte cu penele negre lucind şi cu guşa albă, cărora oamenii din partea locului le zic *pescari*, se cufundă necontenit şi ies pe luciu bătând din aripi. Domn între toate măgurile care alcătuiesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreţ care şi-a păstrat de la daci numele de botez, cunoscut abia în câteva colţuri întunecoase ale geografiei moderne, sub numele de muntele Pion, îşi înalţă capul pleşuv către soare şi răspândeşte apoi în juru-i cu dragoste bogăţiile bătrânelor lui coaste înverzite, până la câmpia pe care între toate parcă o iubeşte ca pe o fiică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor: ca şi oamenii, lucrurile neînsufleţite au aceeaşi soartă. Din pricină că vederile acestea n-au avut pictor, nici poet, pentru că itinerarii mincinoase n-au arătat artiştilor amatori cărări necunoscute spre locuri feciorelnice şi sălbatice, atinse numai de paşii sfioaselor căprioare, a sperioşilor cerbi şi a pletoşilor ciobani, din această pricină nici poeţi, nici pictori, nici călători n-au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea şi tinereţea lui, desfăcându-se pe nesimţite de la poalele Ceahlăului, şesul larg al Hangului se desfăşură cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitoreşti, tăiat ici-colo de aţe subţiri de apă cu dulce murmur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvei moldoveneşti. La stânga se înalţă, cu gingăşie tăiat, un runc verde, întâia treaptă a Ceahlăului, ascunzând văilor capu-i pletos, care, văzut de la depărtare de 80 de leghe, samănă cu zidurile fabulosului turn Babel! La dreapta Bistriţei, culmi acoperite cu păşuni, pe care pasc sute de turme, se ridică trepte-trepte făcând loc la râpe adânci, albiile obişnuite ale şuvoaielor mânioase, care lasă de obicei pe urmele lor sfărâmăturile smulse munţilor şi pădurilor, şi se împreunează deasupra Hangului la trecătoarea Dealul-Doamnei, - zisă aşa pentru acelaşi

lucru pentru care singurului drum de trăsuri care trece prin aceste ţinuturi i se zice drumul domnitorului, în amintirea călătoriei pe care măriile lor au făcut-o pe aici. Molatic şi parfumat, ca o frescă, - legănat parcă de şuvoaiele lui, ţărmurele stâng al Bistriţei îmbrăţişează cu dragoste largile poale ale Ceahlăului, şi adună parcă capricios, la-o cotitură depărtată, satul Răpciuni - unde câteva căsuţe albe se adăpostesc la umbra brazilor cari le-au văzut înălţându-se. Râul, oglindind piscurile care-l înconjoară, ca un brâu înflorit şi larg, îi încinge mijlocul. Uşoară ca o săgeată, o plută - schelet întocmit din coastele bătrâne ale munţilor - se răpede în salturi pe povârnişul apei şi ecoul valurilor şi ecoul glasului aspru al cârmaciului, care duce pluta, se pierd în depărtări. Apoi când soarele îşi grămădeşte focurile în văi, când ogoarele şi fâneţurile, cetinele coastelor împădurite şi crucea de alamă a unei umile chinovii scânteiază, şi când zarea se tulbură şi împrăştie pe munţi vălu-i de aburi, te crezi ca-ntr-un vis al închipuirii, în care, dormitând uşor, sufletul singur parcă se bucură şi se lasă dus ca de o leneşă voluptate.

Dacă nu vrei să urmezi drumul mare, ci treci podul îndrăzneţ aruncat peste Bistriţa aproape în faţa curţii boiereşti, dai prin frumosul sat Răpciuni, zâmbind în verdeaţă; şi după ce ai lăsat în stânga într-o întunecată adâncitură săhăstria de la Hangu, care în veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetată decât din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriţei şi mergi în drept cu drumul cel mare care urcă şi coboară, se pierde şi se arată iar, urmând frământările munţilor sterpi în care e săpat. Priveliştea se schimbă şi după ce ai trecut prin vad Bistricioara mâloasă şi iute, care-şi cară prin ţara ungurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sătişorul Călugăreni, poteca nu mai înfăţişează de o parte decât o râpă adâncă, care se prelungeşte până la apa tăcută şi rece, largă şi verzuie aici, şi de cealaltă parte un clin răpede. Ş-aici, printr-un capriciu, muntele împădurit din stânga se trage domol îndărăt, alcătuind un arc regulat, şi Bistriţa aruncându-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuiet adânc, încheie cercul cu zidurile înalte ale râpei ei drepte.

Cam la trei bătăi de puşcă, în faţa unei adâncituri, unde din nou cele două râuri vrăjmaşe se apropie, se zăreşte stând drept, căruntă ca un turn singuratic, o stâncă uriaşă, care pare că răsare din şes şi se zvârle îndrăzneaţă spre ceruri. O ramură săracă de tei, pe care o clatină vântul, se caţără pe creasta ei. Înaltă de patruzeci de picioare, aşezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulţi călători, ca şi mine, la întâia ocolire, o vor lua de departe drept o clădire îndrăzneaţă, rămasă din

străvechi vremuri; dar când te uiţi la aşezarea ei în şes, departe de mai mult de 500 de paşi de oricare înălţime, când i-ai pipăit cu mâna cremenea dintr-o bucată, în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de muşchi gălbui, rămâi tăcut şi mic în faţa măreţului uriaş; ai de-a face parcă cu una din stâncile scăpate din mânile titanilor trăsniţi, ori chiar cu un titan ameninţând iarăşi Olimpul, supt o nouă formă. La treizeci de picioare de la pământ, o muche mai ieşită a stâncii alcătuieşte ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalţă creasta, puţintel încovoiată şi încununată de o mladă plecată de tei, care a şi dat numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care ciobanii nu-l rostesc decât în şoaptă şi făcându-şi cruce ca buni creştini.

Ca un adevărat "turist" care a cercetat Şviţera, ţara turnurilor, şi ca un om care ştie pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal şi scoţând din buzunar cuţitul, spre marea uimire a însoţitorilor mei şi a unui sătean care se alăturase de noi, zgâriai pe zidul curat un nume necunoscut.

- Boierule - strigă ţăranul zvârlindu-şi în sus căciula de oaie - nu vezi colo lângă rădăcina teiului, ceva care seamănă cu un baltag?

- Unde, voinice? Colo, sus? Nu văd nimica.

- Nu se poate, boierule; este.

- Ei, şi ce lucru grozav e coada aceea de baltag?

Săteanul mă privi c-un fel de batjocoră, pe care o ghiceam sub respectul pe care ţăranii îl arată de obicei boierimii - şi batjocora se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dădu el după aceea:

- Domnule - urmă el - pot să-ţi spun în două vorbe istoria mărunchiului aceluia pe care eu şi toţi muntenii îl vedem. A fost odată în munţii noştri un voinic între voinici, groaza graniţelor; ispravnicii, zapciii, cazacii lor şi toţi ciocoii îi ziceau hoţ, iar ciobanii îi ziceau "Vasile cel mare". După ce Vasile cel mare (pe capul lui se pusese 1.000 de galbeni) schimba câteva focuri de puşcă cu ispravnicii, după ce prăda vreun călugăr bogat şi pustia câteva sate ungureşti la graniţă, după ce spărgea o mănăstire şi dobora cu baltagul lui ascuţit pe vreun cazac încăpăţânat - venea cu tovarăşii lui aici, lângă piatra asta, şi se luau la întrecere, să vadă cine-a zvârlit mai sus baltagul. Într-o zi bărdiţa s-a înfipt în capul uriaşului ş-a rămas în ramurile teiului; şi acolo-i şi astăzi!

Mă prefăcui c-o văd - dar ciceronele meu vedeam eu că nu mă iertase.

- Ia ascultă, voinice, începui eu iar după o tăcere lungă şi tot privind stânca, după ce toate celelalte forme fuseseră împlinite; poţi să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pământul Hangului - căci, după cât mi-i socotinţa, n-ei fi adus-o dumneata?

- Ferească Dumnezeu! strigă omul cu nevinovăţie, făcându-şi cruce.

- Atunci de unde-i?

- Apoi când te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smulsă de o altă mână, nu de-a mea.

- Şi altceva nu mai ştii despre dânsa?

- Ba da, domnule, cum nu?... dar... Şi munteanul se scărpină după ureche.

- Ei, spune...

- Apoi asta-i istorie necurată, şi popa nu ne lasă s-o spunem...

- Ia ascultă, prietine, tare aş vrea să aflu ce nu te lasă popa să spui; uite banu ista, să-l dai popei să-ţi citească o molifţă, şi istalalt, ca să mă pomeneşti când îi cinsti un pahar de rachiu...

- Atuncea îngăduie să-mi fac întâi cruce, căci, vedeţi dumneavoastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentru un creştin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hrăneşte Bistriţa...

- Bine, fă-ţi cruce, dar grăbeşte-te...

M-am lungit în iarbă, cu capul rezimat de stâncă, cu luleaua în mână şi cu ochii îndreptaţi spre crâşma pitorească din Gura Largului, şuvoi lat şi mânios pe vremea dezgheţurilor, care se lasă în vale dintr-un gâtlej întunecos, bântuit noaptea - zic muntenii - de duhuri necurate, care se arată drumeţilor întârziaţi.

Daco-romanul - căci acuma-i hotărât că noi sântem un amestec de urmaşi ai romanilor cu coborâtorii lui Decebal - îşi duse mâna la cuşma uşor plesnită într-o parte la vârf, aşa cum se vede într-un tablou al domnului Asachi, primi banii, îi puse cu grijă, după ce-i privi şi pe faţă şi pe dos, în chimiru-i larg, şi se pregăti în picioare să-mi spuie povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subţire-n mijloc, cu pieptul păros descoperit; ochii îi scânteiau de viaţă şi cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunţii mici şi uşor încruntate, scăpătau plete lungi castanii, care cădeau pe umerii lui largi. Faţa-i sălbatică era deschisă ca la toţi oamenii de la munte, cu un zâmbet amar totuşi, care nu se vede numai la munteni, ci la toţi ţăranii Moldovei. O pornire firească, ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzând tot ce este trebuincios munteanului: un cuţit

frumos, o lulea, o pungă şi un amnar lung legat de cingătoare c-o curăluşă ori un lănţujel de fier - strânge în jurul coapselor o cămaşă lungă, cu mânici largi, cusută la gât cu arnici felurit colorat şi căzând peste iţari groşi. O traistă cu merinde i-atârnă de gât, opinci, un baltag şi un suman scurt, aruncat în voie pe umăr, îi întregeau îmbrăcămintea. Nu-i asta oare o îmbrăcăminte primitivă, pitorească şi îndămânoasă, obiect de mirare pentru rarii călători care ne cercetează? Căci totul e nevinovat, simplu şi frumos în poporul acesta incult; el însuşi şi obiceiurile-i de om primitor şi cu inima deschisă, credinţele-i şi eresurile-i din vremi păgâne amestecate cu tainele creştinismului, viaţa-i aspră şi zbuciumată, bunul lui simţ, cu învăţăminte cuminţi, pe care, deşi lipsit de învăţătură, i-l dau obiceiurile patriarhale, tradiţiile din vremuri mai bune şi deprinderile-i libere. Nu-i oare ruşine ca nişte străini să-şi fi aruncat mai întâi ochii asupra poporului nostru, pe când ai noştri petrec copiind pe străini şi calcă în picioare şi nu bagă în samă o comoară aşa de bogată?

E cu neputinţă să dau simplicitatea energică a vorbirii daco-romanului, ale cărui plete aruncate pe spate fâlfâiau în voia unui vânt uşor, venind dinspre Bistriţa. Vorbirea moldovanului e scurtă, ca şi a latinului, vioaie şi înflorită, cu amestecu-i de idiome scitice. A încerca să traduci dintr-o limbă, înseamnă să abaţi un pârâu din albia-i de muşchi; în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuratice.

V

Când soarele rumeneşte piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cântă pe o ramură subţire a teiului deşteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, şuierând. Dar când umbra umple încet-încet văile, şi muntele în limba lui spune poveşti tainice brazilor bătrâni, iar Bistriţa, înainte de a adormi, îşi suspină rugăciunea de sară, - atuncea din coastele uriaşului scapătă vuiete adânci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beţie mare, şi crâşniri din dinţi, care înspăimântă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbuşit; râsete de spaimă, ca cele ale pedepsiţilor din iad, deşteaptă în cutremur toată suflarea...şi la lucirile focurilor, ciobanii văd tremurând cum se înalţă o stafie uriaşă. Apele Bistriţei fierb şi bat înfiorate ţărmurile cu spumă sângerată, mugesc vânturile, brazii îşi încovoaie crestele mândre, fiarele urlă-n codri, şi luna pălită se ascunde dincolo de zări...

- Pentru că, vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!
- Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zice a teiului?
- De ce? Odată, un cioban vrednic, cum se găsesc mulţi prin părţile noastre, şi-a pus în gând să scape stânca din ghearele necuratului. Într-o bună zi, şi-a luat baltagul pe umăr, şi-a pus în glugă merinde pe o săptămână - şi a coborât, s-a dus în pădurile de şesuri. De acolo a adus un pui de tei, care prin munţii noştri nu se află. Şi după ce a dat la pământ brazii cei vechi, care împresurau pe atuncea stânca blăstămată, s-a aburcat voiniceşte până deasupra. Căţărându-se de crengi, înţepenindu-se cu mânile şi cu picioarele, a răsădit sus teiul - dar jos nu s-a mai coborât... Mlada a prins rădăcină, dar de atâtea veacuri iaca, aşa cum o vezi, tot închircită a rămas...
- Ei, şi ce s-a întâmplat cu ciobanul?
- Nu se ştie, domnule.

În vremea de demult, oamenii uitaseră înţeleapta viaţă a părinţilor, părăseau slujba Domnului şi trăiau în ticăloşie şi nelegiuire, uitând până şi de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. În vremea aceea, Diavolul s-a dus într-o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toată cinstea, aşa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Căci adevărat e că Dumnezeu e stăpânul cerului şi al pământului, dar diavolul se luptă şi el pentru stăpânirea pământului cu vrednicie şi chiar şi domneşte el în lume ş-o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpân numai cu numele, şi are dreptul să orânduiască mersul vremii, primăvara, vara şi celelalte, în care, de altfel, şi Diavolul îşi vâră coada destul de des. Amândouă măririle purtau pe faţă pecetea grijilor şi îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina nelegiuirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă-i erau plini de bunătate şi era gata să ierte. Iar Diavolul sta dârz şi-nţepat, zâmbind cu răutate, căci trebile lui mergeau mai bine decât oricând şi în împărăţia lui furnicau ispravnicii, zapciii, ciocoii şi alţi oameni de toată mâna. S-au pus la masă, şi după ce-au băut acolo câteva paliciuri de vin de Cotnari şi de Odobeşti, li s-au mai descreţit frunţile, şi au prins a vorbi de una, de alta.
- Doamne, zice Diavolul, umplându-şi a patra oară păharul. Ferice trebuie să fie ţara unde se face vinul ista de Cotnari.
- Nu prea, răspunse Domnul, abia acuma începe să se dezmorţească, dar i-a merge mai bine după cât nădăjduiesc.
- Hei, şi istalalt vin de Odobeşti nu-i rău, are dulce miroaznă.

Au mai cinstit ei aşa câteva butelci, după aceea au prins să vorbească politicale - aşa precum se obişnuieşte la mese boiereşti. Dumnezeu se jăluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus până jos, de minciună, de lene, de făţărnicie - căreia boierii îi zic "politeţă", - de neruşinarea femeilor, de zgârcenie şi destrăbălare, de îngâmfarea care se razimă nu pe destoinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotrivă arăta - şi ştia el de ce - că toate merg strună şi că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se ştie, smerenia nu prea-i partea Diavolului. Cam ameţit de băutură, a început să strige:

- Ştii ce, Doamne? Măria-ta eşti prea bun, de te mai năcăjeşti cu asemenea ticăloşii...

- Da, meştere Satana, ticăloşi cât vrai, dar sânt copiii mei.

- Halal copii, n-am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci deşi le-ai trimes potop, războaie şi arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu linişte:

- Tocmai asta mă mâhneşte mai mult.

Diavolul deocamdată n-a răspuns nimic, ochii lui însă scânteiară năprasnic. Cu glas tremurător şi prefăcut vorbi:

- La urma urmei, stăpâne, toţi oamenii aceştia sânt nişte nemulţămitori şi nişte răi. Ia uită-te cum merge lumea, bisericile cad în risipă, călugăraşii se duc şi popii nu mai cred; duminica nu se mai înalţă tămâie la cer. Să fiu în locu-ţi, stăpâne, le-aş arăta eu - le-aş trimete iar ca-n vremurile vechi o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Ştii, Doamne, că mie îmi place să te slujesc. Dacă binevoieşti - pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivind ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu tăcuta mâhnire a lui Dumnezeu, voia să-şi potolească ura aceasta zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare preţ.

- Ei, stăpâne, zice iar, văzând că Domnul tace, ce zici? Primeşti?

- Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c-o tocmeală.

- Bine, să vedem.

- Dacă nu-i izbândi, să nu ceri ajutor de la mine.

Diavolul zâmbi cu dispreţ.

- Asta - jur.

- Pe ce, jupâne Diavole?

- Chiar pe mine, stăpâne.

Diavolul se socotea măreţ în clipa aceasta, şi obrăznicia lui spori.

- Mai mult chiar - adaoge el - eu ţi-oi pedepsi pe ticăloşii aceştia chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele.

Şi grăind, apăsa asupra vorbelor acestora.

- Da' ştii tu, jupâne Satana, că eşti cam lăudăros pe ziua de azi?

- Se poate, dar e aşa cum spun eu.

- Nu cred.

- Cum?

- De ce mijloace vrai tu să te slujeşti?

- De unul singur, de potop.

- Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de când au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechi...

- Tare bine, îl întineresc eu.

- Ia ascultă, îţi mai spun încă o dată că n-ai să faci nimic.

- Ba mă pun rămăşag că fac.

- Pun şi eu prinsoare că nu faci...

- Bine, dar pe ce ne prindem?

- Ascultă, zice Dumnezeu, mă ştii darnic şi blajin. Toţi au slăbiciuni - şi slăbiciunile tale sânt obrăznicia şi o fudulie fără păreche. Dacă pierzi rămăşagul, ai să rămâi ca şi până acuma; dacă câştigi, uit tot ce s-a petrecut între noi şi te fac iar mai mare peste îngeri.

Atunci, cu neruşinare, Satana a slobozit un râs prelungit; şi oamenii de pe pământ socotiră că a tunat în ceruri.

- Ia ascultă, jupâne Satana, ştii că eşti obraznic?

- Mă rog de iertare, stăpâne, dar la noi în iad uiţi cum să te porţi cu lumea.

- Atuncea adă-ţi aminte de-acu înainte.

- Iartă-mă iar, stăpâne, dar pe când hotărâm ziua?

- De azi în trei zile.

- Tare bine; am două zile şi douăzeci şi patru de ceasuri fără câteva clipe - mai mult decât îmi trebuie.

După vorbele acestea, întovărăşite de un zâmbet drăcesc, Satana şi-a luat rămas bun de la Dumnezeu, şi desfăşurându-şi aripele uriaşe îşi dădu drumul în văzduh, şi se duse să steie de vorbă cu nişte filozofi fără nici o para în pungă, care cu orice preţ voiau să aducă pe pământ bunătatea din vremurile vechi, şi mai ales râvneau împărţirea bunurilor.

Ş-a treia zi, noaptea, era vreme de furtună şi munţii păreau că se clatină din temelii. Vuietele văilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin pânza luminoasă şi răpede a fulgerelor, cădea ploaia cu

găleata. Şuvoaiele, crescute deodată, se rostogoleau din măruntaiele munţilor, mânioase; în drumul lor nebun şi rătăcit duceau bucăţi de stâncă şi brazi întregi dezrădăcinaţi de vijelie. Zgomotând cu grozave răsunete, brazii pârâiau în codri, dărâmaţi ca supt lovituri de secure, şi vântul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mânie.

Dar încet-încet furtuna se domoleşte, ploaia conteneşte. Luna gânditoare şi mâhnită, ca o mireasă părăsită, îşi mişca încet faţa argintată deasupra Ceahlăului şi se ascundea în dosul vreunui nour, rămăşiţă a furtunei, pe care un vânt uşor îl mână către miazănoapte. Florile scuturau ca boabe de mărgăritare picăturile ploii, răspândind mireasmă dulce şi subţire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet şi glasul depărtat al şuvoaielor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriaşă a Ceahlăului bătrân se lungea pe vale, însă ca o înfiorare peste fire... Ici-colo raze pălite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare şi intrau iar în ascunzişul lor din văzduh. Întreaga fire, aşa de frumoasă de obicei, aşa de gingaşă, cu miresmele ei, cu zâmbetele ori cu plângerile ei, care picurau după furtună de pe orice frunză, părea în noaptea aceea în stăpânirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lângă o femeie frumoasă.

În vremea asta, pe malul drept al Bistriţei, deasupra Buhalniţei, pe piscul Grohotişului, un cioban deşteptat de furtună îşi aţâţa iar focul, ca să-şi usuce opincile. Un câne de la stână, mânios, porni o plângere grozavă de urlete, cuprins ca de cumplită spaimă. În ţarc, oile, berbecii şi caprele se zbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi şi cumplite - Hu-hu! - care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deşteptă în munţi; dar în loc să se zvârlă spre pădure, cânele, cu coama zbârlită şi cu spume la gură, se ghemuia în cioban. Caprele şi oile nu mai aveau astâmpăr. Ciobanul îşi făcu cruce de trei ori, socotind în gândul lui că nu-i lucru curat.Se uită în juru-i, şi deodată, pe nesimţite, îşi aţinti privirile ca fermecat, asupra Ceahlăului. Luna cobora încet-încet după o stâncă, valea era cufundată în întuneric, numai fruntea pleşuvă a Cehlăului, luminată, se desfăcea albă din umbra nopţii, care stăpânea poalele muntelui, îi cuprinsese şi coastele şi se urca încet-încet spre vârfuri. Înspre partea văii, pe marginea stâncii care încununează Ceahlăul, era aşezat cineva negru, mare. Alene, aplecat într-o rână, cu mâna dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus parcă acolo spre a sluji de parmaclâc aşezăturii. Ochii îi scânteiau ca focuri tătăcite pe munţi şi cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stâncile mai înalte cari împresură muchea spre ţara ungurească, creştea şi scădea pe măsură ce trupul se mişca. Şopotul

izvorului limpede şi rece care ţâşnea dintr-o stâncă părea că-l leagănă mângâietor în gândurile lui. Noaptea era târzie; se zărea geana de ziuă.

Un zgomot grozav se auzi, şi cu mâna tot răzemată de stâncă, umbra zvâcni în picioare. "Hai! zise, a venit ceasul, am câştigat rămăşagul; a mea e lumea." Aici iar rătăci un zâmbet drăcesc pe buzele ei. "Şi poate - urmă - poate n-are să mă mai puie în capul cetelor îngereşti..."

La vorbele acestea, Diavolul (căci el era) îşi desfăcu aripele. Râdicând dintr-o clătinătură stânca, pluti o clipă pe deasupra Ceahlăului. Se îndrepta spre gura Bistriţei, - când o chemare ascuţită sună în văi. Era cântecul de veghe al cucoşului. Şi ştii dumneata, domnule, că noaptea e a Diavolului, de cu sară până la cântători. Iacă aşa. Diavolul se cutremură, îşi descleştă ghearele, şi stânca pe care o vezi a căzut greu. Trei zile şi trei nopţi a plouat cu mânie. Şuvoaiele duceau departe pe Bistriţa revărsată bucăţi de case, brazi fărâmaţi, stejari uriaşi şi trupuri zdrobite. Numai piatra a rămas pe loc şi se împotriveşte şi fulgerului, când trăsneşte pe vârful ei. Diavolul îşi făcuse planul să oprească Bistriţa din cale, şi apele, crescând întruna din clipă în clipă, să reverse şi să înece lumea.

Câteodată, în nopţile urâte, se aşează iar pe stânca de sus... Atunci, ca la o vrajă, toate tac, şi toate focurile se stâng...

Daco-romanul îşi isprăvise povestea. Eu mai stătui încă câteva clipe în faţa uriaşului, în admirare, trăgând din ciubucu-mi drag şi suflându-i în nas liniştite şi măreţe învăluiri de fum. Apoi după ce mai trecui o dată cu cuţitul peste numele pe care-l scrijilasem, de teamă să nu se şteargă prea curând, mă zvârlii pe cal, lăsându-l în sama diavolului.

Pe când treceam în vad Bistriţa, ca să mergem să facem cunoştinţă cu rachiul prinţului Cantacuzino de la crâşma din Gura Largului, ţăranul meu îmi zise:

- Ciudat lucru ai mai făcut şi dumneata, domnule....
- Ce lucru, măi voinice?
- Apoi ce făceai cu cuţitul dumitale...? frumos cuţit, n-am ce zice...
- Îmi însemnam numele.
- Şi pentru ce?
- Pentru ca alţi călători, care-or veni după mine, să-l vadă.
- Muncă prăpădită, domnule, ori vrai să şăguieşti... De douăzeci şi cinci de ani, de când cunosc Piatra Teiului, deşi trec pe-aici o mulţime

de boieri şi de ciocoi, n-am văzut pe unul măcar oprindu-se, dar încă să-şi scrie numele!...

Cititorule şi respectabil public, pentru că soarta, care orânduieşte aşa de ciudate lucruri când îşi dă osteneala, a vrut ca amintirile unui călător, îngropate în portofoliul lui, şi care nu-s cu adevărat frumoase decât în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsind orice amor propriu, că eu mă dau frumuşel deoparte şi las pe Diavol să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui ş-a dumneavoastră - Am zis.

Postum, în traducerea lui M. Sadoveanu, în *Viaţa românească*, Iaşi, 1911, nr. 6

IAŞII ŞI LOCUITORII LUI ÎN 1840

Iaşii a început de câtăva vreme să aţâţe curiozitatea publicului european, nu în chip excentric, prin el însuşi, ci ca scaun al principatului nostru şi deci ca un punct al marei chestiuni a Orientului.

Până în 1830, oraşul acesta - aşa de interesant prin moravurile tuturor popoarelor care au călcat pământul celor două principate, de la dacul rătăcitor şi sălbatic, de la romanul de pe Tibru, de la hoardele nomade care-şi croiseră prin vechea Dacie pierdută o cale sângerată spre a se năpusti în inima Imperiului, până la musulman, leah şi ungur, până la grec şi în sfârşit până la rusul de azi care se pretinde regeneratorul nostru politic, moravuri necunoscute adaptate la moravuri necunoscute, obiceiuri barbare altoite pe obiceiuri antice, patriarhalismul pastoral topit în servitutea feudală, misterele creştinismului încrustate pe miturile păgâne, superstiţiile poetice ale evului mediu încrustate în secătuitoarea necredinţă a veacului, tot ce-i vechi şi ce-i nou, Occidentul şi Orientul, topite într-un tot nedespărţit, cimentate de vremi şi împrejurări aşa fel încât clădirea s-ar dărâma dacă ai scoate o singură piatră, - Iaşii, încă o dată, până în 1830 nu era cunoscut lumii decât din buletinele armatelor imperiale ruseşti şi, în cercurile literare, din câteva relaţii scurte şi nu tocmai exacte ale câtorva călători, baronul Trott şi alţii. Un italian, de numele căruia nu-mi aduc aminte, care petrecuse în Moldova cu nădejdea vană de a strânge repede avere, în povestirile lui amestecă amărăciunea dezamăgirilor lui personale; consulul Wilkinson, afară de câteva generalităţi, e inexact; unul singur, un neamţ cu numele Wolf, în lucrarea lui a rezumat cu discernământ şi cu gust moravuri, istorie, caracter, guvern; dar cartea aceasta acuma e veche, şi, afară de oarecare lustru local, toate s-au schimbat. Wolf era bun pentru vremea în care scria; astăzi însă, când se judecă şi se privesc lucrurile din alt punct de vedere, ar duce în rătăcire, fără voie, pe cetitorul care n-ar putea să-l puie faţă în faţă cu propria-i experienţă.

Totuşi, de la tratatul de Bucureşti, din 1812, de la lupta libertăţii şi emancipării elenice, a cărei primă scânteie pornită de pe malurile

Prutului a făcut să izbucnească imensul vulcan al Eteriei, în sfârşit de la cel din urmă război împotriva turcilor, oraşul nostru ieşi puţin din adâncul întuneric, din care nu l-a putut scoate nici moartea lui Potemkin.

Tradiţiile populare, fragmentele informe şi risipite ale câtorva cronici vechi se contrazic fără încetare, şi se contrazic mai ales cu un rest de inscripţie găsită, nu de mult, pe o marmoră ciuntită, în săpăturile vechiului fort roman *Caput Bovis,* la Galaţi. Tradiţiile duc întemeierea lui la nişte vremuri foarte depărtate: Cantemir, care e autoritate în ceea ce priveşte Moldova, pune obârşia lui în seama lui Ştefan al V-lea cel Mare, şi vorbeşte astfel în capitolul IV al *Descrierii Moldovei:*

"Acesta este scaunul ţării, pe care l-a mutat Ştefan-Vodă acolo din Suceava, ca să poată apăra ţara mai bine din mijlocul ei, de către năvălirile turcilor şi ale tătarilor, pentru că el prea bine vedea că nu putea să se apere aşa lesne din Suceava, deoarece este depărtată de hotarul turcesc. Mai nainte de aceasta era târgul numai ca un sat prost, întru care abia se aşezase trei ori patru gospodari, şi avea şi o moară în care era un morar bătrân, căruia-i zicea Ion (sau după cum se zice în limba proastă, *Iaş*). Numele acestui om, domnul l-a dat oraşului pe care l-a făcut, întru care a zidit întâi şi o biserică întru cinstea Sfântului Nicolai, care este acum biserica cea mare, şi după aceea şi alte palaturi pentru dânsul şi pentru boierii lui a clădit. Iar Radu-Voievod l-a împrejmuit cu zid..."

Astăzi nu se mai zăreşte nici urmă de ziduri şi alte înfrumuseţări de care vorbeşte Cantemir, afară de ruinele impunătoare ale palatului domnilor noştri - care însă nu e vechi şi a ars în 1827, în focul ce a distrus aproape în întregime târgul. Dintre biserici, vrednică de luare-aminte e Trei Ierarhi, prin îndrăzneaţa-i structură gotică, şi prin sculpturile bizare care-i împodobesc zidurile dinafară - cu atât mai mult, cu cât asemenea monumente sânt rare la noi. Cu privire la biserica aceasta, se povesteşte de un fapt destul de curios:

Evlavia domnilor şi boierilor împodobise Trei Ierarhi - mai cu osebire între toate celelalte biserici. Zidurile pe dinlăuntru erau bogat zugrăvite şi aurite. Pe vremea Eteriei greceşti, turcii, pătrunzând cu puterea înlăuntru, îi dădură foc, socotind în neştiutoarea lor lăcomie că zidurile erau de aur masiv; dar văzând că aurul nu curge, stânseră ei singuri focul.

Iată acum pe ce se întemeiază cea din urmă părere, care pune în seama romanilor zidirea oraşului nostru şi care ar părea probată prin

restul acela faimos de inscripţie găsit în ruinele cetăţii *Caput Bovis:*

----- HOC GRAT -----

----- NUNTIA -----

----- (LEG: ESSENS) -----

----- QVARES HAN -----

----- C. ROC -----

Un patriot luminat, d. Săulescu, profesor la Academia din Iaşi, a demonstrat că legiunea *Iassii,* tăbărând în acest loc, s-a alcătuit aici un târg, care încet-încet, ca şi alte oraşe dace, a dobândit de la Roma privilegiul de a fi recunoscut oraş municipal sub numele de *Municipium Iassiorum.*

Simţimântul domnului Săulescu şi acel al lui Cantemir, oricât de depărtate ar părea unul de altul, se pot totuşi împăca destul de bine. E fapt cunoscut că după năvălirea popoarelor, legiunile dace şi dunărene au fost retrase şi ţara rămăsese fără apărare. Iaşii, ca şi atâtea alte târguri, se supune soartei, şi aşezat fiind la marginile împărăţiei şi a Daciei, în drumul hunilor, slavilor şi tatarilor, se stânse cu desăvârşire. Aşa fel Ştefan cel Mare a putut să fie întemeietorul lui. Dată fiind lipsa de istorici, dat fiind întunericul neştiinţii şi al barbariei, nu-i de mirare să fi rămas ca o tradiţie nedesluşită numele Iaş, atribuit unui morar - nume pe care Ştefan l-a dat târgului său, fără să ştie că aşa îi zicea de veacuri. Când eroul leşilor, Sobieski, a pustiit Iaşii în retragerea lui din 1687, se mai puteau vedea încă urme de ziduri.

Dar lăsând feluritele păreri asupra întemeierii şi obârşiei Iaşilor, şi încercările veacurilor, cărora sânt supuse toate lucrurile omeneşti, după eterna lege - să aruncăm o privire asupra aşezării, asupra moravurilor şi locuitorilor lui, asupra amestecului de inovaţii altoite pe vechile datini, care alcătuiesc un fel de mijlocie pitorească între moravurile asiatice şi moravurile Occidentului. Iaşii e ca maşinile acelea complicate, cărora trebuie să le cunoşti amănuntele şi resorturile ascunse, fără să-i pricepi ansamblul.

Regulamentele nouă care stăpâneau Moldova, atingerea cu armatele ruseşti, care au brăzdat Principatele, vizitele câtorva călători, roiul acela de tineri care au petrecut în oraşele europene în mijlocul unei vieţi şi al unor obiceiuri diametral opuse obiceiurilor şi vieţii liniştite şi aşezate din patria lor au schimbat faţa Iaşilor, introducând alte vederi, alte idei şi un alt fel de a privi lucrurile. Ca în orice ţară pe cale de regenerare, sânt la noi două principii care stau în luptă, o luptă înăbuşită, însă uriaşă şi necontenită, între bătrân şi tânăr, între obiceiul căzut şi veşted şi inovaţia cutezătoare, plină de putere şi de viaţă; o

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMANE

luptă pe moarte între vechi și nou, în care biruința greu câștigată va fi a celui din urmă. După părerea mea, aici e un vrednic subiect de cugetare pentru observatorul filozof: de o parte geniul unui secol care nu se sprijină decât pe amintirea trecutului, și de alta, geniul unui secol al vremii nouă, puternic și nervos - deși e înfășurat încă în scutecele copilăriei și a imitației necugetate. În punctul acesta am ajuns noi astăzi. Las pe altul mai dibaci decât mine să aleagă nuanțele și să deducă urmările necesare și firești. Tocmai în clipa regenerării noastre politice și intelectuale a apărut printre noi d. *Girardin*. Scrisorile lui au dat Europei noțiuni precise, elocvente, însă nu îndestul de întinse. D. Girardin a dat probă de un mare tact, de observație fină, limpede, repede ca gândul și adevărată - dar domnia sa a petrecut prea puțin printre noi, ca să poată vedea contrastul orașului nostru bizar. Moravurile, obiceiurile noastre, caracterul nostru sau acela pe care ni-l dau împrejurările ar fi un material nou, original; și cu toate că până acum n-a apărut nimic în această privință, trebuie să nădăjduim că va veni într-o zi un român care va umbla prin țară, cercetând toate pietrele, toate mănăstirile, întrebând amintirile înmormântate, întorcând poalele redingotei și anteriului, benișul și jiletca, calpacul umflat și pantalonul modern, spre a le întreba de taina amestecului lor și de soarta care le așteaptă.

E supărător pentru noi că după d. Girardin am primit vizita domnului La Battu. Puținele lucruri care privesc Moldova - cu părere de rău o mărturisim - sânt neexacte. S-ar părea că cei opt cai care purtau răpede pe d. La Battu prin Principate, l-au împiedicat să vadă ceva, și frica de friguri, alungându-l din Iași după puține zile, l-a făcut să nu-și mai poată revedea notele. De altfel așa fac mulți călători; câteodată proverbele au mult bun-simț.

Iașii se întinde domol pe spinarea ușor înclinată a unei coline lungi, își cufundă brâul în râușorul Bahluiului, mâlos în cursul lui ca și la izvor, și se întinde până în mahalaua zisă a Tătărașilor, unde orașul se oprește deodată, lângă o râpă adâncă străbătută de o ață de apă gălbie și murdară, deseori secată. Nimic mai pitoresc primăvara decât priveliștea pe care o înfățișează de departe acest Tătăraș, faimos între toate mahalalele orașului, din pricini pe care nu-i nevoie să le mai înșirăm aici. Grămezi de căsuțe albe și cochete stau împrăștiate ici și colo, înconjurate de pajiști verzi, de grădini, de arbori; câteva biserici, contrastând cu micimea căsuțelor, înalță cruci argintii; și deasupra crestei dimpotrivă un tufiș de copaci pe verdele câmpului stăpânește totul. Dacă ar fi o punte de sârmă peste râpă, ar fi Friburgul din partea

de miazănoapte, fără sălbatica și limpedea Sarină. Orice iluzie însă încetează pe dată ce încerci a intra în dedalul acelor așa-zise străzi...

Iașii însuși este un monstruos amestec de clădiri masive ori elegante, de palate și de magherniți împrejmuite de ogrăzi nemăsurate; pe ulițile lui furnică lucruri de la țară, lux îmbielșugat, echipaje răpezi, livrele, toalete pariziene ori vieneze, zdrențe franco-moldave, fizionomii vesele, aspre, originale, felurit îmbrăcate, ca pentru bal mascat. Populația lui de 60.000 de suflete e tot așa de felurită ca și costumele, și un observator de moravuri, stând la fereastră o jumătate de ceas, ar avea de observat destul, ca să poată face cunoștință cu zece popoare și să călătorească totodată în Franța, în Germania și în Orient.

Ici deosebești pe ovrei cu anteriul negru dintr-o stofă căruia poporul îi zice *pielea-dracului,* lipit de trup, cu cușma blănită de osebite forme, cu cei doi zulufi indispensabili coborând în lungul tâmplelor și încurcându-se de obicei într-o barbă soioasă pe care niciodată n-o rade. Pantalonii de nanchin, legați la genunchi cu niște șușăniți care atârnă; colțuni și papuci, care au fost odată albi, complectează pe ovrei, afară de șărlătăniile, șireclicurile și înșelăciunile lui, care par a-i alcătui caracterul național. Totuși ovreiul, această ființă degradată și rătăcitoare, alungată de pretutindeni, vârându-se și plictisind, ființa aceasta pe care societatea a pus-o la index, și totuși nu se poate lipsi de ea (la noi, se-nțelege), - îți insuflă milă: ovreiul e bătut și batjocorit de mulțime, josnicia lui târâtoare stă în fața netoleranței și a prejudecăților sălbatice ale norodului; el n-are demnitatea amară a raselor decăzute; frica lui a ajuns proverbială. Ovreicele sânt cunoscute în toată creștinătatea pentru frumusețea lor, - numai trebuie să ai grijă să le speli, să le ferchezuiești și să le parfumezi; altfel e zadarnică orice iluzie.

Colo stă armeanul, adevărat copil al leneșului Orient, grav și tăcut ca un turc, cu picioarele încrucișate pe tarabă; în îmbrăcămintea lui mai păstrează neprețuiții șalvari, în care la nevoie s-au putea ascunde zece parizieni de-ai noștri, giubeaua largă și anteriul elegant și ușor. Dacă nivelarea înnoirilor a pătruns în magazia lui, stă lungit pe divan, cu un aer stângaci, fumând și vânzând pașnic tutun turcesc, care aici se fumează în cantități uriașe.

Ici vezi pe lipoveni, vechi sectari pribegiți din Rusia. O ramură a lor numeroasă, fugită sub numele de rusnaci, a populat Galiția. Sânt oameni nalți, sălbatici la înfățișare; și-au păstrat îmbrăcămintea, adică o bluză în cadriluri coborând peste niște pantaloni largi, ziși "pantaloni căzăcești", și poartă barba "mujicilor", sânt birjari,

grădinari, zidari şi beau foarte mult, precum arată şi o zicătoare moldovenească.

Uite dincolo neamţul, liniştit şi meşter, lucrând conştiincios la părechea de ghete şi care, neavând bere de Ratisbona, îi place totuşi să tragă planuri de război pe masa umedă şi judecă campaniile lui Napoleon, deşertându-şi paharul de vin moldovenesc. Pentru dânsul toţi muşteriii sânt *măria-ta, înălţimea voastră,* ori *domnul conte* şi *domnul baron;* are mare dragoste pentru conţi şi baroni, măcar că la noi nu se află aşa ceva.

Pe ici pe colo sânt semănaţi mii de indivizi, greci, sârbi, bulgari, neamuri corcite, care sânt băcani, pitari, hangii ori mai curând crâşmari-bucătari, mijlocitori, în luptă de moarte cu ovreii care se amestecă în orice meşteşug, în haine bizare, împrumutând de la un popor comanacul, de la altul surtucul, de ici antereul pe pantaloni cu chingi.

In sfârşit, vin copiii *faraonilor,* enigmaticii egipteni, ori *bohemieni,* cum le zic franţujii, *gitanos, zingari* în spanioleşte, *ţigani* pe moldoveneşte, care au dat gata pe un tinerel-fruntaş al literaturii naţionale; amestecaţi cu sângele indigen ori cu alte rase curate, cu feţele arse şi întunecate, vorbind pe nas, cu pieptul descoperit, nepurtând alt veşmânt decât ceea ce trebuie pentru a nu călca cele dintâi principii ale bunei-cuviinţi, cu femeile lor neruşinate şi înspăimântător de murdare, popor ciudat cu care vieţuim de veacuri fără să-l cunoaştem încă, nenorocit şi gol, trăind totuşi vesel şi fără grijă sub cortul nomad, furând, cântând din scripcă prin crâşme, necunoscând altă religie şi altă patrie decât şatra şi cerul. Deşi reduşi la o robie adesea mai mult închipuită decât reală, ţiganii rătăcitori, adevăraţi beduini ai deşerturilor, sânt mai puţin dispreţuiţi decât ovreii, pe care-i dispreţuiesc. Porecla umilitoare de ţigani, care avea în ea tot ceea ce închipuirea castelor mândre voia să arate mai josnic, nu mai este în zilele noastre aşa de temută. Ţiganii se apropie pe nesimţite de localnici; cea mai mare parte dintre cei care locuiesc în oraş sânt potcovari, bucătari, slugi în casele stăpânilor şi lăutari minunaţi; dacă ar fi să credem ceea ce spune d. G. - apoi sânt mai buni muzicanţi decât *Couna, Schultzer, Verner* şi alţii, care desfătează Iaşii. Ţiganii aceştia aşezaţi şi-au uitat limba lor.

Cu căciula pe o ureche, nalt şi voinic, cu vorba deschisă, pitorească şi energică, vine daco-romanul, care a păstrat de la părinţii lui daci îmbrăcămintea şi de la romani graiul. Odihna oraşului, belşugul prăvăliei, el le dispreţuieşte; lui îi trebuie aer; copil al lui

Cincinatus, lui îi trebuie stuhul satului, îi trebuiesc boi, vaci, oi, turme mugitoare şi plugul hrănitor. O pădure de păr lung, castaniu, ras ori scurt tăiat deasupra unei frunţi de mărime mijlocie, umbreşte un cap expresiv pe un gât mic, însă cu muşchi puternici, împlântat şi el pe un bust potrivit... în mişcări e domol; e liniştit - însă fără milă, brutal şi sălbatic, ca un puhoi revărsat când se răscoală pentru dreptul lui; ca un miel când ştii cum să-l iai; ignorant, nu din vina lui, ci din pricina unui lanţ lung de împrejurări, păstrând totuşi în ignoranţa lui un bun-simţ preţios şi o judecată dreaptă; adesea filozof, cu atât mai surprinzător cu cât mai puţin te aştepţi la aşa ceva; ascunzând subt învelişul acesta, care pare gros la prima vedere, simţământul soartei lui nedrepte; de altfel slobod în critica lui, îşi strigă cu glas tare tânguirile. Să dăm cârmuirii de azi dreptul ei: pe cunoştinţa caracterului şi simţimintelor poporului moldovenesc a aşezat orânduielile dintre proprietari şi vecini, cum şi la noi ţăranul nu e proprietate şi poate să se mute unde-i place, proprietarul care-şi înţelege interesele are totdeauna grijă să se poarte bine cu muncitorul de pământ. Îmbrăcămintea daco-romanului e simplă ca şi moravurile-i pastorale; o cămaşă lungă cu mânici slobode i se scoboară până deasupra genunchiului, acoperind vara izmene largi şi iarna iţari strâmţi încreţiţi pe picior, şi peste acestea un chimir lat de piele de căprioară, împodobit cu felurite alămuri, după gusturi; un cuţit lung face parte numaidecât din îmbrăcămintea lui; mai adaogă la asta o lulea scurtă şi o pungă cu băieri; şi cele dintâi încălţări pe care le-au născocit ciubotarii pământeşti, opincile străvechi, îi apără picioarele. Pe ploaie şi vreme rea, el aruncă în voie pe umeri un suman scurt, strâmt, dintr-o stofă de lână impermeabilă, pe care o fabrică ei singuri; iarna, ca şi ţăranii ruşi, poartă cojocul, care e o blană de oaie, cusută şi înflorită cu roş şi galben.

Alăturea de daco-roman, umblă femeia lui; după o datină moştenită fără îndoială de la vrednicile matroane romane, poartă capul îmbrobodit cu un ştergar lung, pe care biserica îl impune în clipa solemnă a cununiei, şi care totuşi nu ascunde totdeauna amatorilor o faţă albă, fragedă, obraji rumeori, ochi vii, smalţul curat al dinţilor şi zâmbetul ruşinos şi cochet al ţărancelor. Fetele umblă cu capul gol - drept pe care abia aşteaptă să-l piardă. Îmbrăcămintea ş-a unora ş-a altora se alcătuieşte dintr-o cămaşă foarte curată, lungă până la glezne; o bârneaţă le încinge mijlocul scoţând şi rotunjind sâni elastici, şi prinzând o catrinţă închisă la culoare, aşezată cu meşteşug şi aşa de strânsă pe şolduri, încât le zugrăveşte foarte bine toate formele bogate. Un picior când micuţ, când mare, după capriciul naturii, de obicei gol,

intră într-un papuc. Cercei, şiraguri de hurmuz, amestecate cu salbe, fac parte din găteala lor. Vă încredinţez că sânt unele mândruţe de acestea strânse în catrinţe, care te pot face să-ţi pară rău că în Moldova, unde sânt destule obiceiuri şi frumoase privilegii, poporul n-a vrut niciodată să recunoască gingaşul "drept al seniorului".

Neamurile acestea amestecate vorbesc fiecare în limba lor: ruseşte, nemţeşte, greceşte, leşeşte şi-n alte idiome stâlcite şi barbare ale tuturor limbilor şi ale tuturor timpurilor; peste toate stăpâneşte româneasca, limba limbilor pentru popor. Boierii cei mai de sus au dat limbii franţuzeşti stăpânire în saloane şi în corespondenţele intime; de graiul moldovenesc se slujesc la tribunale şi cu oamenii lor; iar greceasca o vorbesc numai acei care nu pricep nici franţuzeşte, nici moldoveneşte. După pilda damelor elegante şi *fashionabile*, boierimea de a doua mână nu vorbeşte decât de Balzac şi Soulié, de Lamartine şi Hugo, de Kock şi Dumas; mai ales pe Paul de Kock îl adoră! Păşind pe urmele boierimii de al doilea rang, boierii de treapta a treia, a patra, a cincea etc. (căci nu ştiu bine câte spiţe sânt la scara boierimii), n-au ajuns decât la clasici, aşa încât o să auzi în Iaşi pe toată lumea vorbind franţuzeşte fără să-nţelegi un cuvânt. Cei cărora le plac echivocurile au de lucru în Iaşi. Gramaticii găsesc o limbă minunată cu inversiuni poetice, cu construcţii îndrăzneţe, neauzite, amestecate cu nemţeşte, greceşte, ruseşte şi moldoveneşte. În general noi sântem vrăjmaşii *purismului*. Accentul grotesc şi schimonosirea de cuvinte a nemţilor şi mai cu seamă a ţiganilor şi ovreilor sânt puse zilnic la bir, şi de ele se leagă, cu vorbe vesele şi cu două înţelesuri, o mulţime de anecdote locale, expresive, dar cu neputinţă de tradus. Avem şi noi englejii noştri.

Între toţi oamenii aceştia se amestecă, care sus, care jos, o mulţime de profesori şi de artişti de tot felul şi din toate ţările, aducând şi ei figurile şi costumele lor între aceste costume şi figuri heteroclite. Dintre ei, prea puţini se întorc la penaţii lor, pentru că pe neşimţite iau şi ei înfăţişarea ţării şi caracterul pământean. În sfârşit, peste toate, înconjurată de toate prestigiile aristocraţiei de naştere, de bogăţie, de demnităţi, de slujbe, pluteşte rasa nobilă, rasă cu deosebire amfibie, care îşi petrece jumătate de vreme în droşcă, şi cealaltă parte alene pe un divan moale.

Închipuiţi-vă acum, amestecul tuturor acestor rase, popoare, caste, cu coloarea lor locală, cu costumele pestriţe, cu moravurile lor particulare, cu înfăţişările foarte deosebite, într-o atingere zilnică, întâlnindu-se, salutându-se pe uliţi, grămădindu-se într-o anticameră,

strângându-şi mâna într-un salon, fără uimire şi curiozitate. Înfăţişaţi-vă pe cazacul cu pantaloni largi şi cu fireturi roşii bând c-un ţigan pe jumătate gol, pe grenadirul din oştire cu un ţăran, un cavaler modern umblând în trăsură alături de o antichitate a cărei haină este un vis al închipuirii pentru alte popoare; un boier cu anteriu dând o audienţă interesantă unui ovrei ori armean. Caste, popoare, rase cu trăsături distincte, care ar merita fiecare câte o carte! Păcat că literatura indigenă nu exploatează mina fecundă pe care o are sub ochi şi petrece scâlciind producţiile străine! Poate aici e momentul prielnic să strecurăm câteva linii ale unuia dintre *Dumaşii* literaturii moldoveneşti: e o traducţie *ad-litteram* şi nimic mai mult:

"Nimic - zise d. N., într-o spirituală critică a societăţii ieşene - nimic nu-i mai plictisitor decât oraşul Ieşilor pentru un călător străin, care n-ar avea un nume cu particula *de*, şi care ar fi mai ales împovărat de afaceri şi nu şi-ar putea îngădui să cultive pe locuitorii semicivilizaţi ai acestei capitale. Dar dacă călătoreşte ca poet, ca artist, dacă are avantajul să fie colaboratorul vreunui vodevil monstruos, care s-a jucat la teatrul de varietăţi ieşan, dacă numele lui a fost găsit tipărit în coada câtorva versurele, într-o culegere ori într-un foileton în *Journal des Débats*, ce fericit muritor! Îndată e bine primit, sărbătorit, plimbat, cocolit; găseşte plăceri în societăţile acestea semieuropene; se obişnuieşte să bea cafea turcească, să fumeze dintr-un ciubuc lung, vede chiar multă poezie în forma işlicului (căruia un rus, om de spirit, i-a zis *l'éteignoir du bon sens* [1]) şi în îmbrăcămintea antică, şi strigă şi el între bărbile bătrâne şi cărunte, numind *vandalism* mania grozavă a inovaţiilor care le atacă. În sfârşit, dacă e tânăr şi nu tocmai urât, n-o să se poată opri ca să nu mărturisească că străzile oraşelor Europei, trase la linie, au prea multă monotonie, pe când Iaşii, având puncte nouă de vedere din zece în zece paşi, arată o admirabilă varietate. După ce a umblat până la glezne prin colb, cu riscul de a fi călcat de căruţe şi droşte, scapă într-o ulicioară întortocheată a unei mahalale, ajunge la o căsuţă cunoscută, unde era aşteptat, îşi scoate galoşii la scară, intră obosit, zdrobit, şi vede că i se înfăţişază tablaua cu dulceţi! Ce bun obicei!

La epoci apropiate, trei focuri grozave au distrus Iaşii. Ar fi putut fi reclădit pe un plan nou şi regulat, dar nimeni nu s-a sinchisit, şi după a noastră părere foarte bine s-a făcut.
«Ce! să-mi clădesc o casă pe linie dreaptă, aşa ca zgomotul trăsurilor şi a gurilor-cască să-mi strice somnul de după-masă?!» Ieşenilor le

---

1 Omorâtorul bunului simţ (fr.)

place liniştea ş-un moale *far niente*, care alcătuieşte cea mai mare parte a existenţei lor; osteneala îi ucide. "De ce să umblu pe jos, dacă am trăsură?" Ce răspuns poţi găsi la o judecată aşa de dreaptă?

Oricum ar fi, bunul nostru oraş începe a-şi schimba straiul oriental; la drept vorbind ne pare rău, căci e urât aşa, pe jumătate în haine europeneşti, jumătate cu şalvari roşii, întocmai ca ofiţerul acela pe care l-am văzut când cu formarea miliţiei, cu pinteni, c-o şapcă roşie, şi c-o sabie încinsă peste blana roasă".

Atâta am găsit în repertoriul indigen, cu privire la localitate.

Dacă din întâmplare faci o plimbare sentimentală pe colinele care încing Iaşii la apus; dacă-ţi dai osteneala să urci până la feluritele mănăstiri, şi cu deosebire la Galata, care, o spunem cu umilinţă, ţine de Sfântul Mormânt, dacă te opreşti la câţiva paşi dedesuptul ruinelor palatului Ipsilanti, căzut în zorii lui ca şi stăpânii, uimirea ce te cuprinde e mare pe cât de frumoasă e panorama pe care o desfăşoară Iaşii. Poetule, ascuţeşte-ţi creionul; artist, pregăteşte-ţi penelul... Apropiat de coborâşul repede al colinei, privirea se cufundă într-o largă şi nemărginită vale cu covor de iarbă, încărcată la hotarul ei din sus de bălţi întinse, pe faţa cărora vântul clatină pămătufurile gingaşe cu puf auriu ale unei păduri de stuh; din vreme în vreme, zboruri de raţe şi sânguratice gâşte sălbatice, speriate cu nepusă masă de vreun vânător neamţ, chemându-se cu strigăte aspre. Mâlos, Bahluiul ieşind din balta pe care a format-o străbate domol câmpia, scăldând la dreapta şi la stânga, fâneţe şi imaşuri, pe care pasc turme de oi, de vaci şi de bivoli hâzi, bălăcindu-se toată ziua în noroi; apoi atinge din fugă poala murdară a mantiei Iaşilor. Culcată alene pe colină ei, ridicându-se în amfiteatru, moale şi voluptoasă într-o poză de curtizană, orientala cetate a Iaşilor zâmbeşte cochet de departe admiratorilor săi - surâs foarte perfid când o cunoşti de aproape - şi răsfrânge fără altă simetrie decât capriciul întâmplării crucile nenumăratelor ei clopotniţe în razele soarelui; zidurile albe, care se zugrăvesc în partea de sus a amfiteatrului, desemnează orizontul; întunecatele şi pitoreştile ruine ale palatului vechi pe o esplandadă prăpăstioasă, în josul căreia se adăpostesc bordeie umile, contrastează cu înfăţişarea proaspătă şi curată a locuinţelor care le împresoară. Apoi, la dreapta, vezi cum se alungeşte ca un şarpe cu creţuri încolăcite şi fantastice un şir de coline, ale căror coaste şi vârfuri sânt ocupate de mănăstiri ascunse în vii şi de căsuţe boiereşti. Între aceste coline, subt o înălţime sombră, ruptă brusc din lanţ şi înaintând în promontoriu, se zugrăveşte graţioasă şi veselă *vila domnească*. Pe nesimţite, platoul înclinat al

Iaşilor şi colinele acestea se apropie aicea şi strâmtând valea nu mai lasă decât o privire îngustă spre cerul albăstriu şi depărtat al Rusiei. Dar nici una din toate aceste împrejurimi nu înfăţişează acele grădini zâmbitoare, acele pavilioane pitoreşti şi lămpi vesele, care fac pe cei ce se plimbă să le placă împrejurimile Vienei, atrăgând mulţimea naivă a târgoveţilor; aici totul e sălbatic, câmpenesc şi incult. Rareori zăreşti câte un neamţ flegmatic cu pantaloni albi şi haină veche, care socoate să găsească pe-aici Hitzing ori Brigitenau.

Îndeobşte popoarele-copii sânt puţin pornite să se bucure de frumuseţile naturii; tot aşa e şi cu ieşenii, aşezaţi mai aproape de natură decât ce civilizaţie. Din pricina unei manii, pe cât de proastă, pe atât de ridicolă, moldovenii boieri urăsc tot ce le aminteşte de ţară; mania aceasta au adus-o de contrabandă, aşa bănuiesc, cu multe lucruri bune de altminteri, câteva din somităţile noastre călătoare. Cum vrei dumneata să mă plimb? Dacă n-avem plimbări! - Blăstăm! Dar tot ce vă încunjoară nu e alcătuit din locuri frumoase, puncte de vedere când sălbatice, când înveselitoare; şi de păduri cu blânde taine, e adevărat fără artă, fără alei greblate şi nisipite, dar cu ascunzişuri umbrite de stejari, de tei mirositori, îmbălsămate de măcieşi şi toporaşi! Şi valea sfârşită cu iazul zis al Mitropolitului, aşa de poetic, aşa de plăcut în sălbăticia lui, aşa de melancolic în asfinţit, când razele tremurătoare ale soarelui îşi stâng în el ultimele lor focuri! Cu mare cheltuială, stăpânirea a plantat o grădină regulată, cu boschete cu bănci, cu pavilioane, cu drumuşoare bine îngrijite, pe care picioarele delicate ale cucoanelor noastre pot să le atingă fără a-şi face rău. Ei bine, cea din urmă dată când am fost acolo, am găsit pe un biet neamţ care, fumând tutun turcesc, era desperat că nu găseşte bere *Drei König*, bucătăriţa unui vecin al meu şi doi ori trei cavaleraşi, slujbaşi prin birouri - altă rasă cu instincte particulare între rasele şi semirasele ciudatului nostru oraş. Domnitorul a deschis publicului grădina lui de la Socola, o grădină ca un trandafir de îngrijită, cu sere, cu ape ţâşnitoare şi răcoroase, cu izvoare care murmură, cu pâraie în cascadă. În cele dintâi zile era îmbulzeală şi toată fantastica bogăţie de costume se plimba grav în grupe pestriţe pe aleele cotite; acuma întâlneşti acolo numai târgoveţi cu caţaveică şi pantaloni strâmţi urmărind cu ochi miraţi plimbările frumoaselor lebede; somităţile puţine, care mai vin, plimbă un obraz morocănos şi plictisit, şi asta mai mult din politică decât din gust. Oare din pricina permisiunii care s-a afişat că nu e învoită plimbarea decât de două ori pe săptămână - să se fi încetinit înflăcărarea schimbătoare a publicului? Se poate. E şi asta în

natura noastră, să părem nepăsători față de lucruri adese dorite, de care însă ni se hotărăşte să ne bucurăm la zile ori ceasuri anumite. De altminteri o grădină, oricât de mare ar fi, dacă e închisă şi are margini, ne-ar expune semeţia noastră aristocratică să umble pe jos şi să se amestice cu făpturi obişnuite să se uite de jos la noi; atingându-ni-se hainele, am simţi atinsă mânda noastră demnitate şi, după cum se ştie, nu trebuie să dăm prilej *prostimii*, astăzi plecată, să se uite prea de-aproape la noi. Aşa încât boierimea a preferat grădinii publice, grădinii de la Socola, Copoul, aristocraticul Copou, pe care această boierime nerecunoscătoare îl acoperă de un ridicol care trebuie să cadă numai asupra ei, pentru că se bucură de el fără să-l înţeleagă. Copoul e o pajişte uşor înclinată, atârnată între râpa Cârligului şi larga vale a Bahluiului, pe care o domineazǎ măreţ, oprind privirea asupra oraşului, asupra colinelor înconjurătoare, cu mănăstirile singuratice ca nişte măriri decăzute, şi asupra leicei întunecate a Socolei, alcătuită din coborâşurile verzi ale dealurilor. Mai mult lungă decât lată, această pajişte ţine de partea de sus a târgului, apoi se întinde, întâi goală şi neroditoare, şi se pierde în păduri tufoase. Ca şi gloriile în ruină, ori mai curând ca generaţiile caduce ale societăţii noastre, care nu mai trăiesc decât din amintiri risipite, Copoul n-are nici umbrare măreţe, nici tufişuri singuratice, nici alei cotite; ci este o câmpie lungă cu iarbă arsă, pe care roţile boiereşti întipăresc urme numeroase sara. Şi toată această simplicitate, la sfârşitul zilei, când obişnuiţii se plimbă în grupe izolate şi când vântul aduce miresme de flori şi parfumuri trecând prin părul frumoaselor noastre cucoane, când lumina îndoielnică se amestecă cu azurul sombru al munţilor şi răspândeşte aerul acela de voie bună şi de poezie cu neputinţă de exprimat, sămănând cu energia unui om pe moarte, ale cărui puteri sporesc în clipa când au să treacă pentru totdeauna, - Copoul îşi ridică parcă glasul şi murmură imnurile nopţii în domoala mişcare a căleştilor vieneze, care-şi măsoară umbletul după pasul pietonilor. Copoul care împărţeşte pe şesul său vanităţi, pretenţii ridicole, antice şi moderne, oameni mari şi boierime, femei cu sufletul înfocat şi celebrităţi ale zilei, - este rând pe rând poetic, suav, tablou de moravuri, îmbrăcat cu haina bizară, care poate sluji de cheie caracterului naţional.

Dar pentru cea mai mare parte, Copoul este teatrul unde tânărul debutează în lume, sentimental culcat într-o elegantă caleaşcă, cu obişnuita ţigară în vârful buzelor, cu mâna sprijinită alene pe bastonaşul elegant, şi arătând trăsurilor care se încrucişează cel întâi pantalon al său, croit de d. Ortgier, croitor de Paris, pălăria vieneză de

la magazinul Mécouli & Comp., ori de la fraţii Bogus, aşa-zise pălării venite de la Paris, după anume comandă. Copoul mai este arena în care cucoanele noastre, mari şi mici, tinere şi bătrâne, urâte ori frumoase, se întrec în strălucirea toaletelor. În sfârşit, e Tuileriile, Câmpiile Elisee, pădurea Bouloniei, bulevardele Iaşilor! Ce de-a mai toalete proaspete, ce de-a feţe gingaşe, ce de-a mai femei graţioase, ce de-a cochete, şi câtă caricatură, Doamne sfinte!

Locuitorul Iaşilor este - cel puţin aşa crede el - adânc blazat faţă de toate, fără a cunoaşte ce-l înconjură şi fără a se cunoaşte pe el însuşi: boala plictisului îl chinuieşte! Şi care să fie pricinile? Eu le găsesc: întâi în viaţa turcească, viaţă de nelucrare, de lene, în care inteligenţa veşnic doarme, viaţă care nu ştie să-şi ascuţească prin activitate şi muncă plăcerile şi zilele ei uniforme. Noi nu trăim: noi vegetăm într-o înţepeneală letargică, între slujbe uşoare şi venituri îndestulătoare, pentru a ne ţine în acelaşi fatal *dolce far niente;* al doilea, în dezastrosul ridicol de a dispreţui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc, ceea ce îndeamnă să ne jertfim plăcerea pentru amorul propriu de a arăta că totu-i rău; al treilea, în ignoranţa societăţii noastre care opreşte energic orice mişcare involuntară a gândirii, a maşinii. Pornind de aici, vedem că ignoranţa e o lepră ruşinoasă, care pătează toate treptele sociale ale ţării, şi amestecată cu nesăţioasa iubire de argint devine o plagă de nevindecat. Această ignoranţă adâncă, răspândită, obştească, întovărăşită de toate prejudecăţile rutinei, de vorbăriile fără rost, de pedantismul ridicol, înăbuşă glasul celor câţiva oameni, puţini, şi a celor câţiva tineri care au agonisit în străinătate bogăţii intelectuale. Din respect pentru amorul propriu ori părul cărunt al unei rude, trebuie să taci; pentru a nu călca cele dintâi principii de politeţă, nu ai decât liberul zâmbet sardonic al celui care se respectă, când auzi scăpând năzdrăvănii necontenite din gura unei cunoştinţe onorate, ori a unei persoane pe care din pricina unei legături intime trebuie s-o respecţi. Aşa încât tinerii care nu se pot hotărî să treacă drept ţicniţi - sau, după termenul tehnic ieşan, drept *berbanţi* - se găsesc în chip necesar într-o poziţie falsă; ascunzându-şi simţirile şi felul lor de a vedea lucrurile, prefăcându-şi tonul, falsificându-şi mişcările, la urma urmei ajung să se deie după curent, ajung să-şi piardă una câte una credinţele nobile pe care le primiseră cu învăţătura, şi după o bucată de vreme, observându-se, văd cu mirare că nu se mai recunosc. Pe nesimţite, se strică; învăţătura lor se toceşte prin ea însăşi, pentru că nu mai găseşte ecou, şi atunci caută să-şi înşele gusturile. Cu aerul, respiri lenea şi letargia; facultăţile adorm,

ş-ajungi ca şi ceilalţi: maşini care umblă, beau, dorm, *vorbesc de rău* - ş-atâta tot. În sfârşit, cu toate aceste prefaceri, la unii domoale, la alţii răpezi la vedere, ca decorurile de operă, dacă scapă acestor tineri oarecare semne de dezgust, vreo vorbă care să contrazică moravurile locale, vreo mişcare involuntară împotriva absurdităţilor în fiinţă, dacă-şi înfrânează obiceiuri respingătoare pentru cel ce nu-i obişnuit, apoi cad în dispreţul opiniei publice; ignoranţa, ca toate micimile, cu idei mărginite, strâmte şi cicălitoare, atinsă în trainicul ei amor propriu, îşi urcă în par susceptibilitatea încăpăţânată şi ajunge *preţioasă;* le dă tinerilor acestora lovitura măgarului, cu o vorbă perfidă prin înţelesul care se leagă de ea şi pe care o socoteşte chintesenţa ironiei fine: *franţuzul! neamţul!* Ceea ce înseamnează anume că sânt rău crescuţi, pentru că, la şase sute de leghe de Iaşi, n-au fost învăţaţi să stea drept, ţapeni ca nişte caporali, înaintea tatălui, mamei, mătuşei şi unchiului lor; pentru că n-au fost deprinşi să-şi puie buzele pe mâna celui dintâi venit, fie ea curată ori murdară; pentru că n-au fost opriţi să aibă o opinie, o părere a lor; pentru că n-a fost înăbuşită în ei francheţa, dezvoltând, în acelaşi timp, fineţa şi făţărnicia, care la noi sânt toată ştiinţa vieţii şi toată educaţia. În sfârşit, ca ultimă lovitură de măciucă, bătrânii repetă cu emfază fiilor şi nepoţilor cum că nu ştiu nimica. "Aţi deprins şi voi două-trei vorbe franţuzeşti şi vă credeţi învăţaţi!" Asta o spun pe tonul demnităţii unui mare senior; şi - bizară contrazicere! - oamenii aceştia preţuiesc învăţătura după numărul mai mare ori mai mic de limbi pe care ajunge cineva să le vorbească; pentru dânşii, ştiinţa şi arta, cugetarea şi sentimentul sânt lucruri necunoscute. Ce să zici faţă de aşa lucruri? Trebuie să taci, să te strângi în tine însuţi. Dar să vezi călcat tot ce-ai crezut mare şi nobil, să te vezi dispreţuit de ignoranţă şi de stupiditate, nu-i oare un martiriu?

Nu este nici o viaţă în Iaşi. Ideile nouă, primite fără voie, introduse ca prin surprindere, şi urma, încă puternică, a obiceiurilor vechi, alcătuiesc un haos nedesluşit, în care totu-i încurcat. Avem părinţi şi rude care au apucat alte vremuri şi trebuie să-i respectăm; ar fi şi nedrept să sfărâmi dintr-o dată afecţiunile atâtor vieţi. Societatea europeană se sprijină în primul rând pe familiaritatea afectuoasă şi pe reciprocitatea sentimentelor care există între membrii unei familii, izvor prim, din care iau ei caracterul de blândeţe, de uşoară nepăsare, de politeţă lesnicioasă şi slobodă şi gustul sociabilităţii, care e necunoscut în ţinuturile mai apropiate de Orient. Părinţii noştri însă au fost crescuţi în maximele turceşti, adică: fiul nu e prieten al tatălui său, ci i-i primul rob, pe care trebuie să-l strunească cu atât mai tare cu cât într-o zi trebuie să-i scape. De aici respectul acela silit, tăcerea poruncită, înţepeneala aceea impasibilă întipărită pe frunţi, care se cer copiilor; tinerii de aceea ajung falsi ori stupizi - nenorocite extremităţi! Printr-o reacţiune firească, robul, la rândul lui, devine tiran. Urmarea educaţiei aceştia este izolarea indivizilor. Ajunşi în sfârşit mari, fără legăturile acelea, aşa de dulci de la şaisprezece ani, cu inteligenţa şi imaginaţia niciodată deşteptate, cu inima goală, ei nu mai fac decât legături de interes; oamenii aceştia fără copilărie n-au nici amintire, nici viitor; au numai prezent, dar un prezent material, fără farmec, cu totul pozitiv. "Fă cum au făcut şi părinţii tăi", asta e fraza banală. Ei ţin la respectul silit: "Vreau ca copiii mei să se teamă de mine; de iubit, m-or iubi pe urmă, dac-or crede de cuviinţă..." îmi spunea într-un rând o mamă: "De ce să nu facă şi ei ca noi şi ca strămoşii noştri? Noi nu trăim în Franţa, domnule". Vorbele acestea rezumă sistemul de educaţie domestică şi pot sluji de lămurire caracterului obştesc al cetăţenilor noştri.

Aşa se explică monotonia aceea, singurătatea, golul spăimântător pe care-l simţi - gol, cu atât mai adânc, cu cât inovaţiile au aruncat ridicolul lor asupra petrecerilor de altădată, când bunicii noştri, ducându-se călări la palat ori la judecătorie, se opreau în colţul unei uliţi ca să beie la crâşmă un pahar de rachiu.

În nici un oraş din lume nu s-ar putea aplica mai bine vorba: *a căuta să-ţi omori vremea.* Cei dintâi tinerii veniţi din Franţa şi Germania au pus în mişcare societatea noastră şi au căutat să răspândească o primă şi slabă scânteie de lumină. Dar o societate pe care au consacrat-o veacurile nu se preface aşa de repede. Boierii cei bătrâni, lume aparte, ţin la obiceiurile vechi, cum ţinem noi la obiceiurile nouă, cu putere, cu disperarea unei cauze ameninţate de apropiată şi inevitabilă descompunere. Boierii mai dincoace s-au deşteptat înaintea reorganizaţiei subt influenţa vechii stări de lucruri, şi mai ţin la trecut, deşi mai slab; iar noi, fii ai unei epoci de civilizaţie, care ne-am încălzit la focarele Europei, nu ne-am eliberat încă de prejudecăţile noastre de rang, de drepturi, de interese, de mică vanitate, uitate în străinătate, pe care însă cu plăcere le găsim la întoarcere; noi mai găsim încă farmec în vechile abuzuri care lovesc şi-n justiţie şi-n judecată, şi născuţi cu civilizaţia, noi avem o scăpare minunată în obiceiurile şi deprinderile ţării împotriva lucrurilor care ar putea să stânjenească bunul nostru plac. Şi toţi câţi sântem, parizieni, pretenţioşi, republicani, şviţereni, cumpliţi studenţi de la Heidelberg şi Stuttgart, toţi sântem mari reformatori cu gura, până ce vor veni şi faptele

să răspundă. Boierii bătrâni şi partizanii lor privesc cu dispreţ tinerimea, ca şi cum ea n-ar fi chemată să-şi joace rolul.

La noi nu este viaţă publică. Sfera plăcerilor e foarte mărginită iarna şi fără nici o urmare în timpul verii. Boierii cei bătrâni, în afară de tribunale, de partida de wist şi de macaua prea iubită, la care îşi ruinează familiile mângâindu-şi cu plăcere bărbile lungi, iar cei mai tineri răsucindu-şi mustaţa - sânt nuli pentru societate; se mulţămesc să fumeze ciubuc după ciubuc, să ia dimineaţa şi după somnul de după prânz dulceţi (minunat obicei!) şi să soarbă cafea turcească, batjocorindu-şi cu toată energia moldovenească ţiganii şi slugile. Tinerii, dacă se întâmplă să se adune câteodată doi ori trei, se aşează metodic în jurul unei mese de joc şi merg pe urmele babacilor ori cască, blăstămând nevătămătorul Iaşi, care nu le poate da nici o petrecere. Trebuie să mai adăugim la numeroasele ridicole ale oamenilor noştri de duh şi faptul că învinuiesc ţara de lipsa ei de mişcare şi nu se gândesc că chiar ei sânt cea dintâi pricină. Trufia aristocratică găseşte atâtea plăceri secrete în izolarea aceasta! Printr-o fatalitate oarbă şi foarte convenabilă, pentru că toate familiile cu trecere sânt înrudite mai de departe, ori mai aproape, înţelegerea a fost surghiunită din oraş. Fiecare casă e o cetăţuie înarmată cu ţepi, limbile ascuţite ale tuturor partizanilor, atât femeieşti, cât şi bărbăteşti. Uşurătatea şi vorbele rele sânt îndeletnicirea cucoanelor şi lenea, deschisă zgomotelor străzii şi noutăţilor cronice moravurilor, partea bărbaţilor. Câteva persoane înzestrate cu farmecele figurii şi ale spiritului, care au călătorit prin capitalele mari, au vrut să introducă şi în Iaşi *bon-ton*-ul şi manierele elegante, au vrut să formeze saloane alese. Dar într-o societate meschină şi plină de vorbării, ca a noastră, a îndrăzni să te deosebeşti de concetăţeni, ori, ce e şi mai rău, de membrii acestei vaste familii care prin ramificaţiile ei, mai mult ori mai puţin depărtate, alcătuieşte boierimea mare, - a îndrăzni să arunci obiceiurile şi datinile vechi, a voi să creezi o reunire aleasă însemnează să te pui rău cu lumea bună. Chiar aşa s-a întâmplat. Aşa, unul din aceste saloane (salonul doamnei Elena Sturza), pe cât de renumit, pe atât de vrednic de a fi cunoscut şi cercetat de ieşeni, salon care s-a declarat campionul *bon-ton*-ului şi al eleganţei europene, unde eşti primit, după cât se spune, cu toată amabilitatea şi gingăşiile cerute pentru a face onorurile unei case nobile, a fost şi este zilnic ţinta săgeţilor neputincioase ale unei invidii tare prostuţe - de asta răspund eu - mai ales pentru acei cărora prea puţin le pasă de vorbele unora şi ale altora. Duşmănoşii, protivnicii, calomniatorii interesaţi, ori cei care sânt astfel numai pentru că vor să flecărească, au încercat să-l dărâme prin

sarcasm. Partizanii însă dimpotrivă îl ridică în slavă. În sfârşit, între cele două partide, a treia, alcătuită din bătrâni şi din câteva spirite indiferente asupra locului unde se adună, cu condiţia numai să-şi poată petrece seara ori să poată avea bucuria unei întâlniri - oameni care se duc oriunde, fără să îmbrăţişeze certurile vreunei coterii, l-au sancţionat în tăcere. Oamenii *vechiului regim*, adică boierii, întâi şi-au bătut joc, căci bieţii oameni habar n-aveau de croiala unei haine, de forma călcâiului ori de vârful unei cizme, de culoarea unei părechi de mănuşi, ei care se cufundă cu atâta plăcere în blana lor orientală, cu *calpacul* istoric pe capul ras, cu picioarele în papuci de marochin galben, contrastând cu roşul înfocat al fundului nădragilor lor turceşti, ei care preferă mănuşi de jandarm mănuşilor de la Jaquemart, numai pentru că acelea sânt mai trainice. Dar un salon ales ca acesta nu-l pot ei ierta, mai cu seamă pentru că e oprit cu desăvârşire fumul ciubucelor, care ar putea să întunece strălucirea înfloriturilor aurite, şi pentru că nu sânt îngăduite deloc sudălmile naţionale; ei, care sânt buni moldoveni şi buni patrioţi, otova şi fără fasoane, sânt în neputinţă să zică cu gingăşie: "drace!" ori *"morbleu!"* Nu-i destul de răsunător şi nu-i nici logic. În privinţa asta, e drept, nu-i tocmai bine, căci sudalma e tot aşa de trebuincioasă moldovanului, ca apa peştelui, aerul paserilor şi pânea tuturor oamenilor. Străbunii ne-au lăsat moştenire Moldova cu energia ei eroică şi noi, ca drepţi urmaşi, ne silim foarte mult să împlinim diata, mai ales în ce priveşte sudălmile.

Salonul de care-i vorba poate prea e de *bon-ton*, dacă ni-i îngăduit să ne exprimăm astfel, pentru o ţară în care un fel de *lasă-mă să te las* şi un soi de patriarhalism bărtânicios alcătuiesc sulimanul moravurilor; dar la urma urmei, aceasta e şcoala noastră de eleganţă şi existenţa ei trebuie să facă epocă în istoria prefacerilor societăţii noastre[1].

După pilda salonului acestuia s-au format şi altele, cu toate că în măsură mai mică, însă succesul şi faima lor a durat prea puţin. S-a întâmplat cu saloanele acestea ca şi cu oamenii: cei însemnaţi cu

1 Noi, care sântem înainte de toate patrioţi, găsim că salonul acesta e prea aristocratic, prea select, are prea puţini iniţiaţi admisibili; poate să degenereze de aceea în coterie; un salon care ar voi să se impuie publicului ar trebui să fie nu popular, pentru că asta n-o voiţi - ceea ce de altminteri n-ar fi un rău prea mare - dar mai întins, mai liber; ar trebui să găseşti în el pe reprezentanţii tuturor claselor ridicate ale ţării, toate părerile, toate costumele cu contrastul lor, toate numele, toate celebrităţile, în sfârşit ar trebui să n-aibă înfăţişarea prea ţeapănă şi măsurată, care se reproşează acestuia; credeţi-mă, manierele alese se câştigă, însă încet-încet şi nu dintr-o dată.

pecetea puterii şi geniului se ridică, cu toate schelălăiturile; oamenii nehotărâţi, care umblă pipăind, se poticnesc de toate haturile vieţii. Prea sfioase spre a-şi crea o stare neatârnată, neîndestul de cutezătoare pentru a se înălţa deasupra ridicolelor banale şi glumelor şi mai banale, căzute în faţa izbândelor crescânde şi a influenţelor parfumate ale faimosului salon, zânele acestor semitemple au văzut cum curtea lor se risipeşte încetul cu încetul. Căci, pentru a atrage pe amatori, nu-i îndestulător să deschizi un salon şi să zici: intraţi, domnilor; trebuie acel nu ştiu ce, care cucereşte şi te răpeşte, trebuie ca un glas dulce, un surâs amabil şi fin împărţit fără părtinire, o gingaşă mişcare a capului să te îndemne. E mare artă, fără îndoială, să ştii a primi lumea, dar, ca s-o poţi ţinea, trebuie, cred eu, talent unit cu tact foarte delicat. În multe din saloanele acestea, oricât de bine s-ar primi - recepţiunea nu e deopotrivă, şi stăpâna casei parcă ar vrea să-şi potrivească zâmbetele şi semi-grimasele echivalente cu locul pe care-l ocupă oaspeţii pe scara ierarhică a societăţii, mijloc mare de a te plictisi acolo sau acasă, lipsă mare de tact, care arată un defect al sufletului ori al educaţiei şi procedeele delicate, în atenţiile acelea gingaşe şi fireşti pe care sântem obişnuiţi să le privim ca un dar al femeii. Cred că va fi mult *bon-ton* la Iaşi când saloanele vor fi saloane şi nu birouri de genealogie, ori case de schimb.

Diplomaţia cea mai rafinată, aceea care degenerează în intrigă casnică, este codul uzual adoptat nu numai în afacerile care cer cap şi tact, dar chiar în cele mai mici relaţii, până la părăsire între amici şi în familie. De aceea marele nostru regenerator politic, generalul Kisseleff, zicea adesea că: "dacă e bine să te duci la Viena ori la Paris, ca să te instruieşti, ar trebui să vii la Iaşi, ca să-ţi desăvârşeşti educaţia şi să înveţi cum să trăieşti în lume". Cei care ne-au vizitat, ori acei care trăiesc printre noi, să demaşte aserţiunea aceasta, dacă pot, căci e adevărată. La cea dintâi vedere, oraşul nostru pare alcătuit numai din fraţi buni, dar cercetaţi-l mai de aproape şi pe urmă să staţi cu mine de vorbă.

Sânt trei ani de când caut să dezleg o problemă foarte importantă: *care este onoarea* moldovenilor, compatrioţii mei? Procedeul algebric niciodată nu mi-a dat ceva onorabil. Am eu o mică idee asupra lucrului acestuia, dar o păstrez pentru mai târziu, căci, pentru a ajunge la concluzii, ar trebui să ne urcăm la o epocă anterioară epocii noastre; ar trebui de asemenea să scrutez conştiinţa şi principiile multor oameni, dacă mai este conştiinţă şi dacă sânt principii. Şi desigur, fiind moldovan şi cunoscând codul diplomatic şi urmările lui, nici prin

gând nu-mi trece să mă laud cu secretul meu. La Iaşi, când vorbeşte ori când lucrează cineva, de la cel mai neînsemnat omuşor până la boierul cel mai mare, care se lăfăieşte în scaunul lui prezidenţial, mai întâi îşi spune: "Ia stai, nu sânt aşa de prost să mă sfădesc cu toată lumea!" frază aşa de adevărată, aşa de bine pusă în practică, aşa de obşteşte răspândită şi întipărită pe buzele tuturor castelor, tuturor oamenilor, încât o aud rostită şi de copiii de zece ori de cincisprezece ani; căci la Iaşi şi copilul e învăţat să fie diplomat, chiar de când începe a silabisi dulcele cuvânt de mamă! Aşa încât noi avem diplomaţi de la copilul în scutece până la moşneagul căzut... Să nu se mire nimeni de uscăciunea boierilor noştri, care preţuiesc traiul lor lenevos şi se bucură când văd adânci şi repetate saluturi de pălării... Spre a nu face vreo stângăcie, apoi pornesc deodată vorba despre anotimpuri, despre schimbările vremii, despre vremea urâtă şi frumoasă, cei mai îndrăzneţi încercând un echivoc asupra vremii, despre holde, despre grâul turcesc, despre tăierea proiectată a unei păduri, în sfârşit sânt un fel de termobarometre agricole de salon ori culegători de noutăţi învechite mistuite de *Albina moldovenească*, gazetă politică, comercială, şi literară, altă netulburată prostie între prostiile în mijlocul cărora trăim ca într-un element trebuitor higienei noastre.

Acuma rezumaţi liniile pe care le-aţi străbătut, priviţi ca printr-o lanternă magică cum defilează rând pe rând toate aceste popoare, rase, caste, toate aceste clase amestecate la un loc, în costumul lor deosebit, de la bogatele blănuri de Orient până la pantalonul cu chingă, de la cizma ascuţită până la condurul *turcesc de marochin* roş ori galben, până la opincile grosolane ale daco-romanului, de la fustanela fâlfâitoare a albanezului până la iţarii şi cămaşa ţăranului, şi o să credeţi că sânteţi de faţă la o fantasmagorie, ori la o scenă a judecăţii din urmă, când toţi se vor ridica în limba şi îmbrăcămintea seminţiei lor. Fiecare, potrivit cu mijloacele, cu obârşia ori cu afacerile lui, trece ca un fulger pe pavajul grunzuros ori păşeşte grav; buccengiii, al căror număr e mare, îşi strigă marfa, ducând după ei din uliţă în uliţă, din ogradă în ogradă, o potaie de câni care par a avea, mai ales asupra ovreilor, aceleaşi prejudecăţi sălbatice şi brutale pe care le are şi poporul nostru. Ici bărbierul-băiaş în straie franco-moldoveneşti, cu mânecile anteriului suflecate, cu farfuria de aramă la subsuoară, c-un prosop mare cusut şi înflorit în stil turcesc într-o mână, c-o cutie de piele bătută în cuie de alamă plină cu piepteni, brice şi foarfece, se duce la un muşteriu sosit de la ţară, ori la unul din ruginiţii noştri, care

se mai rad încă pe cap. Dacă *europenismul* (cuvânt tehnic la Iaşi) a lovit în vechile moravuri, apoi cei mai în suferinţă nu au fost bărbierii; de aceea au şi poreclit ei drept născocire a diavolului, născocire ticăloasă, nevrednică de nişte boieri tineri, bună doar, adaogă ei cu patos, pentru ciobani şi prostime, moda pletelor şi mania înjositoare de a-ţi purta singur briciul pe obraz; moravurile bărbierului moldovan sânt paşnice, şi contrar obiceiului confraţilor lui din alte ţări, la o parte lăsând pe vienez, bărbierul nostru e cumpătat la vorbă. După ce a pus deoparte briciul, aşteaptă liniştit la uşă, fumând. Numai un bărbier, dezmierdatul şi favoritul bărbilor bătrâne, pe care le spală de mulţi ani, susţine reputaţia ştergarului. Glumele lui naive şi ieremiadele lui asupra vremurilor vechi şi bune nu mai au sfârşit.Când are el curaj, apoi întreabă pe pacient: "Cucoane, vrai să-ţi fac barba turceşte?" Şi Petrache, starostele bărbierilor, înşfacă capul măriei sale şi-i trece pe gât dosul briciului! - gingăşii de mult gust, faţă de care bătrânii noştri se tăvălesc de râs, astăzi când nu mai au a se teme de turci. De aici pornesc atingătoare amintiri ş-o familiaritate aproape egală între boier şi bărbier. "Petrache, îţi mai aduci tu aminte de vremea când eram tânăr şi mă învârteam în jurul vornicesei? Pe-atunci mă rădeai pe cap în fiecare zi - căci tare mai era frumoasă şi cu nuri"... şi aici o sudalmă, pentru a arăta admiraţia..."Hei! cum să nu-mi aduc aminte, cucoane!? Pe atuncea era de trăit! Când s-or mai întoarce vremurile acelea!"

Apoi pe ici pe colo, sus şi jos, în toate părţile, se strecoară grecul cu tablaua-i uriaşă pe cap, poftind plăcinte amatorilor; ovreiaşi, strigând bere cu gheaţă, ori fructe; fetiţe întinzând panere cu turtă dulce; români ducându-se domol la târg în carele lor; neamţul cu ciubotele în mână; franţuzul cu redingotele şi pantalonii; câteva rămăşiţi din arnăuţii aceia cu amintiri eroice şi sângeroase, cu turbanul pe ureche, cu iataganul şi pistoalele la brâu; o mulţime de birji încrucişându-se, cucoane elegante oprindu-se pe la magazinurile de modă, gătite, cufundate în căleşte cu patru cai, aruncând în dreapta şi-n stânga gingaşe surâsuri, semne uşurele cu mâna, ori un simplu salut; toate acestea întovărăşite de zgomotul nedesluşit al glasurilor celor care se sfădesc, al trăsurilor care umblă, în sfârşit de vuietul înfrigurat al unui târg mare; toţi se prăjesc în soare, îşi şterg obrazul de pulbere şi, din vreme în vreme, se răcoresc, când o boare de vânt adie prin copacii care împodobesc mai toate casele. Roagă-te lui Dumnezeu, dacă eşti evlavios, ori cheamă pe dracul - ca nu cumva vântul să steie prea mult; căci atuncea ai fi luat într-un vârtej de colb, care te orbeşte,

îţi zbârleşte pieptănătura, îţi pătează redingota şi-ţi strică tot meşteşugul favoritelor. Deasupra coperişurilor de toate formele a palatelor, a colibelor, a bordeielor - ca acelea ale muntenilor din Caucaz - palate fără altă simetrie decât gustul ori capriciul proprietarului, se leagănă semnele pestriţe ale puterilor - tricolorul şi steagul englezesc, rusesc, austriac şi prusian.

Cam pe la ceasurile două după-amiază, zgomotele se potolesc; numai arare câte o birjă mai umblă pe străzi; băcanul intră în casă, boierul de asemenea, negustorul îşi închide prăvălia şi toţi se duc să mănânce şi să-şi facă tabietul. Somnul de după-masă intră în toate sistemele de fericire pe care şi le poate alcătui un locuitor al Iaşului. Nu te duce la un ministru ziua, dacă nu şi-a dormit somnul; nu cere o mică îndatorire unui boier - prieten al dumitale în orice altă împrejurare - căci îi trebuie trei zile ca să dreagă vremea pierdută şi să-şi pună iar în cumpănă mintea; chiar negustorul nu-ţi vinde marfa decât morocănos şi căscând.

Dar când soarele se apleacă la orizont, când un aer mai răcoros urmează zădufului zilei, când unii băcani, nu atât din filantropie, cât pentru ca să-şi cruţe marfa scoasă la vedere, stropesc pe dinaintea uşilor, atunci Iaşii îşi schimbă găteala. Zgomotele, glasurile se alină încet-încet, ori sânt acoperite de duruitul necontenit şi nedesluşit a două şiraguri lungi de trăsuri, care se salută, se anină şi se încurcă: iese târgul la Copou, ca să ia aer şi să asculte muzica. Ici jocheul unei căleşte cu patru cai strigă să se ferească trăsura care vine dimpotrivă; colo, două trăsuri s-au atins, spre cea mai mare groază a cucoanelor, stăpâni şi vizitii suduie şi nu vor cu nici un preţ să ferească; colo *fashionabili* de două zile arvonesc o birjă şi isprăvesc convorbirea moldoveneşte, când franţuzeasca nu le mai ajunge; apoi târgoveţii, în îmbrăcămintea lor jumătate europeană, jumătate orientală, aşa de pitorească în contrastul ei, naivi în dispreţul ori neştiinţa lor faţă de gusturile noastre; apoi ţiganii nomazi în zdrenţe, cu pletele unsuroase şi încâlcite, cu pieptul descoperit şi păros, bătându-se în mijlocul uliţelor cu îndârjire sălbatică; femeile lor, vrednice tovarăşe, cu mânile în şolduri, rivale însemnate cu pecetea necomensurabilei superiorităţi a cucoanelor de la hală, zvârl asupra trecătorilor nenorocoşi complimentele acelea energice, cu care limba noastră e înarmată, şi care ating de aproape sublimul.

Cât priveşte lucrul acesta din urmă, iau martori pe moldovenii poligloţi, pe nemţii cercetători, pe italienii artişti, pe parizienii călători, care ne cunosc. Dacă literatura noastră e săracă în expresii

şi-n energie, şi dacă e neîndestulătoare, atunci ascultaţi pe surugiul acesta, dac adevărat, înalt, voinic, cu înfăţişarea îndrăzneaţă şi sălbatică, cu braţele goale, cu pletele şi cu mânicile largi ale cămăşii fâlfâind în voia vântului, rădicându-se în scări şi pocnind din harapnic în tact pe uliţi, aşa de tare încât înăbuşă zgomotul scripcilor a cincizeci de lăutari.

Mai departe bulgaro-sârbii, aşezaţi la pământ greceşte, cu fesul lor mare, roş, pe-o ureche, cu şalvarii largi, bortiţi, cârpiţi, de coloare îndoielnică, după cum e vreme de colb şi de noroi, dreg caldarâmul în haosul de trăsuri care se încrucişează cu o iuţeală necunoscută nicăieri; se perindează în sfârşit toate tablourile de viaţă burgheză şi elegantă de moravuri potrivnice, cu atingerea pitorească a tuturor naţiilor îmbrăcate în felul lor, care fac din oraşul nostru un lucru ideal pentru cine nu l-a văzut, pepinieră înfloritoare de moravuri orientale, moi, domoale, strâns legate cu ideile de poruncă, de inferioritate, de despotism şi umilire, de boierie şi de supunere. Aşa, bunăoară, ţiganul dă înapoi înaintea dacului, dacul înaintea băcanului, acesta în faţa boierinaşului ori a slujbaşului, slujbaşul şi boierinaşul se pleacă înaintea unui boier mare şi acesta se închină până la pământ în faţa unuia încă şi mai mare; numai ovreiul se dă în lături înaintea tuturor; şi, lucru ciudat, fiecare simte pe cel mai puternic decât el, fără să se încurce, şi în chipul cel mai simplu şi cel mai firesc cu putinţă. Totuşi de câtăva vreme egalitatea pare a-şi face loc. Ca în toate ţările, parveniţii sânt obraznici, poporul, cu bunul lui simţ şi în antipatia-i vădită împotriva lor, îi numeşte *ciocoi*, adică slugi; şi chiar de multe ori cei mai mulţi aşa încep; puţin câte puţin, prin protecţia stăpânilor şi dibăcia cu care la noi se nasc, de a se târî, a linguşi, a sluji, ajung să dobândească oarecare slujbe; după asta se numesc oamenii de casă ai stăpânilor lor. Pe nesimţite, îşi fac drum aşa fel, încât după o bucată de vreme ajung să se sărute cu stăpânii lor, ori după câţiva ani, să le protejeze fiii. Vin apoi nemţi îmbrăcaţi în straie de sărbătoare, ovrei, ţigani care vorbesc de una, de alta, în pragurile caselor lor. Pentru a sfârşi tabloul - trec şi droşti cu repeziciune, cu boierul lungit, şi cu sluga care ţine ca o lance, cu înfăţişare voiniceascâ, ciubucul.

În toate ţările, femeile sânt mobilul revoluţiunilor, mai ales în ceea ce priveşte moda. De aceea şi la noi, cucoanele au schimbat costumul grecesc, frumos, bogat şi măreţ. Tot aşa printre ovreii noştri, aşa de neclintiţi când e vorba de uniforma lor, care e pentru ei articol de lege, şi cari ar vrea să moară cum s-au născut, cu tichia de catifea şi cu toate celelalte rămăşiţi din evul mediu, ei care nu vor să înţeleagă că

reformându-şi costumul nu s-ar mai expune aşa noroiului şi injuriilor norodului, ovreii chiar încearcă şi ei o revoluţie. Credincioasele întru Moisi s-au împărţit în două tabere: femeile, de obicei foarte frumuşele, ale ovreimii aristocrate, pe care fără inconvenient am putea-o numi finanţa noastră şi care prin muncă şi economie şi deci prin galbeni, a ajuns la un fel de egalitate cu boierimea noastră - au primit de-a dreptul toaletele nouă. Totuşi, după o lege a Talmudului, femeile măritate sânt obligate să-şi radă părul capului. Pentru a lecui inconvenientul acesta, ele se împodobesc aşa de artistic cu panglici de tafta, încât nu observi şiretlicul decât foarte de aproape. Peste tafta prind deasupra frunţii, cu bolduri, un văl de orice coloare, dar de o ţesătură prea fină şi foarte delicată, care pluteşte capricios şi fără griji, jucându-se cu vântul ori dezmierdând o ceafă minunat rotunzită, albă şi cochetă, şi le dă parcă un aer fantastic. Dacă e adevărat că rasele, şi mai ales rasele pribege, degenerează mai mult ori mai puţin, trebuie să mărturisim, după ceea ce cunoaştem, că filistenii şi confraţii lor aveau mare dreptate să ţie în robie rasa ovreiască; şi oricât de căzute ar fi în opinia lumii fecioarele Sionului, de multe ori eşti ispitit să alcătuieşti o parafrază modernizată după *Cântarea Cântărilor.*

Cealaltă tabără se alcătuieşte din matroanele ovreimii aşezate mai jos, care au păstrat costumele pe care le vedem în tablourile vechi ale şcoalei flamande; corsajul roş, cu tivel de aur, fusta scurtă, şorţ şi diademă de mărgăritare, felurită ca formă şi bogăţie, moştenire de la mame la fete, din generaţie în generaţie, din străvechi vremuri. Când femeia e tânără şi frumuşică, îmbrăcămintea aceasta îi stă bine; dar sluţeşte bizar pe cele urâte şi bătrâne, şi eu cred că costumului acestuia, ciudat în ţara noastră, i se datoresc superstiţiile populare de vrăji, de copii creştini cărora babele ovreice le scot sângele picătură cu picătură, împungându-i cu acele la sărbătorile Paştelor. Clasa aceasta are ceva respingător, întărit încă cu necurăţenia rău mirositoare de care e îmbâcsită. Ar trebui ovreilor moldoveneşti şi leşeşti un om mare, destul de puternic ca să-i facă să-şi schimbe costumul; aceasta ar face, fără îndoială, ca mulţimea să nu mai aibă pentru ei simţăminte aşa de duşmănoase.

Dintre curiozităţi, nu trebuie să uităm *harabalele jidoveşti.* În alte oraşe, la alte neamuri, clădirile mai mult decât oamenii sânt arătate curiozităţii publice; la noi, numai oamenii: arhitectura şi toate artele frumoase n-au prins încă rădăcină. Într-o căruţă naltă şi uriaşă, care are numai lărgimea drept eleganţă, frumuseţe şi comoditate, acoperită pe jumătate c-o pânză cenuşie, la care sânt înhămaţi patru cai alături, împotriva obiceiului ţării, cai zdraveni să-i dai jos c-un pumn nu

tocmai tare, se grămădesc în fund, dinainte, pe capră, pe draghini, aşezaţi în capul oaselor, culcaţi, pe vine, în picioare, câte zece, douăzeci, treizeci şi patruzeci de indivizi, puţind a usturoi ş-a ceapă, de toate vârstele, de toate sexele, scuipând, dând din mâni, vorbind toţi deodată, într-un jargon sălbatic, alcătuit din toate idiomele, în care predomină însă nemţeasca; murdari, descheiaţi şi rupţi, rugându-se cu harhat răpezit şi bătându-se tare cu pumnul în piept în semn de umilinţă ori de durere. Ovreiul este cel care se roagă mai mult dintre toate neamurile; se roagă în casă, în pragul uşii şi pe uliţă plimbându-se. În vremea asta conducătorul acestei arce a lui Noe pe roţi învârte deasupra capului o biciuşcă aninată într-o prăjină şi tot smuceşte hăţurile slabe de cânepă şi îndeamnă căluţii cu glas ascuţit. Un ovrei ostenit, aşezat pe draghină, cu picioarele atârnate afară, îşi reazemă capul pe coviltirul tremurător care adăposteşte de ploaie ori soare pe cei dinlăuntru. În vremea asta unii cască, alţii stupesc şi-şi suflă nasul în poalele laibărilor, aşa de soioase încât au ajuns impermeabile. Ovreiul care nu şi-a făcut ruga de dimineaţă se ridică drept fără să bage de seamă că a călcat pe un picior ori pe un cap, se întoarce domol spre răsărit, închinându-se de trei ori şi bătându-se de trei ori în piept. După aceste preliminarii, îşi trece pe după gât, cum ar face o cucoană cu un *boa* pe care nu-l răsuceşte, un şal de in foarte fin lucrat şi amestecat cu mătasă şi fire de aur şi c-o mulţime de ciucuri la capete - care sânt un fel de amulete pe care orice bun ovrei trebuie să le răsucească pe degete şi să le sărute după ce le-a înnodat. După asta, scoate din buzunări două cutiuţi cubice, pe care mai întâi le tot sărută cu evlavie; pe una pe urmă o leagă la frunte, şi pe cealaltă, legată cu două curăluşe înguste de marochin negru, o tot împinge pe sub cămaşă până ce o suie la subsuoara stângă. După cât am putut înţelege de la un ovrei gras, cu care mă aflam alături într-o *brişcă* de soiul acesta, cutiuţa de la frunte ar fi un simbol al tabernacolului; iar celei de a doua mi-a fost cu neputinţă să-i descopăr emblema; presupun însă că cuprinde numele celor douăsprezece seminţii. Deseori întreruptă - rugăciunea odată terminată, ovreiul dezleagă întâia cutiuţă, scoate şi pe a doua din mânică, sărută iarăşi curăluşele anume rânduite, apoi trece altuia, care începe de la capăt, şi astfel, cutiuţele şi şalul fac înconjurul întregei încărcături; harabagiul le ia şi el la rândul lui, şi-n locul lui se aşează altul. Vineri sara, târgul străluceşte de lumini, ca la o luminaţie, şi un zgomot înăbuşit ca al unui stup gata de roit iese de pe toate uliţele, din toate casele. Tot ce câştigă meseriaşul ori muncitorul cu mâna în şase zile,

cheltuieşte în ziua a şaptea pe mâncare bună şi lumânări; în orice căsnicie se găseşte sfeşnicul cu şapte ramuri.

Dacă cineva ar avea intenţia să scrie o carte asupra Iaşilor, ori chiar două, nu i-ar lipsi stofă pentru asta. Noi aicea n-am arătat decât trăsăturile izbitoare, colţurile clădirii. Dacă nefăcând altceva nimic, aş avea putinţa să mă ocup eu cu asta, nu-i stradă, nu-i casă, fie nobilă, fie de rând, nu-i om care nu mi-ar pune la îndemână un ridicol ori o lature poetică, o virtute ori o absurditate, un roman serios ori o farsă, o dramă ori o elegie. Am credinţa în Dumnezeu că într-o zi am să-mi dau silinţa, că o să pot dezvăli umbrele de pe acest tablou cam prea întunecat, în care s-ar putea crede că intră mizantropie ori fiere. Fiecare ridicol, fiecare prostie care se vede are latura-i poetică; şi dacă nu le-am însemnat, pricina au fost marginile puse paginilor noastre; ele au fost piedica.

Dar dacă, după această destăinuire, s-ar găsi printre cetitori unul singur care ar putea demasca adevărul observaţiilor mele, dacă publicul ar avea poftă să se scandalizeze şi să conchidă ceva displăcut împotriva autorului, dacă unii ar voi să găsească în ce-am spus personalităţi şi aluziuni - atunci aş ridica mâna împotriva judecăţii şi, tare prin nevinovăţia mea, aş zice întâi publicului: Unde vezi tu personalitate ori scandal, nu este. O privire generală asupra caracterelor, care pot fi aplicate la mii de indivizi sau la o totalitate, n-ar putea alcătui o personalitate, prin urmare nici scandal. Dar critica e prea amară, prea aspră; se poate - dar dacă e adevărată, nu-ţi aduc eu oare un serviciu?

Bun şi onorabil public, pe care-l stimez, fii îngăduitor de data aceasta şi pătrunde-te de axioma aceea a înţeleptului: că cel care poate să audă adevărul fără să se supere a şi pornit pe drumul înţelepciunii. Îţi făgăduiesc şi contrastul tău, în curând. O să mai prineşti, nu-i vorbă, încă o sfârlă, două, dar acelea n-au să te facă să suferi prin ţesătura de poezie, prin vremurile primitive, blănurile de zibelină, moliciunea orientală şi toate fleacurile cu care vreau să le învăluiesc.

Dacă judeci, fii drept şi aminteşte-ţi că în proces vei fi şi împricinat şi judecător şi că, oricare ţi-ar fi hotărârea, efectul se va răsfrânge tot asupra ta.

Postum, în traducerea lui M. Sadoveanu, în *Viaţa românească*, Iaşi, 1912, nr. 9

POSTFAȚA

Cu excepția poemului în proză Cântarea României, celelalte scrieri literare ale lui Alecu Russo au un pronunțat caracter memorialistic. Atestând o mare disponibilitate artistică, Alecu Russo apelează la modalități și procedee compoziționale variate, utilizează frecvent, în chiar una și aceeași scriere, structuri interioare caracteristice mai multor genuri și specii literare. Fundamentale rămân însă mijloacele literaturii subiective, din sfera memorialisticii. Cu o dexteritate desăvârșită, modernă, inovatoare în proza românească din prima jumătate a secolului al XIX-lea, Alecu Russo reunește armonios rememorarea lirică și pamfletul, meditația și umorul, descrierile de natură și dialogul, confesiunea și interogația, tonul grav și exuberanța narativă, jurnalul intim și legenda populară, însemnările de călătorie și poemul în proză.

Scriitor romantic, cu o intensă trăire interioară, predispus la cele mai mobile stări afective, Alecu Russo preferă formele literaturii memorialistice deoarece acestea sunt prin excelență subiective, oferindu-i posibilitatea de a se exprima liber, neconstrâns de nici o regulă, în funcție de coordonatele sale spirituale și morale. Scrierile sale literare sunt, în fond, amintiri, evocări, însemnări de călătorie, pagini de jurnal, tablouri de epocă filtrate prin prisma impresiilor personale. Fiind, în esență, un liric și un meditativ, Alecu Russo apelează la mijloacele de expresie specifice literaturii memorialistice deoarece acestea, pe de o parte, nu pun accentul pe preciziunea detaliului, pe elementele reale și concrete, pe relatarea obiectivă, ci pe reacțiile sufletești, pe stările afective generate de contactul cu elementele reale și concrete, pe ecoul ce-l au în sensibilitatea proprie; iar pe de altă parte, îi permit să introducă în conținutul lor considerații de ordin psihologic, sociologic, filosofic și etic. Totodată, modalitățile adecvate prozei memorialistice îi asigură libertatea ca, în cadrul aceleiași scrieri, să utilizeze laolaltă notația succintă, revenirile, contrastele, să treacă brusc de la o idee la alta, să imprime frazelor

ritmuri variate, să folosească tonalităţi diferite, în concordanţă cu necesităţile interne ale conţinutului.

În scrierile literare ale lui Alecu Russo, de factură preponderent memorialistică, întâlnim multe ipostaze ale sensibilităţii şi viziunii romantice. În *Amintiri* ni se relevă un senzitiv, rememorându-şi copilăria şi adolescenţa, în notaţii delicate, cu o discretă melancolie, cu înfiorarea nostalgică pe care o lasă regretul după fericiri pierdute: "De ce oare cu cât ceasurile, zilele şi anii se înmulţesc asupra lui, cu atâta mai mult omul se uită în urma sa, şi din căutătură în căutătură se opreşte cu plăcere la cele mai depărtate aduceri-aminte, aducerile-aminte a tinereţii şi a copilăriei? Nu-i soarele frumos şi astăzi? păsăruicele nu cântă tot aceleaşi cântice voioase sau jalnice? frunzele nu au acelaşi freamăt? pădurile nu înverzesc ca odinioară? florile nu au acelaşi miros, câmpiile, dulcele privelişti ce aveau? mişcarea vietăţilor alinatu-s-a ? Nu; dar nici un soare nu luceşte frumos, nici o floricică nu are dulce miros, nici un fluier pe coasta dealurilor nu răzbate, nimica în lumea de faţă nu are asemănare cu florile şi soarele zilelor văzute prin aducere-aminte." Reînvierea copilăriei e făcută într-un stil bogat în nuanţe, plin de lirism, în imagini de o cuceritoare expresivitate. Pe lângă senzaţiile vizuale şi auditive, Alecu Russo aducea nou, în epica vremii sale, pe cele olfactive, termice şi tactile: "Dar serile satului meu, când luna să rădica asupra părului, şi cumpăna fântânei se părea un cocostârc cu pliscul întins... Ce sări sănine! Într-amurgul se apropia cârdurile, aducând miroasele câmpurilor cu ele, turmele de oi zbierând cu ciobanii fluierând; focurile se aprindea dinaintea caselor; fumul stuhului se împrăştia în văzduh cu mirosul teilor ce venea de la pădure..." Tonul duios, de discretă nostalgie, se transformă însă, treptat, în capitolele care evocă anii studiilor în străinătate. Amintindu-şi de anul 1830, "anul slavei" cum îl denumeşte, când mulţi tineri români porniră la şcolile din Apus, devine înaripat în stil, patetic şi dinamic, armonizând mijloacele de evocare artistică cu entuziasmul şi înflăcărarea anilor adolescenţei sub semnul unor nobile idealuri. Exprimându-şi atitudinea faţă de aspectele negative ale societăţii din acel timp, scriitorul devine sobru, folosind cu măiestrie modalităţile stilistice ale pamfletului: "Fericiţi aceia care nu au pierdut din ochi pragul casei! ... au crescut în sărutările soarelui, în toată volnicia câmpiilor înflorite, în dezmierdările limbei şi în toate bucuriile copilului... Sânt care aruncă pietre asupra celor crescuţi de străini şi între străini... Va veni şi giudecata aceia... şi se va face parte dreaptă tuturor; şi se va ţine în

seamă celor ce au fost mucenici din pruncie, dacă au purtat departe numele de român... dacă nu au iubit România ca nealţii!... şi ochii lor s-au umplut de lacrămi, când au văzut zarea depărtată a ţărei... şi inima lor a plâns, când, după ani şi iar ani, a cunoscut în sunetele de pe dealuri doinele jalnice ce şuiera odinioară; şi sufletul lor s-a amărât de amărăciunea tuturor... şi toţi străinii nu le sânt plăcuţi.

Bine şi frumos este în străinătate, noroade îmbrăcate şi voioase, şcoale şi târguri mândre, podoabe, măriri, steaguri şi oaste fudulă, legi şi giudecători buni, viaţă şi mişcare... dar românii nu s-au ruşinat de ţara lor şi au iubit-o şi în sărăcia şi în goliciunea ei."

Remarcabilă prin împletirea plină de fineţe şi echilibru a memorialului de călătorie cu eposul popular şi descrierile de natură, *Piatra Teiului* se distinge şi prin atributele specifice viziunii romantice. Alecu Russo atestă un acut simţ al grandiosului, dar nu-l proiectează cu detaşarea observatorului obişnuit cu formele sculpturale sau arhitectonice, ci sublimează emoţiile prin propria sa sensibilitate. El nu vede peisajul ca pe o strictă realitate obiectivă, ci îl retrăieşte, îl transformă într-o stare de spirit, într-o ipostază sufletească. Precedându-l şi anunţându-l pe Mihail Sadoveanu, descifrează în natură umanitatea ei, îi atribuie coordonate omeneşti: "Stăruieşte în natura aceasta singuratică o simţire adâncă de descurajare, o veşnică vorbire cu sine însăşi a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă, în ceaţa zării, cătră viitor! Simţeşti parcă în bocetul înăbuşit şi fără contenire zvâcniri de nădejde, prăpăstii de îndoială, melodioase cânturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n-ar putea fi tălmăcită în nici o limbă omenească."

Alecu Russo pătrunde în tainele naturii, văzând-o în mişcare, în frământările ei lăuntrice, în înfruntarea elementelor componente: "Dar când umbra umple încet-încet văile, şi muntele în limba lui spune poveşti tainice brazilor bătrâni, iar Bistriţa, înainte de a adormi, îşi suspină rugăciunea de sară - atuncea din coastele uriaşului scapătă vuiete adânci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beţie mare, şi crâşniri de dinţi, care înspăimântă împrejurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbuşit; răsete de spaimă, ca cele ale pedepsiţilor din iad, deşteaptă în cutremur toată suflarea... Apele Bistriţei fierb şi bat înfiorate ţărmurile cu spumă însângerată, mugesc vânturile, brazii îşi încovoaie crestele mândre, fiarele urlă-n codri, şi luna pălită se ascunde dincolo de zări..." Alecu Russo are un deosebit simţ al nuanţelor, o evidentă disponibilitate imagistică, conturând cu precizie

şi fineţe diferite moduri specifice de manifestare a naturii, dovedindu-se un temperament meditativ, reflexiv, alternând profunzimea de gândire şi melancolia cu entuziasmul afectiv. Prozatorul nu face abuz de culoare, ci apelează în mare măsură la puterea sugestiei, la expresivitatea metaforică, imprimând stilului cadenţă şi fluiditate. Ca scriitor romantic, e atras de reliefurile stranii, de piscurile solitare şi semeţia stâncilor, manifestă o vie predilecţie pentru atmosfera nocturnă şi peisajul selenar. Dezlănţuirea naturii îl umple de extaz, fiind în concordanţă cu învolburarea sensibilităţii sale. Cu o remarcabilă putere de sugerare surprinde sarabanda stihiilor, într-o viziune fantastică, terifiantă: "Ş-a treia zi, noaptea, era vreme de furtună şi munţii păreau că se clatină din temelii. Vuietele văilor se amestecau cu mugetele tunetului; prin pânza luminoasă şi repede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Şuvoaiele crescute deodată se rostogoleau din măruntaiele munţilor, mânioase; în drumul lor nebun şi rătăcit duceau bucăţi de stâncă şi brazi întregi dezrădăcinaţi de vijelie. Zgomotând cu grozave răsunete, brazii pârâiau în codri, dărâmaţi ca sub lovituri de secure, şi vântul prăvălit în hău mugea cu îndrăcită mânie."

Reprezentant de seamă al generaţiei de la 1848, Alecu Russo ilustrează totodată, prin scrierile sale, caracterul activ, militant şi patriotic atât de specific romantismului românesc. Călătoriile în munţii Moldovei, de unde culege legendele *Stânca Corbului* şi *Piatra Teiului*, nu le întreprinde ca un pelerin bântuit de nelinişti neînţelese, ci ca un om îndrăgostit de natura pământului românesc, aflând în mijlocul ei farmecul şi atmosfera cele mai adecvate sensibilităţii sale. În spiritul programului *Daciei literare*, scriitorul relevă, cu satisfacţie, că trecutul nostru istoric şi pământul patriei nu sunt cu nimic mai prejos decât ale altor ţări, oferind momente de sublimă încântare, simţite organic, prin fibrele tainice ce ne leagă de însăşi fiinţa noastră naţională. Atitudinea entuziastă din *Piatra Teiului, Stânca Corbului* şi *Amintiri*, de elogiere a naturii şi pământului patriei, se transformă, în *Iaşii şi locuitorii lui în 1840*, într-o severă blamare a aspectelor negative, degradante. Însufleţit de nobile idealuri democratice, Alecu Russo observă că în protipendadă domneşte o "viaţă de nelucrare, de lene, în care inteligenţa veşnic doarme, viaţă care nu ştie să-şi ascuţească, prin activitate şi muncă, plăcerile şi zilele uniforme." El e dezgustat de pretinsa aristocraţie, de aşa-zisa "rasă nobilă, rasă cu deosebire amfibie, care îşi petrece jumătate din vreme în droşcă, şi cealaltă parte alene pe un divan moale". Spirit lucid, observator atent

al realităţilor înconjurătoare, prozatorul se plasează deschis pe poziţia înaintată a vremii sale. El combate "dezastruosul ridicol de a dispreţui tot ceea ce *miroase* a moldovenesc", ironizează sarcastic ignoranţa, "o lepră ruşinoasă, care pătează toate treptele sociale ale ţării, şi amestecată cu nesăţioasa iubire de argint devine o plagă de nevindecat." Considerându-se un "observator filosof", scriitorul nu zugrăveşte impasibil atmosfera şi aspectele specifice al Iaşului din vremea sa, ci cu o pronunţată preocupare de a descifra resorturile şi legăturile cauzale ale evenimentelor şi realităţilor înconjurătoare. Declarând că urmează pilda lui La Bruyère, Alecu Russo precizează că observaţiile sale nu se raportează la cazuri şi aspecte izolate, întâmplătoare, ci au o funcţie generalizatoare, fizionomiile şi caracterele înfăţişate putând fi aplicate "la unii indivizi sau la o totalitate." Descrierea Iaşului este făcută plastic, sugestiv, prin selectarea amănuntelor caracteristice şi prin distribuirea echilibrată a acestora în cadrul scenelor şi tablourilor. Valoarea scrierii respective este asigurată, de asemenea, de autenticitatea imaginilor, de precizia şi puterea de sugerare a detaliului, redând admirabil culoarea locală.

Unda de umor care străbate aproape toate scrierile literare ale lui Alecu Russo este, în fond, o dedublare psihologică specific romantică. Surghiunit la mănăstirea Soveja, scriitorul trece prin încercări grele, cunoaşte o acută nelinişte interioară, pe care însă o desimulează printr-o maliţie fină. Peisajul şi atmosfera de la Soveja amintesc de restriştile poetului latin Ovidiu, exilat la Tomis, la care se adaugă ironia şi umorul aluziv: "Iată-mă dar pus la-nchisoare şi singur. Temnicerul meu a pornit azi la Iaşi... Am rămas dar singur... adecă sechestrat într-o viezuină fără orizont, unde soarele abiè pătrunde-n silă printre nişte brazi stârciţi... Vântul şuieră toată ziua; omătul acoperă cu un giulgiu întristat coastele aprige ale munţilor. Oamenii îmblă aci acoperiţi cu nişte vestminte sălbatice de piei de oaie; ar putè crede cineva că mă aflu în Siberia şi cu atât mai mult în Siberia, încât sânt aici pe temeiul unei legi care nu are fiinţă... Dar, ce să zic! nici partea mea nu e tocmai de lepădat, căci iată-mă, cu puţină cheltuială preschimbat în jertfă politică..."

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, când îşi desfăşoară Alecu Russo activitatea scriitoricească, literatura română îşi fundamenta structura ei modernă, având o situaţie specifică în raport cu alte literaturi europene. Cunoscuse şi asimilase valorile antichităţii, trecuse printr-o epocă umanistă, dar nu se dezvoltase într-o producţie originală de tipul Renaşterii, de inspiraţie livrescă, ceea ce a apropiat-o şi a

menţinut-o permanent în strânsă legătură cu folclorul, îndeosebi cu poezia populară. Faptul că literatura română, de la originile ei şi până în contemporaneitate, a fost permanent regenerată şi dinamizată de creaţia populară, este un adevăr unanim recunoscut, axiomatic. Titu Maiorescu sublinia; "Astăzi pot constata că partea lirică a vieţii poporului a fost cea mai roditoare în dezvoltarea ulterioară a literaturii noastre culte, îndeosebi pentru Eminescu şi, prin mijlocirea lui, pentru urmaşii săi". Iar Ion Pillat afirma: "Fiecare generaţie de la Alecu Russo şi Alecsandri, de la Eminescu şi Creangă, de la Coşbuc şi Vlahuţă, de la Goga şi Iosif până la generaţia de azi, a desluşit din comoara tot pierdută şi mereu regăsită a viersului popular o nouă îndrumare şi un sens poeziei româneşti". Răsfrângerea folclorului asupra literaturii române, începută cu Dosoftei şi Neculce, nu devine o acţiune conştientă şi organizată decât spre sfârşitul primei jumătăţi a secolului a XIX-lea, după 1830, în epoca de pregătire şi înfăptuire a revoluţiei de la 1848. Este epoca de afirmare a idealurilor de dreptate şi libertate, de unitate şi independenţă naţională. Sentimentul patriotic al afirmării naţionale, nanifestat în literatură în primul rând prin programul *Daciei literare*, din 1840, fundamentarea ştiinţei noastre istorice, îndeosebi prin lucrările lui Nicolae Bălcescu, interesul tot mai accentuat şi mai sincer faţă de soarta ţărănimii, care se confunda cu însuşi poporul român, năzuinţa de a crea o literatură originală care să reflecte realităţile naţionale, au constituit cauzele principale care au determinat orientatea scriitorilor epocii spre creaţia populară. Mulţi dintre scriitorii reprezentativi ai acestei epoci, printre care şi Alecu Russo, formaţi din punct de vedere spiritual şi artistic, mai ales în timpul studiilor, în ambianţa şi efervescenţa mişcărilor romantice din ţările apusene, au introdus în literatura română, aflată în faza modernizării ei, suflul nou al romantismului, în cadrul căruia interesul pentru folclorul naţional reprezenta o coordonată majoră. Scriitorii romantici au văzut în primul rând în poezia populară o sursă inepuizabilă a aspiraţiei lor spre concret şi particular, spre ceea ce este specific naţional, spre culoarea locală. Atracţia spre natura autohtonă, interesul tot mai pronunţat pentru trecutul naţional, învierea tradiţiilor proprii poporului din care făceau parte, dorinţa nobilă de a oglindi viaţa şi caracteristicile propriei naţiuni, mai ales într-un moment de încordare a eforturilor pentru realizarea visului sublim al unităţii, demnităţii şi independenţei naţionale, - toate aceste coordonate specifice romantismului au aflat un puternic punct de sprijin în creaţia populară, care le oferea răspunsurile cele mai potrivite.

Alecu Russo este adevăratul şi primul descoperitor al tezaurului folcloric, în Moldova. Până în 1836, autorul *Cântării României*, îşi făcuse studiile la institutul lui François Naville din Vernier, lângă Geneva, unde asimilase nu numai o solidă cultură, ci şi principiile înnoitoare ale concepţiei romantice, în plină efervescenţă în acel timp în ţările apusene. Desigur, luase cunoştinţă de ampla activitate folcloristică fundamentată de Herder, ale cărei ecouri pătrunseseră adânc în mişcarea romanţică europeană. Aceasta avea să aibă consecinţe salutare pentru opera lui Alecu Russo. Revenit în ţară, transpune în viaţă unul din principalele obiective romantice, şi anume întoarcerea la natură, la natura solului naţional. Contactul viu, direct cu frumuseţile naturii şi bogăţiile patriei constituie pentru el un adevărat izvor reîntineritor, imprimă preocupărilor sale sensuri nobile, îi dezvăluie un nou univers social-uman şi moral. Dragostea pentru folclorul românesc este prezentă la Alecu Russo nu numai în articolele *Poezia poporală* şi *Studii naţionale*, ci este infuzată organic în toate scrierile sale literare. În *Piatra Teiului* se observă o admirabilă încorporare a eposului popular în substanţa epică. Introducerea elementelor folclorice în cadrul naraţiunii nu are nimic forţat, distonant, ci urmează curgerea firească a relatării, nuanţează expunerea, lărgeşte sensurile, vibraţia ideilor şi sentimentelor comunicate de scriitor. Aici introduce *Cântecul lui Chetraru*. Legenda despre *Piatra Teiului* a ascultat-o de la călăuza sa, însă nu o reproduce aidoma, ci o transpune cu mijloacele epicii, păstrând aroma populară, viziunea folclorică. Redând discuţia dintre Dumnezeu şi Diavol, scriitorul excelează în a infuza naraţiunii suculenţa şi naturaleţea umorului popular, ca împletire de isteţime şi şiretenie ţărănească, izvorâte din experienţa şi înţelepciunea colectivă. De asemenea, în *Stânca Corbului* filonul folcloric apare transpus cu mijloacele de expresie ale epicii artistice. Ea excelează prin îmbinarea armonioasă a eposului popular cu senzaţiile şi cunoştinţele scriitorului cult: "Strâmtoarea în care curge pârâul Bicazului este una din cele mai frumoase din Carpaţi; natura pare că a voit a aduna la un loc tot ce a putut crea mai graţios, mai pitoresc şi mai grozav. Tablou magic şi demn de penelul lui Salvator Rosa!" Trecerea de la senzaţiile personale ale scriitorului la substanţa folclorică, la esenţa legendei, se realizează cu fineţe, printr-o întrepătrundere firească:

"Unul din noi însă, mai mult admirator al podoabelor naturii decât de faptele oamenilor, întrebă pe călăuzul nostru cum se numea stânca dreaptă ca un zid, lângă care ne aflam.

- Piatra Corbului, răspunse el.
- Are vreo legendă?
- Ce să aibă, domnule?
- Are vreo istorie, vreo basnă, vreo...
- A! înţeleg; are, ca toate stâncele câte le vedeţi.
- O ştii?
- Cum să nu?... Ce nu ştiu eu?
- Spune-o... spune-o... ziserăm cu toţii, apropiind caii noştri de al lui."

Legenda propriu-zisă e distilată de scriitor, e prelucrată artistic, dar păstrează o pregnantă tentă populară.

Aproape toate scrierile lui Alecu Russo sunt construite pe motive şi elemente folclorice. În *Holera,* evocând întinderea flagelului în Moldova, intenţionează să demonstreze cele "două feţe grave şi simţite ale medaliii numită românul", adică modul în care se comportă în faţa durerii şi suferinţei. Pentru a demonstra acest lucru, apelează la balada Vâlcului, "românul care nu-şi schimbă nici faţa, nici obiceiurile în fiinţa primejdiei care ameninţă curtea şi bordeiul." În *Amintiri,* evocarea copilăriei excelează prin proiecţia folclorului asupra perioadei iniţiale a formării sale morale şi spirituale.

Cea mai importantă şi mai valoroasă operă a lui Alecu Russo este poemul în proză *Cântarea României,* al cărui titlu a fost, din păcate, compromis în epoca ideologiei comuniste, fiind transferat unei manifestări propagandistice de elogiere exacerbată a dictatorului. În prima ei versiune, apărută la Paris, în 1850, în revista *România viitoare,* această operă a adus un mare serviciu luptei desfăşurate de exilaţii politici în favoarea cauzei revoluţionare de la 1848. Retipărită într-o nouă versiune, de către însuşi Alecu Russo, în *România literară* din 1855, *Cântarea României* continua să slujească năzuinţele patriotice ale vremii respective, strădaniile pentru afirmarea şi unitatea naţională, pentru dreptate socială şi libertate naţională. Poemul are în construcţia lui unele modalităţi de exprimare în stil biblic, în maniera lui Lammenais din *Paroles d'un croyant,* fiind o operă de înflăcărat patriotism, de intensă vibraţie şi copleşitoare emoţie în faţa suferinţelor care sângerau trupul patriei. Primele versete ale poemului conţin un elogiu al patriei, pe care o vedea însă cuprinsă de amărăciune şi durere, cu ochii scăldaţi în lacrimi. În versetele următoare, Alecu Russo explică de ce patria se afla în acea stare: asupra ei se abătuseră cruzimile şi jafurile asupritorilor interni, precum şi jugul impilator al cuceritorilor străini. Scriitorul evocă, zguduit de

emoţie şi compasiune, acele tragice împrejurări, în versetul 50. Alecu Russo nu se limita însă la a evoca elegiac suferinţele poporului român. El era conştient că societatea vremii sale se împărţea "în stăpâni şi robi", ajungând la concluzia că dobândirea "slobozeniei", a libertăţii interne şi externe, se putea realiza printr-o luptă energică, lansând chemarea "Deşteaptă-te pământ român! biruieşte-ţi durerea... E vremea să ieşi din amorţire... Cinge-ţi coapsa ta, caută şi ascultă... ziua dreptăţii se apropie... toate popoarele s-au mişcat... căci fortuna mântuirei a început..."

Poemul în proză *Cântarea României* impresionează prin profunda şi tulburătoarea lui vibraţie lăuntrică, prin intensitatea sentimentelor şi ideilor exprimate. Versetele care descriu jalea şi suferinţele poporului au rezonanţa sonorităţilor grave de orgă, sunt pline de un zguduitor dramatism. Cu o desăvârşită măiestrie, Alecu Russo reînvie trecutul de suferinţă prin imagini de o mare forţă de sugerare, prin metafore şocante, de natură terifiantă, apocaliptică. Dominantă este retorica romantică, proprie scriitorilor generaţiei de la 1848. Poemul are o dublă tonalitate, una elegiacă şi alta viguroasă, împletindu-se continuu, ca într-o simfonie, în care repetarea laitmotivului corespunde cu reluarea versetelor. Ilustrând o coordonată fundamentală din retorica romantică, reluarea versetelor nu se reduce la un procedeu formal, ci are rolul de a potenţa ideea de bază, de a-i face simţită prezenţa continuu, asigurând totodată caracterul incantatoriu al poemului. Segmentarea frazelor, lăsarea multora dintre ele în suspensie ţine tot de retorica romantică, imprimând poemului o curgere melodică, o armonie interioară imitativă, lărgind şi accentuând vibraţia dramatică.

"Ceea ce ar ajunge pentru a face din Russo unul din numele mari ale literaturii noastre - spunea N. Iorga - e tânguirea intitulată *Cântarea României...* E o scurtă ochire asupra trecutului ţării în toată vitejia şi durerea ce cuprinde, cu blesteme de profet fanatic împotriva ticăloşiilor timpului de faţă şi cu perspective limpezi deschise asupra viitorului... O simţire tot atât de aleasă pe cât de puternică, o mare putere de a concretiza în icoane gândurile de părere de rău sau de speranţe dau acestei scurte bucăţi o valoare pe care anii n-au atins-o şi n-o ating, şi nimeni, în curgerea vremurilor, n-a mai găsit astfel de accente pentru a mângâia şi îmbărbăta maica în suferinţă «ţara cea dragă», şi, în acelaşi timp, pentru întâia oară se caută în desfăşurarea evenimentelor ce alcătuiesc istoria noastră un rost filosofic."

TEODOR VÂRGOLICI

TABEL CRONOLOGIC

1819 - *17 martie*. Se naşte Alecu Russo, într-un sat de lângă Chişinău, în Basarabia. Tatăl său, boierul Iancu Rusu, deţinea rangul de cavaler.

1830 - În timpul holerei, îşi sfârşeste viaţa mama lui Alecu Russo. Viitorul scriitor e trimis la studii în Elveţia, intern la institului condus de François Naville, situat în localitatea Vernier de lângă Geneva.

1832 - Iancu Rusu, tatăl scriitorului, se stabileşte în ţinutul Sucevei, la una din moşiile sale.

1833 - *21 iunie*. Într-un paşaport colectiv eliberat elevilor din institutul lui François Naville, pentru a întreprinde o excursie dincolo de hotatele Elveţiei, figurează şi "Alexandre Russo - moldavien."
Iancu Rusu se recăsătoreşte cu Maria Rosolimo-Lapierre, văduva fostului consul francez la Constantinopol, şi ea mama unei fete, Paulina, din prima căsătorie. Pentru Alecu Russo, Maria Rosolimo se dovedi, cu adevărat, o mamă vitregă, nefiind străină de complicaţiile care au dezlănţuit înverşunatul şi niciodată potolitul conflict dintre scriitor şi tatăl său.

1835 - *26 octombrie*. Cu paşaportul eliberat la această dată, Alecu Russo părăseşte institutului lui François Naville şi Elveţia. Se opreşte o perioadă de timp la Viena, unde se numără, timp de aproape un an, printre funcţionarii unei întreprinderi comerciale turceşti din capitala Austriei.

1836 - În timpul verii, la Viena, Alecu Russo compune, în limba franceză, poeziile *La mort d'Alibaud* şi *Epitaphe d'Alibaud*, omagiind pe republicanul care, printr-un atentat neizbutit, încercase să-l ucidă pe regele francez Ludovic-Filip.
Septembrie. La Viena, datorită probabil legăturilor sale cu reprezentanţii organizaţiilor revoluţionare, Alecu Russo suportă percheziţia poliţiei. Descoperindu-i-se versurile incendiare ale odei către Alibaud, este expulzat din Austria.
Soseşte la Iaşi.

1839 - *Septembrie.* Porneşte într-o călătorie prin munţii Neamţului. Ascultă poezii populare, doine, legende, cântece bătrâneşti, descoperind comorile folclorului românesc, moment hotărâtor în viaţa şi activitatea lui Alecu Russo.

1840 - Sub impulsul programului *Daciei literare,* scrie trei lucrări importante: *Piatra Teiului, Iaşii şi locuitorii lui în 1840* şi *Studii naţionale,* primele două în limba franceză.

1841 - *Aprilie.* Conflictul dintre Iancu Rusu şi fiul său, Alecu, ajunge la un deznodământ dramatic, scriitorul fiind alungat din casa părintească.

15 aprilie. Alecu Russo se adresează domnitorului Mihail Sturdza, printr-o cerere scrisă, solicitându-i o slujbă.

5 august. Neprimind nici un răspuns, adresează o nouă cerere domnitorului.

8 august. Mihail Sturdza aprobă cererea scriitorului.

17 septembrie. În sfârşit, Alecu Russo primeşte decretul de numire în funcţia de "cilen" (asesor) la judecătoria din Piatra Neamţ.

4 octombrie. Ia în primire această funcţie.

1842 - *August.* Primeşte vizita lui Vasile Alecsandri şi Mihail Cuciuran, pornind toţi trei într-o călătorie prin munţii Moldovei. În această călătorie, Alecu Russo aude legenda despre *Stânca Corbului,* pe care, la întoarcere, o aşterne pe hârtie, în limba franceză, *La rocher du corbeau.* Scrierea a fost publicată postum, în 1863, în ziarul *La voix de la Roumanie,* iar traducerea aparţine lui Vasile Alecsandri şi apare în 1868, în *Foaia soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina.*

1843 - Dezgustat şi plictisit de izolarea şi măruntele obligaţii ale slujbei de asesor la judecătoria din Piatra Neamţ, Alecu Russo începe să absenteze sistematic de la serviciul său, primind deseori admonestări din partea superiorilor săi.

1844 - *7 iunie.* Alecu Russo este îndepărtat din funcţia de asesor la judecătoria din Piatra Neamţ. Se reîntoarce la Iaşi.

5 octombrie. Iancu Rusu îşi sfârşeşte viaţa, vegheat la căpătâi de bunul şi nedreptăţitul său fiu, Alecu.

1845 - *21 mai.* De Sfântul Constantin, la Mânjina, moşia lui Costache Negri, din apropierea Galaţilor, se întâlnesc mulţi tineri moldoveni (Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Alecu Russo, Costache Negruzzi, Dimitrie Rolet etc.) şi munteni

(Nicolae Bălcescu, Ion Ghica etc.), plănuind viitoarele acţiuni revoluţionare de la 1848.

1846 - *11 ianuarie.* Are loc reprezentarea comediei - vodevil *Băcălia ambiţioasă* de Alecu Russo, al cărei text, din păcate, s-a pierdut.

17 ianuarie. În *Albina românească,* D. Gusti publică o cronică dramatică la *Băcălia ambiţioasă,* în care face şi unele obiecţii critice care-l nemulţumesc pe Alecu Russo.

14 februarie. În aceeaşi revistă, Alecu Russo răspunde lui D.Gusti, prin articolul *Critica criticii,* semnat A. Rusu, care constituie şi prima sa scriere publicată.

23 februarie. Se reprezintă drama - farsă *Jignicerul Vadră sau Provincialul la Teatrul Naţional* de Alecu Russo. După reprezentarea piesei, datorită unor aluzii critice pe care le conţinea la adresa orânduirii din acel timp, domnitorul Mihail Sturdza porunceşte ca Alecu Russo să fie arestat şi trimis în surghiun la mănăstirea Soveja din ţinutul Focşanilor.

În timpul surghiunului la această mănăstire, Alecu Russo culege balada *Mioriţa,* pe care a încredinţat-o lui Vasile Alecsandri.

26 martie. În urma cererii de graţiere adresată lui Mihail Sturdza de către vel-logofătul Iordache Ghica, Alecu Russo este eliberat din surghiun. Întorcându-se la Iaşi, redactează în limba franceză, sub forma unui jurnal intim, împrejurările care au dus la surghiunirea sa, precum şi experienţa de viaţă acumulată în zilele petrecute la Soveja. Scrierea a fost publicată postum, în traducerea lui Alexandru Odobescu, în *Revista română,* din 1863, cu titlul *Soveja-ziarul unui exilat politic la 1846.*

1848 - *Martie.* Participă la mişcarea revoluţionară din Iaşi.

Aprilie. După înăbuşirea revoluţiei, Alecu Russo ia calea exilului, ajungând la Viena.

3/15 mai. Participă la memorabila adunare populară de pe Câmpia Libertăţii din Blaj.

9 iulie. Ajungând la Dej, Alecu Russo este arestat de poliţia maghiară şi dus, sub pază, la închisoarea din Cluj. Aici, redactează o bună parte din *Cugetări,* publicate postum, de către Vasile Alecsandri, în *Foaia soţietăţii pentru literatura şi cultura română în Bucovina,* în 1868.

Septembrie. Alecu Russo îşi recapătă libertatea.

1849 - Alecu Russo se află la Viena. De aici porneşte spre Paris.
1850 - *9 noiembrie.* Apare la Paris revista *România viitoare,* în care se publică prima versiune a lucrării lui Alecu Russo *Cântarea României,* cu o *Precuvântare* de Nicolae Bălcescu.
1851 - Alecu Russo se reîntoarce la Iaşi.
Iulie. Publică în gazeta *Zimbrul* lucrarea *Studie moldovană,* semnată cu pseudonimul Terentie Hora.
Septembrie. Printr-un decret emis de Departamentul Dreptăţii este înaintat "de la îndatorirea de candidat în Divanul de Apel la îndatorirea de cilen în acelaşi Divan", adică în postul de asesor, pe care-l va deţine până în toamna anului 1852.
1853 - În *Calendar pe 1853 - Buciumul român,* publică scrierea *Holera,* semnând cu iniţialele A. R.
1855 - *13 februarie.* În nr.7 din revista *România literară,* Alecu Russo începe să publice *Cugetări,* sub semnătura A.R.
Aprilie. Publică în *România literară* scrierea întitulată *Amintiri,* semnând tot cu iniţialele A. R., la tabla de materii înscriindu-i-se însă numele A. Russo.
1 octombrie. Începând cu nr. 38, publică în *România literară* poemul în proză *Cântarea României,* într-o nouă versiune, semnând cu iniţialele A.R., iar la tabla de materii A. Russo.
1856 - *14 ianuarie.* În nr. 5 din *Steaua Dunării* îi apare articolul *Contra latinizanţilor ardeleni.*
1858 - Cu trupul măcinat de boală, e ţintuit pe patul de suferinţă.
1859 - În noaptea de 4 spre 5 februarie, Alecu Russo îşi sfârşeşte viaţa.

T. V.

REFERINŢE CRITICE

"Trimes la Soveja, mănăstirea din Putna a lui Matei Basarab, în 1846, el însemnă toate întâmplările şi gândurile sale, făcând glume pe socoteala cârmuirii care-l surgunise pentru o piesă ironică, *Provincialul la Teatrul Naţional,* reprezintată în februar din acel an, şi a sălbăticiei ce întâmpina în cale. Ca talent de observaţie, ca ironie fină, ca judecată dreaptă, ca punct de vedere înalt, aceste pagini sânt dintre cele mai bune ale literaturii noastre. Scurtele aprecieri asupra cronicelor muntene pe care le ceteşte cu acest prilej arată un spirit cu totul distins, având în el ceva din intuiţia fulgerătoare a unui Stendhal. (...). Cu acelaşi condei de miniaturist dibaci descrisese Russo *Iaşii şi locuitorii săi în 1840,* îngrămădind glume nevinovate şi glume răutăcioase, satiră şi ironie, observaţie şi erudiţie, şi, mai presus de orice, coloare romantică, asemenea cu aceea din paginile de călătorie ale lui Théophile Gautier."

N. Iorga: *Istoria Literaturii Româneşti în veacul al XIX-lea,* vol.II, Bucureşti, Minerva,1908, p.257.

"Vocaţia lui Russo este în proza memorialistică. El şi-a însuşit până la virtuozitate maniera clasicilor târzii, a lui Xavier de Maistre, a lui Paul-Louis Courier, umorul acela fin eseistic, scutit de dezordinea fantastică, nu însă scos cu totul din sensibilitatea romantică ce se strecoară în uşoara melancolie, în sentimentul grandoarei geologice. E un contemplativ lucid, spiritual, cu o repede asociaţie între lucruri aparent disparate."

G. Călinescu: *Istoria literaturii române,* Bucureşti, Fundaţia regală pentru literatură şi artă, 1941, p. 182.

"Russo a fost, desigur, o inteligenţă critică, reprezentativă, utilă în ceasul său şi un polemist viguros, admirabil prin justeţea şi înlănţuirea argumentelor; dar nu se poate trece cu vederea sensibilitatea sa deschisă peisajului şi amintirilor, generozitatea inimii şi nobilul

entuziasm adus în serviciul ideilor de naționalitate și de progres. Prin aceste din urmă calități este un spirit înrudit cu N. Bălcescu".

Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu:
Istoria literaturii române moderne,.
București, Casa școalelor, 1944, p. 25.

"Numeroase considerații psihologice, sociologice și filosofice întrerup mereu desfășurarea faptelor, dar ele rețin totuși prin conținutul lor deosebit de sugestiv. Russo procedează în felul tipic al romanticilor meditativi care comentează copios impresiile lor directe prin «cugetări» cu avântate salturi în generalitate, prețioase fără îndoială pentru întregirea caracterizării scriitorului. În cadrul acestei compoziții nu prea strânse, se înșiruie priveliștile și locurile. Ca un logician aproape, Russo pornește de la impresii largi și generale spre altele mai restrânse și particulare. În lunga introducere a *Pietrei Teiului*, scriitorul se referă mai întâi la peisajul moldovenesc văzut în ansamblul lui vast. Priveliștea nu interesează prin caracterele-i obiective, prin linii și culori, prin detalii semnificative, prin puzderia însușirilor proprii dezvăluite unui ochi de felul celui al pictorului; nu ne aflăm deloc în fața unei *ut pictura poesis*, cu accent pe stratul primar al senzațiilor, ci toată atenția scriitorului se îndreaptă spre stările sufletești pe care natura i le sugerează, dar care nu sunt în fond decât proiecția propriei sale interpretări emotive. Peisajul devine astfel, ca la romantici, «*o stare de suflet*», ci nu o realitate obiectivă, coloristică, sculpturală sau arhitectonică. Conținutul spiritual pe care Russo îl împrumută priveliștilor Moldovei e însă plin și greu de semnificații. Nu e nici pe departe vorba de vreo capricioasă răsfrângere subiectivă, ci de fapt de pecetea pe care istoria patriei o imprimă pretutindeni."

Al. Dima: *Alecu Russo*, București, E.S.P.L.A., 1957, p.45.

"Adevăratul talent al lui Russo se afirmă prin armonizarea fondului său liric cu acea permanentă dispoziție reflexivă. Din comentarea propriilor mișcări sufletești scoate el cele mai expresive pagini. Jurnalul trebuia să fie modalitatea literară indicată. Nu numai *Soveja* are structura unui jurnal, ci și *Piatra Teiului* sau *Iașii și locuitorii lui în 1840*. Este modalitatea care-l absolvă de orice protocol, permițându-i notația fugară, revenirile târzii, trecerile bruște de la stilul sobru-meditativ la stilul anecdotic, de la relatarea impersonală la interogație și confesiune, de la ritmul domol al evocării la notația precipitată a restituirii imediate «pe viu». Russo are darul evocării rapide, reconstituind un tablou din memorie cu atâta mișcare încât parcă se și desfășoară înaintea privitorului."

Geo Șerban: *Introducere* la ediția *Scrieri alese*,
București, E.S.P.L.A., 1959, p. XXXII.

"Russo este mai cu samă reprezentantul curentului poporan și celui istoric, care ambele la un loc alcătuiesc curentul național. Curentul poporan e dezgroparea literaturii populare, cel istoric e dezgroparea cronicarilor, familiarizarea cu limba lor și întrebuințarea lor ca subiect."

G. Ibrăileanu: *Opera literară a lui A. Russo*, în *Opere*, vol. 8,
București, Editura Minerva, 1979, p. 226.

"Spre sfârșitul zilelor sale, Russo devine ceea ce se cheamă un stilist și un autor de școală, dovedindu-se încă o dată un precursor al scriitorilor savanți din cea de a doua generație romantică."

Nicolae Manolescu: *Istoria critică a literaturii române*,
București, Editura Minerva, 1990, p. 218.

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

CUPRINS

PAGINI ALESE

Literatura română

Antologia literaturii române de la origini până azi prin texte fundamentale în ediții destinate cu precădere elevilor și studenților. Aparatul științific al edițiilor, alcătuit de istorici și critici literari cunoscuți, cuprinde: studiu critic, tabel cronologic și repere istorice, referințe critice, bibliografia operei, glosar.

Coperta colecției și grafica: **Val Munteanu**

Au apărut:

Gr. Alexandrescu	*Suvenire și impresii • Meditații • Elegii • Epistole și satire • Fabule • Memorial de călătorie*
D. Bolintineanu	*Legende istorice*
Miron Costin	*Letopisețul Țării Moldovei • De neamul moldovenilor • Viiața lumii*
Ion Neculce	*O samă de cuvinte • Letopisețul Țării Moldovei*
Cronicari munteni	*Letopisețul Cantacuzinesc • Anonimul Brâncovenesc • Radu Greceanu • Radu Popescu • Stolnicul Constantin Cantacuzino.*
V. Alecsandri	*Teatru*
M. Eminescu	*Poezii*
B. Delavrancea	*Teatru (Apus de soare, Viforul, Luceafărul)*